

MONUMENTA ESTONIAE ANTIQUAE

VANA KANNEL

EESTI REGILAUD

ESTONUM CARMINA POPULARIA

XII

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM
EESTI RAHVALUULE ARHIIV

MONUMENTA ESTONIAE ANTIQUAE

I

VANA KANNEL

ESTONUM CARMINA POPULARIA

XII

EKM TEADUSKIRJASTUS
TARTU 2018

EESTI KIRJANDUSMUUSEUM
EESTI RAHVALUULE ARHIIV

VANA KANNEL

XII

VAIVARA JA NARVA REGILAUUD

KOOSTAJAD

RUTH MIROV, KANNI LABI, INGRID RÜÜTEL

EKM TEADUSKIRJASTUS
TARTU 2018

Avaldatud tekstid pärinevad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi ning Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivi kogudest.

Toimetajad: Kanni Labi, Janika Oras

Keeletoimetaja (inglise keel): Jennifer Runner

Korrektuur: Kadri Tamm

Küljendus: Maris Kuperjanov (tekstid), Pille Niin (illustratsioonid)

Kaas: Paul Luhtein

Raamatu ettevalmistamist ja väljaandmist on toetanud:

Haridus- ja Teadusministeerium (uurimisteema IUT 22-4 “Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis: ideoloogiad ja kogukonnad” ning riikliku programmi “Eesti keel ja kultuurimälu” projekt EKKM14-327 “Eesti regilaulude andmebaas ja akadeemilised publikatsioonid”)

Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus)

Rahvakultuuri Keskus (Virumaa pärimuskultuuri programm)

SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital (EV100 sünnipäevakingituste 2017. aasta taotlusvooru projekt EV100-KI17)

Eesti Kultuurkapital (rahvakultuuri sihtkapital, Ida-Virumaa ekspertgrupp)

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

RAHVAKULTUURI
K E S K U S

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

EESTI KULTUURKAPITAL

Autoriõigused:

autorid (sissejuhatused, registrid)

AS Regio (kaart)

Eesti Kirjandusmuuseum

ISBN 978-9949-586-79-0

ISSN 1406-2267

Trükk: Pakett

EESSÕNA

Teatavasti pärineb mõte avaldada vanu, regivärsilisi rahvalaule geograafilisel printsii- bil, kihelkondade kaupa meie rahvuslikult suurmehelt Jakob Hurdalt. Sel kombel tuleb hästi esile laulutraditsiooni lokaalne iseloom. Regilaulude aktiivsel kasutusajal olid ju inimeste liikumisvõimalused üsna piiratud ning see avaldas mõju nii kohaliku keele kui ka laulutraditsiooni kujunemisele. Ja rahvalaul oli tollal nagu igapäevaelu peegel – lauldi kõigest ja kõikjal, laulu abil elati välja oma muresid ja rõõme.

Pealkirjaga “Vana Kannel” avaldas Jakob Hurt 1875. aastal Eesti Kirjameeste Seltsi toimetuste sarjas esimese vihiku oma kodukihelkonna Põlva regilaule. Tervikuna ilmusid nii “Vana Kannel” I (Põlva laulud) kui ka “Vana Kannel” II (Kolga-Jaani laulud) 1886. aastal. Seega on praeguseks kahe esimese, Jakob Hurda koostatud regilaulukogumiku ilmumisest möödas üle 130 aasta.

Meie väga väärtusliku vaimse pärandi – regivärsiliste rahvalaulude – teaduslik pub- litseerimine kihelkondlikul printsii bil seerianimetusega “Vana Kannel” on jätkunud läbi sajandite, aga edenenud kaunis visalt, osalt ajaloo keerdkäikude tõttu. Eesti Vabariigis enne sõda ilmus kaks köidet – “Vana Kannel” III (Kuusalu, 1938) ja “Vana Kannel” IV (Karksi, 1941), mõlema koostajaks oli Herbert Tampere. Pärast pikka vahet ilmusid 1985. aastal V osa (Mustjala) ja 1989. aastal VI osa (Haljala, kahes köites). Järgmised köited ilmusid juba taas Eesti Vabariigi ajal: VII (Kihnu, 1. köide 1997 ja 2. köide 2003), VIII (Jõhvi ja Iisaku, 1999), IX (Lüganuse, 2009), X (Paide ja Anna, 2012), XI (Kodavere, 2014). Kuna on lisandunud ka rahvapäraste viiside osa, on igal köitel vähemasti kaks koostajat, lisaks rahvaluuleteadlasele ka rahvamuusika spetsialist. Samuti sisaldab iga köide kihelkonna ajaloo ja murdekeele ülevaateid, need on samuti kirjutanud vastava ala asjatundjad. Aja jooksul on lisandunud registreid ning täienenud vähetuntud sõnade ja murdesõnade sõnastik. Nii saadakse vanast, traditsioonilisest laulutavast rohkem informatsiooni. Mitmes uuemas köites on ka laulude sisu ingliskeelsed kokkuvõtted. See kõik on tegijate ringi laiendanud. Kuid väljaande põhiprintsiip on sama mis Jakob Hurda ajal – esitatakse kõik regilaulud, mis vastavast kihelkonnast on kirja pandud, ka fragmendid. Laulutekstile lisatakse allikaviide, ja kui vastavat teavet on, siis ka kirjapanija ja lauliku isikuandmed.

Jakob Hurda järgmine teaduslik rahvalaulude publikatsioon oli Soome Kirjanduse Seltsi poolt välja antud “Setukeste laulud. Pihkva eestlaste vanad rahvalaulud, ühes

Räpinä ja Vastseliina lauludega” I–III (Helsingi, 1904–1907), mille viimane köide ilmus postuumselt pärast Jakob Hurda ootamatut surma 13. jaanuaril 1907. aastal. “Setukeste laulude” puhul võttis Hurt kasutusele teaduslike rahvaluulepublikatsioonide ühisnimetuse “Monumenta Estoniae Antiquae”. Hiljem on see kinnistunud nii, et regilaulusarja “Vana Kannel” raamatud kuuluvad “Monumenta Estoniae Antiquae” I seeriasse, muinasjutud, muistendid, vanasõnad jt järgnevatesse seeriatesse. Setu lauludega koos pidas Hurt otsustavaks välja anda ka Räpina ja Vastseliina kihelkonna laulud, seega siis ajalooliselt ja keeleliselt lähedase suurema piirkonna lauluvara. On teada, et järgnevalt oleks Hurt pühendunud Virumaa lauludele, mis kahjuks jäi teostumata. Lähedase keele tõttu pakusid Virumaa regilaulud suurt huvi ka Soome teadlastele. Eriti aitas Hurda töödele ja tegemistele ning kogu Eesti folkloristika arengule kaasa Helsingi ülikooli rahvaluuleprofessor Kaarle Krohn. Tema eestvõttel ja Soome Kirjanduse Seltsi rahalisel toel lähetati Virumaale ka mõned kogujad.

Jakob Hurda ideest on hiljem siiski midagi teoks saanud: ilmunud on Virumaa kõige läänepoolsema kihelkonna – Haljala – regilaulud ning idapoolsete kihelkondade Lüganeuse, Jõhvi ja Iisaku regilaulud. Nüüdne köide sisaldab kõige idapoolsema kihelkonna – Vaivara – regilaule. Koos maapiirkonnast kogutud lauludega on köites ka Narva linnas tehtud kirjanekuid.

Kahtlemata on väga tähtis, et tänapäeval haldusüksusena Ida-Virumaa nimetust kandva piirkonna vanad rahvalaulud, meie üliväärtuslik kultuuripärand, saavad trükituna jäädvustatud. Tööstuspiirkonnana ja nõukogudeaegse rahvuspoliitika tulemusena on Ida-Virumaa rahvastiku koosseis täiesti muutunud. Narva linn hävis II maailmasõjas täielikult ning veel kaua aega pärast sõda ei lubatud paljudel endistel elanikel linna tagasi pöörduda. Sõjaeelse lahingutegevuse tõttu sai kõvasti kannatada ka Vaivara maa-asustus, teatavasti toimusid II maailmasõja lõpul, 1944. aasta juulis ja augustis, eriti rängad lahingud Sini-mägedes. Kõige selle taustal saab regilaulude väljaande seerianimi “Monumenta Estoniae Antiquae” just selles paikkonnas väga erilise tähenduse.

Vaivara kihelkond oli küll ka 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algupoolel, kui toimus enamiku regilaulude kirjalik jäädvustamine, mõneti segaasustusega piirkond. Suur osa oli siis just teistel läänemeresoome rahvastel – vadjalastel, vepslastel ja ingerlastel (soomlastel). See ilmneb ka kohalikus murdekeeles, mis üldjoontes kuulub Kirde-Eesti rannikumurde alasse.

Nagu öeldud, on üldpõhimõtted “Vana Kandle” koostamisel jäänud samadeks läbi aastakümnete, kuid iga köite vormistuses tuleb siiski ette väikseid erinevusi. Tavapäraselt on ka Vaivara köites laulud rühmitatud temaatilis-funktsionaalselt, mis tähendab, et lisaks teemale on liigitusalusena arvestatud ka laulude otstarvet ja esitamissituatsiooni (nt kalendritähtpäevade laulud, pulmalaulud, kiigelaulud, loitsud, osa lastele suunatud laule jt). Mingil määral on arvestatud ka žanri – tavaliselt alustab köidet lüroepiliste laulude peatükk, kõike muud esindab aga üldnimetus “Lüüriksed laulud”. Kuid (lüro) eepika ja lüürika piirjoon on regilaulude puhul kaunis hajuv. Nii on lüroepika peatükk paigutatud ka suhteliselt hilise tekkega ja laadilt ebamäärased nekrutilaulud. Lüürika

peatükki on paigutatud aga ka need laulud, mille puhul on arvestatud funktsiooni. Selline on laulude üldliigitus teisteski Ida-Virumaa köidetes. Ka laulutekstide järjestamisel ja numereerimisel on Vaivara kihelkonna köite puhul võetud eeskujuks Jõhvi-Iisaku ja Lüganuse kihelkondade köited, mis tundus otstarbekas juba selletõttu, et tegu on sama piirkonna lauludega. Seega on nii tüübinumbrid kui ka tekstinumbrid (nn marginaalinumbrid) jooksvad läbi terve köite. Laulutüüpi moodustavate variantide numeratsioon on samuti jooksev, aga ainult ühe laulutüübi piirides. Sarnaselt Lüganuse köites tehtuga on ka Vaivara köites laulutekste moodustavad tüpoloogilised üksused (laulutüübid, motiivid) esile toodud ja loetletud kohe teksti ees. Sellega on tahetud selgemini nähtavale tuua suuliselt ajast aega edasi kantud regilaulude loomise üht omapära – mälus säilinud tekstiühikute (värsside, motiivide) liitumist ja põimumist uuteks tekstitervikuteks, sageli hoopis uutes temaatilistes seostes.

Vaivara kihelkonna regilaulumaterjali kokkupanekul selgus, et päris palju on regilaulu üles kirjutatud Narva linnast. Neid on aga siiski liiga vähe, et moodustada omaette köidet, ja nii otsustati need lisada Vaivara lauludele. Narva üleskirjutuste puhul ei saa alati teada, kust on pärit laulu esitaja, sest linna tööle siirdus inimesi ka kaugemalt kui lähikihelkondadest, laulude kirjapanijad on aga tihtipeale päritoluandmed märkimata jätnud. Ka teadaolevalt on Vaivara kihelkonnast ja Narva linnast kirjapandud regilaulude esitajate hulgas mujalt Eestimaalt pärinevaid inimesi, kõige enam neid, kes on kuidagi seotud naabermaakonna Järvamaaga, seal sündinud või mingi aja elanud. Et oleks mingi selgem piiritus, siis on käeolevasse köitesse lisaks kõigile Virumaalt pärit lauludele sisse võetud ka need regilaulud, mille esitajatel on seos selliste Järvamaa kihelkondadega, millest “Vana Kandle” köidet praegu ei ole ega ole ka lähemal ajal tulemas. Laulutekstile lisatud viites on vastavate teadete olemasolul alati kirjas, kui laulu esitaja on mõnes muus paigas sündinud või elanud. Samuti on lauluteksti juures ära märgitud, kui see on varem mõnes teises teaduslikus regilauluväljaandes ilmunud.

Tartu Ülikooli rahvaluuleprofessor Walter Anderson korraldas 1920. ja 1930. aastatel lastelaulude kogumisaktsioone koolides. Selle käigus on ka Vaivaras ja Narvas mõnest laulutüübist laekunud väga palju sarnaseid või peaaegu identseid teiseid. Nii ei peetud otstarbekaks nende kõigi äratrükkimist. Raamatus esitatakse vaid kõige iseloomulikum variant ning selle juures teiseid loend koos erinevuste märkimisega. Täiesti välja on köitest jäetud loodushäälendid (s.t linnulaulude imitatsioonid), mis ju regivärsi vormijooni eriti ei kajasta.

Kuna tegu on teadusliku publikatsiooniga, siis on välja jäetud ka need üksikud tekstid, mis sisaldasid palju nn omaloomingulisi, ebatraditsioonilisi värssse, põimitult vaid väheste pärimuslike värssidega. Kui sellises tekstis traditsioonilised värssid moodustasid kompaktselt osa (motiivi), siis on see osa köitesse sisse võetud, muu aga välja jäetud ja väljajätetele osutatud teksti järel. Sel juhul aga, kui tekstis on ainult üksikuid nn omaloomingulisi värssse, on tekst tervikuna sisse võetud.

Laulutekste on Vaivara köites redigeeritud nii vähe kui võimalik. Murdejooned on säilitatud, aga lisatud neid pole, kohati on neid vajadusel vaid ühe teksti piires ühtlusta-

tud. Parema arusaadavuse huvides on siiski isikulised asesõnad *mina* ja *sina* kujul *me(e)*, *se(e)* ning küsiv-siduv asesõna *kes* kujul *kee* redigeeritud kujule *mⁱe*, *sⁱe*, *kⁱe*. Tekstide kirjapilt ongi väga kirju ning on suurel määral sõltuv kirjapanija oskusest murdejooni märgata ja registreerida. Aga ka kihelkonna murdekeel ise on – leebelt väljendudes – üsna kirju, kuna on olnud nii palju mõjutavaid tegureid – teised läänemeresoome rahvad, naaberkihelkonnad, venelased ning kindlasti ka kirjakeel, viimane nii laulikute kui ka üleskirjutajate puhul. Kõike seda arvestades on (eriti klusiilide puhul) jäetud enamasti alles kirjapandud kuju, nt samas sõnavormis võib olla nii *g*, *k* kui ka *kk*. Järjekindlalt on parandatud otsesed kirjavead, millest mõned on ilmselt tekkinud mitmekordse ümberkirjutamise käigus ja mõned juhtudel, kui üleskirjutaja pole endale tundmatuid sõnu õigesti välja kuulnud. Sõnade kokku-lahkukirjutamise, kirjavahemärkide jms osas on jälgitud tänapäeva ortograafiareegleid. Redigeerimisel tehtud muudatused, mis ei puuduta pelgalt ortograafiat, kajastuvad laulu järele lisatud märkustes.

Käsitähtlised noodistused on redigeeritud järgmisi põhimõtteid arvestades:

1. Helikõrgused on jäetud muutmata. Viisitüpoloogias on viisid rühma piires taandatud samale põhihelile.
2. Viisi erikujud, mis on märgitud põhikujuga samale joonestikule, on säilitatud esialgsel kujul. See ei ole mitmehäälsus.
3. Rütmi põhiühikuks on võetud kaheksandiknoot. Et säilitada esialgne rütmiline liigendus, on näiteks originaali taktimõõt 4/4 muudetud 2/4-ks.
4. Noodistustes märgitud taktimõõt on pandud sulgudesse. Vahelduvat taktimõõtu ei ole märgitud – originaalnoodistuse vahelduvale taktimõõdule viitavad erineva löökide arvuga taktid, mida eraldab (punktiir)taktijoon. Taktimõõt ei ole sulgudes rõhulise värsimõõdu puhul ja neil juhtudel, kui regivärssi esitades on silpe paigutatud rõhulise värsimõõduga laulude eeskujul.
5. Taktijoontega on eraldatud värsile vastavad viisiread kui regivärssi vormilised põhiüksused, noodistustes esinenud muud taktijooned on asendatud punktiirtaktijoonega. Kui taktimõõt ei ole sulgudes, ei ole punktiirjoont kasutatud.
6. Originaalnoodistuste võtmemärgid on säilitatud esialgsel kujul ja esialgses kohas. Kui aga noote, mida võtmemärgid altereerivad, viisis ei esine, on võtmemärgid pandud sulgudesse.
7. Nootide (mitte)grupeerimine lähtub originaalist. Ühel silbil lauldud noodid on ühendatud legatokaarega.
8. Kui noodialune tekst ei ole originaalnoodistuses silbitatud, on see väljaandes silbitatud koostaja poolt.

Nagu tavaks, tutvustatakse ka käesoleva regilauluköite sissejuhatavas osas kihelkonna ajalugu (Kalle Kroon) ja murdekeelt (Eevi Ross). Antakse ülevaade regilaulude kogumisest Vaivaras ja Narvas (Ruth Mirov ja Kanni Labi), regilaulude temadest ja tüübistikust, tuues esile mõne olulisema lauliku eripära (Ruth Mirov) ning kogumikus

avaldatud viisidest (Ingrid Rüütel). Väljaande lõpus on registrid, murde- ja vähetuntud sõnade sõnastik ning laulude sisukokkuvõtted inglise keeles. Ära on toodud ka kihelkonna kaart (Kadri Pärn, AS Regio).

Võrreldes varasemate “Vana Kandle” köidete ettevalmistamisega on praegu oluliselt paranenud regilaulutekstide kättesaadavus: “Eesti regilaulude andmebaas” sisaldab juba üle 90 000 teksti, mida on lihtne päritoluandmete alusel sorteerida. Käesoleva väljaande tehnilise ettevalmistuse põhiosa eest tuleb seega tänu avaldada andmebaasi koostajatele. Lisatööd tekstide väljaotsimisel ja arvutisse sisestamisel tuli teha vaid mõne rahvaluulekogu puhul – eriti suures osas puudutab see professor Walter Andersoni mahukat lastelaulude kogu, mis on siiani kättesaadav enamjaolt vaid originaalkujul. 662 Vaivara ja Narva kooliõpilaste kirjapandud laulu sisestas arvutisse Moon Meier. Väiksemate tekstikogumite puhul oli abiks Tuuli Otsus. Helisalvestused noodistas ja käsikirjalised noodistused sisestas arvutisse Edna Tuvi, noodistused toimetas Janika Oras.

Laulutekstide liigitamise ja tüpologiseerimisega tegeles põhiliselt Ruth Mirov. Tekstide redigeerimine toimus Kanni Labi ja Ruth Mirovi koostöös, nõuandjaks oli sealjuures Eevi Ross. Samuti koostati üheskoos sõnaseletused. Registrid on koostanud põhiliselt Kanni Labi, võrdlev-tüpoloogiline register valmis koos Ruth Miroviga. Laulude ingliskeelsed sisukokkuvõtted kirjutas Kanni Labi, nende keeleteimetajana andis oma vabatahtliku panuse Jennifer Runner USA-st.

Mitmesuguste töö käigus tekkinud küsimuste lahendamisel on väljaande koostajaid aidanud nii Eesti Kirjandusmuuseumi kui muude asutuste töötajad. Rahvaluulekogujate ja laulikute elulooliste andmete täpsustamisel tegi suure töö Rein Saukas. Laulude otsimisel abistasid Liis Ermus EKI eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivist ja Tuuli Tuisk TÜ eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivist, fotode leidmisel Aili Vester ja Juri Jevdokimov Narva Muuseumist, Maiu Laanberg Eesti Ajaloomuuseumist, Arp Karm Eesti Rahva Muuseumist ja Irma Pilt Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist. Väljaande tutvustamisel Vaivaras olid toeks Marge Lepik Viru Instituudist ja Ivika Maidre Vaivara Sinimägede Muuseumist. Oleme tänulikud kõigile, kes mitmesuguste üksikküsimuste lahendamisel ja erialase nõuandega toeks olid – aitäh, Mall Hiimäe, Risto Järv, Kati Kallio, Enn Küng, Piret Norvik, Milvi Martina Piir, Jukka Saarinen, Liina Saarlo, Kristi Salve, Kadri Tamm, Enn Tarvel, Senni Timonen!

Väljaande ettevalmistamist ja trükkimist on toetanud: Haridus- ja Teadusministeerium (uurimisteema IUT 22-4 “Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis: ideoloogiad ja kogukonnad” ning riikliku programmi “Eesti keel ja kultuurimälu” projekt EKKM14-327 “Eesti regilaulude andmebaas ja akadeemilised publikatsioonid”); Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus); Rahvakultuuri Keskuse Virumaa pärimuskultuuri programm; SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital (EV100 sünnipäevakingituste 2017. aasta taotlusvooru projekt EV100-KI17 “‘Vana Kannel’ XII–XIV: Vaivara ja Narva regilaulud, Laiuse regilaulud, Peetri regilaulud”), Eesti Kultuurkapital ning Eesti Kultuurkapitali Ida-Virumaa ekspertgrupp.

Koostajate siiras tänu kuulub kannatlikule projektijuhile Janika Orasele, kelle õlul on olnud igapäevase teadustöö kõrvalt kogu asjaajamise pool. Samuti oleme tänulikud Vaivara kihelkonna ja Narva laulikutele ja kõigile, kes on nende laule kirja pannud ja arhiivi toimetanud – ilma nende osaluseta kultuuri edasikandmisel, nende esinemisjulguse ja missioonitundeta poleks käesolevat väljaannet ja meie ühine vaimuilm oleks palju vaesem!

Koostajad

SISSEJUHATUSEKS

ÜLEVAADE VAIVARA JA NARVA AJALOOST

Kalle Kroon

Narva linn koos vahetult linnast lääne pool muistsel Virumaal, praegusel Ida-Virumaal paiknenud Vaivara kihelkonnaga on Eesti idapoolseim piirkond Soome lahe ja Peipsi järve vahelisel alal. Idas piirneb ala Eesti ühe veerohkeima jõe – Narva jõega. Geoloogilise aluspõhja poolest asuvad Narva ja Vaivara mineraaliderikkal ja paesel alal. Peale Tallinna ja Narva linna teket kulgeb Narvast strateegiliselt ülitähtis tee läbi Vaivara läände Tallinna suunas, olles ühtlasi Lääne ja Ida vaheliseks ühendusteeks.

Vaivara kihelkond on koos Jõhvi ja Iisaku kihelkonnaga osa ajaloolisest Alutagusest. 13.–17. sajandini esineb ajalooallikais Narva kirikukihelkond, hiljem oli keskmeks Vaivara küla, kirik ja mõis. Kuni 18. sajandi teise kümnendini on Vaivara kihelkonda nimetatud ka Peetri kihelkonnaks (Peeterristil asunud kabeli või Püha Peetruse kiriku järgi). Narva on kuulunud Taani ajal Eestimaa hertsogkonna, ordu ajal Kirde-Eestit hõlmanud Narva foogtkonna, Rootsi ajal aga pikemat aega Ingerimaa ja Vene ajal Peterburi kubermangu koosseisu.

Praeguse Narva linna kohal asus esmalt Narvia küla. 1256. aastast on esimesi teateid Narva linnusest, mis ehitati Narvia asula lähedale Narva jõe kaldal. Narva kuulus maailma ajaloo kaardil lähtub eeskätt 20. novembril 1700. a Rootsi ja Vene vägede vahel peetud Narva lahingust, mis lugematute lendlehtede ja teadaannete kaudu kogu Euroopas pikalt vastu kajas. Linna üheks tuntuimaks, võib öelda et ikooniliseks looduslikuks objektiks oli nüüdseks hüdroelektrijaama tammi tõttu kadunud veerikas ja kaskaadiderohke Narva jõe kosk. Rahvasuu on seostanud Narvat eeskätt mitmesuguste linna-aluste käikude ja koobaste ja linna pärast võidelnud kahe valitseja – Rootsi kuninga Karl XII ja Vene tsaari Peeter Suurega.

Vaivara tuntuimaks looduslikuks piirkonnaks on kahtlemata Sinimäed. Neist põhja pool asub inimekkeline nn Rootsi vall, mullast kaitseliin, mille väidetavalt ehitasid 1704. a kevadsuvel Peeter Suure juhtimisel Narvat piiranud Vene väed oodatava Rootsi vägede rünnaku kaitseks.¹ Sinimäed ise on tekkinud hiiglaslikest, mandrijää surve klindi servast lahti murtud ja siia kantud rändpankadest, mis moodustavad läänepoolse mäe aluse. Keskmise mäe lõunaserval lasuvad moreeni all lubjakivid ja neist koosneb ka idapoolsema mäe tuum. Läänepoolseim kõrgendik kannab nime Tornimägi (rahvasuu teab pajatada, et sinna lasknud Peeter Suur kunagi torni ehitada) või Majakamägi. Mäel asunud allikad,

¹ Mart Laar, Sinimäed 1944. II maailmasõja lahingud Kirde-Eestis. Tallinn, 2006, lk 11.

kus kuradid jaaniööl suplemas käinud. Ka keskmise ehk Põrguhauamäega seostab rahvas mitmeid lugusid kuraditest, kes olla siit välguga põrgusse löödud, mille ahju köetavat väävliga, mistõttu Sinimäed ongi sinised. Põrguhauamäge kutsutakse ka Grenaderimäeks seal asunud Vene grenaderiväeosa tõttu. Põrguhauamäe ja Tornimäe vahel asub väike kääbas, kuhu Põhjasõja ajal olla maetud varandus, mida valvanud Rootsi soldat. Luukere olla sellest paigast küll leitud, varandust aga mitte. Sinimägede kõige idapoolsem mägi kannab Lastekodumäe ehk Pargimäe nime. Mäel on kolm astangut, selle kuppeljal harjal asus sõõrjas tasane plats. Rahvapärimate järgi olla tegu olnud vana nõidumiplatsiga, siit ka mäe üks vanu nimesid – Poppamägi, kuna siin elanud nõid Poppa Knuti (*pop-pa* – soome keeles ‘nõid, posija’). 18. sajandil rajati mäe läänepoolsele küljele Vaivara mõis, mille viimased omanikud olid von Korffid. 1932. a avati seal Eesti esimene riiklik lastekodu, millest ka mäe üks praeguseni kinnistunud nimesid.²

Kuigi Vaivara piirkond oli pikemat aega suhteliselt hõreda või puhuti sootuks hääbunud asustusega, oli Vaivara kihelkonnas 19. sajandil kokku vähemalt 31 suuremat või väiksemat mõisa, kusjuures põhiline osa asustusest koondus kihelkonna kesk- ja põhjaossa. Esimese maailmasõja ajal rajati Sinimägedele Vene tsaaririigi armee poolt kindlustatud kaitseliin ja väliraudteevõrk. 1944. a suviste sõjasündmuste keerises said need mäed koos lõuna pool asuva Auverega tuntuks Sinimägede ehk Tannenbergi lahingu kaudu, mis kujunes Saksa vägede edukaks tõrjevõiduks ülekaalukate Nõukogude vägede vastu. Seetõttu on seda kitsa läbipääsuga ala nimetatud ka Eesti Termopüülideks.³

Vaivara kihelkonna asuala on sajandite kestel teinud läbi tõuse ja mõõnu rohkem kui ükski teine asuala Eestis. Väga väikesele asustustihedusele on järgnenud oluline tõus eeskätt 19. sajandil, et siis Eesti Vabariigi ajaks elanikkonna arvult (kuid mitte kultuuriliselt) langeda. Käesolevaks ajaks (aastaks 2017) on Vaivara vald iseseisva haldusüksusena kaotatud ning liidetud Alutaguse vallaga. Niisamuti on väikesest alevikust tõusnud üheks Läänemere märkimisväärsemaks kaubalinnaks 17. sajandil Narva, et areneda 19. sajandil edasi juba suuremaks tööstuslinnaks, hävida II maailmasõjas ning kujuneda praeguseks linnaks 20. sajandi keskpaiku.

Esimesed jäljed inimasustusest Narva piirkonnas ja Vaivaras pärinevad keskmisest kiviajast. Tuntuim arheoloogiliste leidude piirkond on Narva Joaorg, mille vanim asula on dateeritud VI aastatuhandesse eKr. Selle elanikeks olid euroopiidse välimusega lõuna poolt saabunud asukad (protoeuropiidid), keda tuntuima leiukoha järgi Eestis on nimetatud ka Kunda kultuuri kandjateks. Kunda kultuuri kandjad olid kütid ja kalastajad, nende levila ulatus sporaadiliselt üle Eesti. Paul Ariste on oletanud, et nad rääkisid läänemeresoome keelest erinevat protoeuroopa keelt, kusjuures läänemeresoome keelde on hiljem, soomeugri hõimude saabudes üle võetud Kunda kultuuri laensõnu, mida tänapäeva keelkondadega seostada ei ole võimalik (*haug, jänes, kann, eile, haige, Peipsi*

² Virve Orav, Matkateed Narva lähistel ehk Vaivara radadel. Tallinn: Olion, 1991, lk 42–43.

³ Mart Laar, Sinimäed 1944, lk 7–11.

(järv) jt).⁴ Tänapäevaks on keeleteadlased osale neist siiski laenuseosed leidnud, nt *haug* on ilmselt laen slaavi keeltest. Praegu arvatakse, et kuigi soomeugrilased jõudsid Eesti aladele tuhatkond aastat hiljem kui indoeurooplased, võidi ka pärast nende saabumist siin kõnelda veel varasemaid (protoeuroopa) keeli. Protoeuroopa substraadi tuvastamist vaid keeleteaduslike meetoditega ei peeta siiski võimalikuks.⁵

Kunda kultuuri baasil kujunes Eestis ja naaberladel IV aastatuhandel eKr välja varaneoliitiline, oma leiukoha järgi nime saanud Narva kultuur, mida on Eestis varem dateeritud 3000 a eKr, kuid naabermaade ja teiste Eesti leidude põhjal otsustades oli see mitu aastatuhandet varasem. Sellest kultuurist leitud savinõudel on täheldatud idapoolseid mõjutusi, mida Narva kultuuri lõunapoolisel levikualal pole esinenud. Seega on peetud ka võimalikuks, et juba keskmisel kiviajal rändas ida poolt sisse soomeugrilaste esivanemaid, kes erinevalt Kunda kultuurist kuulusid protolaponiidide antropoloogilisse tüüpi.⁶ Nii ilmestab europiidsete või laponiidsete geenide esilekerkimine mõnikord ka tänapäeva eestlase palet ning Narval ühe vanima asustatud paigana on Eesti ajaloos algusest peale oluline koht, mida tuleb panna eeskätt suure ja kalarikka Narva jõe arvele.⁷

Arvamust, et kammkeraamika kultuuri kandjad on Eesti alale saabunud varem, on kinnitanud ka viimase aja arheoloogilised väljakaevamised (täpsemalt küll – hädatööd) Narva-Jõesuu neoliitilistes asulakohtades. Kokku on Narva ja Narva-Jõesuu vahelisel alal teada 15 kiviaja asulakohta.⁸ Riigiküla II asulakoha leiuaaines sisaldas kokku 3416 kiviaegset artefakti, sh 383 tulekivieset, ja kammkeraamilisi savinõukilde. Kuivõrd asulaala muutus asustuskõlblikuks 5000. a eKr, siis on leiud ka sellevõrra dateeritavad.⁹ Lisaks kaevati 2008. a ka Kudrukülas, et võrrelda arheoloogilist ainet Riigiküla II asulakohalt leituga. Kudruküla oja vasakkaldalt leiti uus neoliitikumist pärit asulakoht (Narva-Jõesuu asulakoht I), mille vanem osa koosneb tüüpilistest kammkeraamika leidudest, noorem aga nöörikeramikuleidudest. Asustus dateeriti umbes 4000. aastasse eKr.¹⁰ Seega on võimalik, et mesoliitilise Kunda kultuuri jätkajad olid ida poolt saabunud Narva kultuuri kandjad.

---

⁴ Paul Ariste, Mõnda substraadist. – Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. Eesti NSV TA Emakeele Seltsi toimetised 14. Tallinn: Valgus, 1981, lk 5–25.

⁵ Mari Kendla, Jüri Viikberg, Protoeurooplaste keelepärandid. – Emakeele Seltsi aastaraamat 61, 2015, lk 147–148.

⁶ Priit Ligi, Etnilistest oludest Alutagusel muinas- ja keskajal. – Ida-Virumaa rahvakultuurist. Rakvere, Tartu: Viru Instituut, 2013, lk 13–14.

⁷ See asjaolu on jätnud hiljem oma jälje ka Narva linna vapile ja pitsatitele, millel on läbi aegade kujutatud kahte jões esinenud väärtuslikku kalaliiki – kord tuura, kord harjust.

⁸ Aivar Kriiska, Marilyn Rappu, Riigiküla II asulakoha 2006.–2007. aasta arheoloogiliste päästekaevamiste tulemused. – Maal, linnas ja linnuses. Uurimusi Narva piirkonna ajaloost. Narva Muuseumi toimetised 8, 2008, lk 9–10.

⁹ Samas, lk 17, 23, 36.

¹⁰ Aivar Kriiska, Kerkko Nordqvist, Results of archeological field-work in Narva-Jõesuu in 2009. – Mineviku pärand tänases päevas. Uurimusi Narva piirkonna ajaloost. Narva Muuseumi toimetised 10, 2010, lk 28.

III aastatuhande lõpul saabusid lõunast uued europiididest asukad, keda on iseloomuliku kujuga sõjariista – kivist paadikujulise kirve kasutuse järgi nimetatud ka venekirveskultuuri kandjateks. Need olid indoeuroopa keelterühma kuuluvad asukad, kes said eriti domineerivaks Balti rahvaste (preislaste, leedulaste, lätlaste) kujunemisel. Võrreldes teiste leiukohtadega on Ida-Virumaal venekirveskultuuri leiukohti teada siiski suhteliselt vähe, kuna need indoeuroopa hõimud sulasid kiirelt kokku kohapealsete kammkeraamika kultuuri kandjatega, andes pärandiks hulga keele- ja kultuurilaene ja suurendades europiidset osakaalu Eesti ala asukate genofondis.¹¹

Pronksiaja (1500–600 a eKr) arheoloogiliste leidude põhjal on oletatud, et Eesti alale saabus siis elanikke Skandinaaviast ja idapoolsetelt soome-ugri aladelt, kusjuures oluliseks majandusharuks kujunes karjakasvatus ja põlluharimine. Pronksiaegseid Skandinaavia-suunalistele ühendustele viitavaid ning Saaremaale ja Loode-Eestile nii iseloomulikke kivistkalmeid on Kirde-Eestis leitud vaid mereäärsetel aladel, kuid need on pärit alles varasest rauaajast (600 a eKr – 50 a pKr). On leitud, et tegu polnud sisserändajatega, vaid lihtsalt matmiskombestiku muutumisega.¹²

Pronksiaeg on Eesti alal dateeritud eeskätt pronksi kasutuselevõtu kaudu lõunapoolsetes Euraasia tsivilisatsioonides. Eesti alal kasutati sel perioodil veel rohkesti kivist tööriistu, sest kuna toorainet kohapeal polnud, tuli pronksist esemeid eeskätt importida. Kirde-Eestist on pronksiajast teada üldse vähe leide. Seda silmapaistvam on, et üks vähestest seni teadaolevatest pronksiaegsetest metallesemetest Ida-Virumaalt on Vaivarast Pimestikult, Sinimägede lähedal asunud Mummassaare talu kõrgel paekaldal asunud põllult 1935. a leitud aasaga õõskirves (pikkus 7,5 cm, tera laius 3,7 cm, kaal 133,3 g). See leid on arheoloogilises kirjanduses saanud nimeks Vaivara kirves ja talle on pühendatud koguni tuntud Soome arheoloogi Aarne Michaël Tallgreni eriaartikkel. Vaivara kirve ornamentika põhjal on tõenäoline, et see esindab noorema pronksiaja kirvevormi nagu ka teised sarnased leiud Baltimaadest ja Valgevenest.¹³

Varasele rauaajale järgnenud vanemal rauaajal (50.–450. a) levib Eestis, sh Kirde-Eestis juba uut tüüpi, nn tarandkalme. Sel ajal oli asustatud ka Narva jõe keskjooks. Tuntuimad kivistkalmed Vaivaras I aastatuhande esimesest poolest on olnud Udria kalme¹⁴ ning Sõtke kalme ja Türsamäe kalmed.¹⁵ Uue-Sõtke külast Lehtmetsa veski juurest tulnud kartulikeldri kaevamisel nähtavale põletusmatusele viitavad süsimustad inimluud ja pronksraha ning pronkskett.¹⁶ Sedalaadi matmisviisi tunti Eesti alal sporaadiliselt veel 16. sajandilgi.

¹¹ Priit Ligi, Etnilistest oludest, lk 13–14.

¹² Samas, lk 15.

¹³ Arheoloogilised kaevamised Mummassaares ei andnud uut materjali. – Postimees, nr 197, 25.07.1936, lk 5; Vello Lõugas, Jüri Selirand, Arheoloogia Eestimaa teedel. Tallinn, 1977, lk 195, 209.

¹⁴ Jüri Selirand, Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärkamise perioodil. (11.–13. sajand). Tallinn, 1974, lk 176/177, nr 16, lisa 1.

¹⁵ Samas, lk 192/193, lisa 2.

¹⁶ Rudolf Põldmäe, Asjalised mälestised. Kalmed. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=-Vaivara&id=299>).

Kuna sel ajal olid kivilimed levinud ka vадja aladele ning keeleliselt idamurdelisele Põhja-Tartumaale, siis on Kirde-Eesti rannikumurde, Põhja-Eesti idamurde ja vадja keele sarnasusele toetudes arvatud, et kõigi kolme keel pärineb ühest hõimukeelest, mida kõnelesid ühtse või lähedase kultuuri kandjad.¹⁷ Kasutusse tuleb üha suuremal määral raud ja Põhja-Eestis kujuneb välja põlispõllundus, kuna erinevalt Lõuna-Eestist on muld siin alepõllunduseks vähesobiv.¹⁸

Sellest perioodist alates ongi jälgitav edaspidi juba sajandeid kestnud eesti-vadjapäraste etnilis-kultuuriliste ühisjoonte esinemine Kirde-Eestis, kusjuures eri perioodidel on mõju suund olnud erinev. Eeskätt on vadjapärased kääbaskalmed olnud levinud Kirde-Eesti lõunaosas, Alutagusel, kuna Soome lahe äärses piirkonnas on levinud olnud eestipärased kivilimed. Eesti asustuse mõju vадja asustusele Alutagusel on tugevnenud alates 14. sajandist, mil Narva jõe tagant siirdus mongolite ründe tõttu vадja aladele elama ka üha enam slaavi päritolu inimesi, mõjutades omakorda kultuuriliselt lõunapoolseid vadjalasi. Kirde-estlased jäid rannikualal siiski lähemale vадja loodehõimule, kusjuures otsene eristus puudus veel keskajalgi ja kõiki Narva “mittesakslasi” peeti vadjalasteks. Nii on Priit Ligi väitel isegi Vaivara nimi seotud vadjalaste enesenimetusega.¹⁹ Lõuna-Alutaguse asustamine algas ilmselt 10. sajandil ida poolt, sealjuures märgib kroonik Franz Nyenstedt, et eristatavad on “eesti, alutaguse, vene ja viru keel,”²⁰ mis annab tunnistust murrete ja keelte segunemisest. Sellegipoolest oli Vaivara 13. sajandil äärmiselt hõredalt asustatud. Taani Hindamisraamatu järgi oli 1241. a Ida-Alutagusel vaid kolm-neli küla, üks neist väike Narvia küla.²¹ Teistel andmetel paiknevad seal nimetatud Alutaguse külad kõik hilisemas Jõhvi kihelkonnas.²²

13. sajandi alguse pöördelised sündmused jõudsid Virumaale 1217. a, kui sinna jõudsid Riia sakslaste rüüsteretked. Pärast seda, kui taanlased hõivasid 1219. a muinaseestlaste Lindanise linnuse ja Revala maakonna, langes ka Põhja-Eesti Taani võimu alla. Virulased osalesid 1222–1223 eestlaste vabadusvõitluses ja hakkasid vallutajatele vastu, kuid võitjaks osutus Mõõgavendade Ordu. 1238. aastal algas esimesest vallutusest alates 12 korda peremeest vahetanud Virumaal sajandipikkune Taani aeg.²³ Muistse Alutaguse kihelkonna alal moodustusid 13. sajandil Jõhvi, Lüganuse ja Narva kirikukihelkonnad.

Narva linnuse rajamise täpset aega teada ei ole, võimalik, et Taani ordu hakkas tugevdamata seal juba varem paiknenud muinaseestlaste linnust.²⁴ Esimesed teated Narva

¹⁷ Priit Ligi, Etnilistest oludest, lk 15.

¹⁸ Toomas Tamla, Virumaa muinasaeg. – Virumaa koguteos. Koost. K. Saaber. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 218–221.

¹⁹ Priit Ligi, Etnilistest oludest, lk 17–18.

²⁰ Antti Selart, Eesti idapiir keskajal. Tartu, 1998, lk 63–64.

²¹ Toomas Tamla, Virumaa muinasaeg, lk 241.

²² Antti Selart, Eesti idapiir keskajal, lk 62.

²³ Enn Tarvel, Virumaa Põhjasõja lõpuni. – Virumaa koguteos. Koost. K. Saaber. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 245–248.

²⁴ Antti Selart, Eesti idapiir keskajal, lk 105.

linnusest pärinevad 1256. aastast, Sten Karlingi hinnangul oli see puidust. Sajandi lõpus põletasid selle novgorodlased, seejärel algas kivilinnuse rajamine. Esmalt oli ainsana hoonestatud linnuse põhjatiib, ühel pool väravat oli torn – Pika Hermannini esimene järk.²⁵ Narva kindlusena väljaehitamine tulenes Taani, Liivi ordu ning Rootsi alade poliitikast laiendada võimuala ida-kirde suunas. Linnuse ümber tekkinud asulat nimetatakse 1329. a linnaks, 1345 sai see Lübecki linnaõiguse. Narva kirik võidi ehitada linnusega samal ajal.²⁶

1240. a olid Liivimaa riigid koos vadjalastega rajanud linnuse Koporjesse, tugevdamaks koostööd kohapealsete hõimudega. Samal perioodil korraldasid novgorodlased mitmeid sõjaretki Viru alale kuni Rakvereni välja, rüüstates teele ettejäävaid külasid. Rootslased koos mõnede Taani vasallidega üritasid Vadjamaad alistada, nende poolel oli Novgorodi vastu võidelnud ka osa vadja ülikonnast. Pärast vallutuskatse nurjumist võidi Koporje linnus maha jätta.²⁷

Müügiaktiga 29. augustist 1346. a läks Põhja-Eesti koos Narvaga Taanilt üle Liivi ordu valdusse. Kastell kujundati ümber konvendihooneks rüütelvendade jt majutamiseks. Lõpliku kõrguse sai Pikk Hermann 15. sajandil. Lääneküljele kujunes suur eeshoov.²⁸ Idatiib sai oma põhikuju koos linnusekastelli ümberehitusega konvendihooneks.²⁹ Võimu kindlustamiseks rajas ordu Virumaale mitu uut linnust, sh Vasknarva linnuse. Alutaguse hakkas jagunema Narva ja Vasknarva foogtkonnaks.³⁰

Narva kivist linnamüür rajati 14. sajandi teisel poolel. Enne seda oli linna ümbritsenud ilmselt palissaad. Müür oli laotud paekivist, maakivi lisanditega, ja oli paiguti kuni kaks meetrit paks. Müüri kuulusid ka tornid. Peatorniks oli ilmselt Veskitorn, Rüütli tänava otsa (vastu sadamateed) jäi Rannavärv, linna peavärvaks oli Vene värv Suure tänava otsal. Viru tänava otsal asus Viru värv. Värvad olid kaetud raudplaatidega, kahel pool väravat nn põsed flankeeriva tule andmiseks. Müüri ümber oli kuiv kraav.³¹

Veel 15. sajandil olid linna elumajad enamikus puust, aidad aga kivist. 16. sajandil hakkas rohkem esinema kivimaju. Arnold Süvalepa andmeil polnud Narvas kuni orduaja lõpuni oma raekoda. Selle aset täitis istungite ajaks kas kirik või gildimaja või ka raekantselei. Raekoja esimesest ehitusjärgust saab rääkida 1640. aastatel. Kiriklikest rajatistest oli linnas Neitsi Maarjale pühendatud linnakirik, alates 1392 Antoniuse kabel ja 1544 Püha Jüri kabel. Esimesed andmed linnakoolist pärinevad 1501. aastast, mil koolmeistriks oli Simon Schoneberg, kes pidas samas ka linnakirjutaja ametit.³² Orduaja

²⁵ Kaur Altoa, Narva linnuse kujunemisloost 1984.–1987. aastate uurimistööde andmeil. – Mineviku pärand tänases päevas. Uurimusi Narva piirkonna ajaloo kohta. Narva Muuseumi toimetised 10, 2010, lk 70.

²⁶ Enn Tarvel, Virumaa Põhjasõja lõpuni, lk 249–250.

²⁷ Antti Selart, Eesti idapiir keskajal. Tartu, 1998, lk 30, 33, 105.

²⁸ Kaur Altoa, Narva linnuse kujunemisloost, lk 71.

²⁹ Kaur Altoa, Villu Kadakas, Narva pealinnuse idatiiva ehitusloost. – Endised Narva vaalad – kindlus, kaubandus, tööstus. Narva Muuseumi toimetised 18, 2017, lk 23–65.

³⁰ Enn Tarvel, Virumaa Põhjasõja lõpuni, lk 251.

³¹ Arnold Süvalep, Narva ajalugu I. Narva, 1936, lk 236–238.

³² Samas, lk 243, 246, 248, 304.

lõpul võis Narvas elada 500–800 inimest, linnas oli 50–80 hoonet. Ajastule iseloomulikult leidis seespool linnamüüri 1381. a seisuga ka kodanike põllulappe.³³ Elanikkond koosnes põhiliselt sakslastest, kuid suur oli ka vadjalaste, väiksem eestlaste ja venelaste osakaal.³⁴ On teada kurioosne juhtum, kus Viiburi delegatsioon kandis 1432. a Narvat külastades konspiratsiooni mõttes vadjapärast riietust. 1492. a Narva linnuse vastu teisele poole rajatud vene Ivangorodi elanike hulgas elas 1498. a selgelt mittevene nimedega isikuid, kuid ka mitte iga vene nime taga ei peitunud tingimata venelane. 1544. a on teada, et Ivangorodi venelased oskavad “mittesaksa keelt”, sest nad on “vene vadjalased”.³⁵

Aastail 1385–1390 on Narva õigusi laiendatud, kuid kaubanduspoliitiliselt tuli taluda ühelt poolt Tallinna konkurentsi ja suisa vaenu, teiselt poolt Novgorodi ja Pihkva, seejärel juba Moskva suurvürstiriigi tehtud kitsendusi. 1405. a suleti Novgorodi kaubakontor kõigile, kes ei olnud Hansa Liidu liikmed. 1414. a tekkis konflikt Tallinnaga soolalaadungi pärast. Tallinna laopaik suleti Narvale. Seevastu 1418. a andis Preisi ordu kõrgmeister Michel Kuckmeister Narvale turbekirjad kauplemiseks Preisi linnadega ja 1426. a ordumeister Zise von Rutenberg pitsati kaupade tähistamiseks. Samal aastal anti ka maadevahetuse käigus Narva ordufoogtile 21 küla Alutagusel.³⁶

1420. a nägi ordu ja Novgorodi vaheline leping ette piiri endisel kujul piki Narva jõge ja samal aastal tulid Narva jõe suudmesse kauplema ka soomlased ja rootslased.³⁷ Nad rajasid seal ilmselt esimese rootsi-soome väikeasustuse, kuid 15. sajandil järsult teravnenud konfliktid ei jätnud puutumata ka Narvat. Rohked sõjakäigud ei lasknud Narva tagamaadel Vaivaras areneda ning maa tühjenes üha uuesti. Vene vägede piiramist tuli taluda ka Narval, esimest korda 1344. a. 1444. a tuli Vene vägi kahes osas üle Narva jõe, neist üks möödus linnast ja suundus maad rüüstates Sõtke jõel asunud orduvägede positsioonide suunas, sundides orduväe taganema. Teine osa asus piirama Narvat, mille pommitamine olevat olnud väga raske. Purtses sai Vene rüüstevägi teada Liivi ordumeistri Vinke von Averberge ja Preisi abivägede saabumisest, mis sundis venelasi taanduma ja Narva piiramise lõpetama. Vene rünne ei lakanud ja veel 1447. a peeti lahing Narva jõel, misjärel sõlmiti 1448. a rahu, kuid 1460. a tabas Narvat uus õnnetus – maha põles praktiliselt kogu linn.³⁸ 1478. a liitis Moskva suurvürst Ivan III Novgorodi vürstiriigi Moskvaga, 1492. a rajati Narva jõe paremale kaldale ordulinnuse vastu kindlus, mis nimetati suurvürsti järgi Ivangorodiks. Sellest sai venelaste sõjaline eelpost, kaubanduskeskus ja sadam, mis hakkas tugevasti konkureerima Narvaga.³⁹

³³ Kristi Tasuja, Äärejooni Narva linnaehitusele 13.–20. sajandini Suur tn. 22–24 väljakaevatud hoonejäänuste võrdleva analüüsi alusel. – Mineviku pärand tänases päevas. Uurimusi Narva piirkonna ajaloo kohta. Narva Muuseumi toimetised 10, 2010, lk 36–38.

³⁴ Arnold Süvalep, Narva ajalugu, lk 309.

³⁵ Antti Selart, Eesti idapiir keskajal. Tartu, 1998, lk 64–65.

³⁶ Arnold Süvalep, Narva ajalugu, lk 22, 27, 35, 39, 41, 54, 55, 56.

³⁷ Antti Selart, Eesti idapiir keskajal, lk 42.

³⁸ Arnold Süvalep, Narva ajalugu, lk 77.

³⁹ Enn Tarvel, Virumaa Põhjasõja lõpuni, lk 254.

Vaivara piirkond oli seoses äärmiselt keeruka välispoliitilise olukorraga pidevalt lahingute tallermaaks juba keskajal, mistõttu inimasustus kadus siin puhuti täiesti. Esimesed andmed Vaivara külast (Wayver) pärinevad aastast 1424 ja samanimelisest mõisast aastast 1499 asukohaga praegusel Sinimägede Pargimäe platool. 15. sajandil oli Narva kihelkonnas 4 mõisat, 16. sajandil mõisamajanduse areng kiirenes, kuid Ida-Virumaale rajati neid oluliselt vähem kui lääne poole.⁴⁰ Vahetult Vaivara naabruses on asunud veel keskajast pärit külasid nagu Laagna (1412), Joala (1552), Auvere (1361), Mustajõe (1498), Perjatsi (1498), Repniku (1499), Sõtke (1425), Vepsküla (1374), Vodava (1521).⁴¹

1523. a jõudis Narva usupuhastusliikumine. Protestantlike jutlustajate toel astusid linnavõimud ja kodanikud dominikaani munkade vastu ning takistasid kloostri ehitamist. Reformatsioon tõi kaasa ka eestikeelse jumalateenistuse: Narvas on esimest korda andmeid eesti kogudusest 1548. aastast.⁴²

Vene tsaar Ivan IV oli pääsust Läänemere kaubateedele ja Narva kui kaubalinna arengust äärmiselt huvitatud. Tuues ettekäändeks nn Tartu maksu, mida Liivimaa väikeriigid ja ordu pidavat tsaari “põlisvalduste” (st Liivimaa) kasutamise eest tasuma, alustas ta 1558. a sõjategevust. **Vene-Liivi sõja** tagajärjel varises Liivi ordu võim kokku ning Narva langes Moskva riigi alla. Narvasse loodi oma haldussüsteem, mille liikmeteks olid viis vojevoodi, kodanikkonnale anti ulatuslikke privileege. Juba 1559. a viidi Viiburi kaubakontor üle Narva ning see sai Venemaa üheks tähtsaimaks väliskaubandussadamaks. Tsaar käskis ehitada kaks õigeusu kirikut; esimene kivist hoone püstitati vanalinna, teine Ivangorodi kindluse. 1558. a suvel oli Narvas viis vene õigeusu kirikut, sh Jumalaema peakirik ja Kristuse Ülestõusmise kirik. Kirik rajati ka ülevõetud Vasknarvasse.⁴³ Tallinnaga kauplemine lõppes täielikult. Kõiki, eeskätt aga omaenda rahvast umbusaldav tsaar laskis korraldada repressioone Narva vene elanikkonna vastu, jättes sakslased ja talupojad ning muud puutumata.⁴⁴

Vene võimu all oli Narva kuni 1581. a 6. septembrini, mil linna vallutasid tormijooksuga Rootsi väed Pontus De la Gardie juhtimisel. Linna vallutamise kaasnud metsik, mitu tuhat ohvrit kaasa toonud veresaun.⁴⁵ **Rootsi ajal** sai Virumaast omaette haldusüksus, senine Harju-Viru ühtekuuluvus lõppes. 1591. a revisjonis ei ole Vaivara kihelkonda veel eraldi välja toodud.⁴⁶ Arvestades seda, et Vaivara kirikukihelkonda on juba 17. sajandi esimesel poolel kuulunud nii kauged alad nagu Vasknarva ja sellest põhja poole jäävad

⁴⁰ Samas, lk 253.

⁴¹ Virve Orav, Matkateed Narva lähistel, lk 7.

⁴² Enn Tarvel, Virumaa Põhjasõja lõpuni, lk 254–255.

⁴³ Antti Selart, Liivimaa Vene võimu all 1558–1582. – Eesti ajalugu III, Tartu: Ilmamaa, 2013, lk 103, 112; Merike Ivask, Galina Sinjakova, Narva religioonielu ajaloost. – Narva Muuseumi toimetised 4, 2005, lk 11.

⁴⁴ Baltasar Russow, Liivimaa kroonika. Tallinn, 1994, lk 187.

⁴⁵ Samas, lk 332–333.

⁴⁶ Rootsi Riigiarhiiv, SE/RA/55410/6; 1591.

külad, siis võib Vaivara kiriku asutamiseajaks pidada aega enne 17. sajandit, kusjuures kiriklik-administratiivselt on mõjuallikaks olnud Narva (Peetri) kirikukihelkond.⁴⁷ Vaivara kihelkonda (*Waywerschen Kerspел*) on nimetatud 1655. aastal. Varem oli Vaivara kirik Narva saksa kiriku abikirik.⁴⁸

Vene-Liivi sõda oli toonud Virumaale ränki kannatusi ning ka 1595. a Täyssinä rahu, mis sõja lõpetas, ei andnud kauaks leevendust. 17. sajandi algul laastasid maad Rootsi-Poola sõja lahingud, Venemaa rüüsteretked, katkud ja näljahädad.⁴⁹ Siiski kujunes Narvast Rootsi võimu ajal riigi üks tähtsamaid kaubanduslinnu, kuid tee selleni oli suhteliselt pikk. Kuna Narva oli Rootsi vägede poolt vallutatud tormijooksuga ja antud seejärel sõjaväelastele röövida, käsitleti ka sealset omandit kui sõjasaaki, mistõttu suurem hulk linnamaju ja krunte rekvireeriti. Need läksid tasuta üle Rootsi ametnikele ja ohvitseridele, kes müüsid need narvalastele tagasi või teistele edasi.⁵⁰ Ilmselt verise võimuvahetuse ja jätkuva sõja tõttu Venemaaga ei väljastanud Rootsi võimud nelja aasta jooksul linnale ühtegi õigusakti ja linna läbiv kaubandus maksustati. Esimesed privileegid andis kuningas Johan III 22. juulil 1585. a, millega ühtlasi sätestati Rootsi linnaseaduse reeglid.⁵¹ 1585. a privileegid reguleerisid ka Narva rae koosseisu, suurust ja pädevust. Linna pidid juhtima asehalduri ja lossifoogti nõusolekul valitud bürgermeister, kolm kuni neli raehärrat ja linnafoogt. Riigivõim Narva lossis kontrollis rae tegevust kohtumõistmisel kriminaalasjus ja hiljem ka tsiviilasjus. Seetõttu oli Narva raad esialgu kaunis väikese teovõimega ja isegi alakomplekteeritud.⁵² Seda enam pühendas Rootsi riik aega ja raha Narva kindlustamisele. 1580. aastate algul tegeles Narva linnakindlustuste taastamise ja moderniseerimisega ehitusmeister Peter Hertigh, kelle juhtimisel rajati peaaegu üheaegselt bastione ja rondeele nii ümber Narva linna kui ka Paide kindluse. Mõlemad linnad olid ühtlasi esimesed, mille puhul võib rääkida suuremal või vähemal määral täiemõdulise bastionaalsüsteemi rajamisest Eesti alal.⁵³ 17. sajandi algul jätkati Narva bastionaalsüsteemi täiustamist olulisel määral, linna hakkasid ümbritsema seniste rondeelide ja linnamüüriiga kombineeritult nn Itaalia stiilis bastionid.⁵⁴ Järgnevatel aastakümnetel, mil maksvusele oli pääsenud massiivsemate muldkehanditega nn Hollandi bastionaalsüsteem, moderniseeriti Narva kaitsesüsteeme veelgi. Alates 12. oktoobrist 1617 sai Narva koos

⁴⁷ Külade kuuluvuse kohta Vasknarva juures vt Venemaa vanade aktide arhiiv Moskvas, RGADA. 274.1.1614/4; 1688, l. 279–280.

⁴⁸ E n n T a r v e l, Virumaa Põhjasõja lõpuni, lk 260.

⁴⁹ Samas, lk 257–261.

⁵⁰ E n n K ü n g, Linnad 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandil. – Eesti ajalugu III. Tartu: Ilmamaa 2013, lk 341.

⁵¹ Samas; K a l l e K r o o n, Paide 16.–18. sajandil. Linnakodanike võitlus Mäo mõisaga oma õiguste eest. – Dokumente Paide linna ajaloost. Paide 2017, lk 126–127.

⁵² E n n K ü n g, Linnad 16. sajandi teisel poolel, lk 347.

⁵³ K a l l e K r o o n, Paide 16.–18. sajandil, lk 45.

⁵⁴ R a g n a r N u r k, Narva itaaliapärased bastionid Euroopa fortifikatsioonialal taustal. – Piir ja jõgi – Piirijõgi. Uurimusi Narva piirkonna ajaloost. Narva muuseumi toimetised 15, 2014, lk 99–100.

linnaõigused saanud Jaanilinnaga (Ivangorodiga) laolinna staatuse. Samuti aitas linnal kosuda samal aastal sõlmitud Stolbovo rahuleping Rootsi ja Venemaa vahel.⁵⁵

Uus pööre linna elus saabus 17. sajandi 30.–40. aastatel. Kui veel 1620. aastatel olid riigivõimude otsused kaubanduse osas soodsad Tallinnale ja seda ebasoodsamad Narvale, siis olukord muutus seoses Gustav Adolphi huviga Narva ja Neeva jõe suudmesse tekkinud Nyenskansi kaupmeeskonna võimaluste vastu. Seetõttu avanes 1630.–1640. aastatel Soome lahe kaubandus taas järk-järgult. Narvat hakati hindama Tallinnast perspektiivikamaks Vene väliskaubanduse Arhangeliski veeteelt Läänemerele toomisel.⁵⁶ 1640. aastatel oli väliskauplejatel juba lubatud sõita Tallinnast mööda minnes otse Narva, kusjuures transiiditoll Narvas langetati kuult protsendilt kahele. Linna siseareng ja soodustused ning Inglise-Hollandi sõja tõttu Läänemerele liikunud väliskaubandusvood tõid kaasa Narva majandusliku õitsengu, mis kulmineerus 1680. aastatel nii uue linnahoonestuse kui ka kindlusrajatiste rajamisega.⁵⁷

Ümber korraldati rae töö, kusjuures bürgermeister suunati riigi poolt. Teguvõimsaks isikuks sellel ametikohal osutus 1631. a ametisse pandud Tartu Õuekohtu assessor Lars Larsson ja iseäranis Jacob Foug (ametiaeg 1644–1653), kes viis sisse raekorralduse Rootsi ja Soome eeskujul, suurendas bürgermeistrite ja raehärrade arvu, tööol olid linnasekretär ja arvehärra ning kohtufoogt, raele maksti töötasu ja 1644. a asutati linnas ka alamkohus (*Niedergericht*). Lisaks moodustas Foug Stockholmi keskvalitsuse eeskujul Narva raes justiits-, kaubandus-, tsunftilise ja ehituskolleegiumi. Neist viimane valvas linna tulude-kulude, tuletõrje ja ehituste üle. Linnaametitesse kaasati ka Narva Suurgild. Sellise linna siseelu edu taustal andis kuninganna Kristiina 1646. a korralduse vabastada Narva linna raad kohaliku riigivõimu eestkostest, rae võimupiirid laienesid, linnale annetati maid ja suurendati tulusid. Riigi huve esindas Narvas linnusekrahv, kusjuures 1653. a sellesse ametisse määratud Philip von Crusenstiern oli ka Eesti- ja Ingerimaa kommertsdirektor asukohaga Narvas. Linnusekrahvi ülesandeks oli peale linnaelu üle valvamise ka suurendada välismaalaste huvi Narva vastu ja meelitada linna sisserändajaid.⁵⁸ Ajapikku kujuneski Narvas 17. sajandi lõpuks põhiliselt saksa, rootsi ja soome soost, vähem eesti soost kodanike kõrval välja oma vene, hollandi ja eriti inglise päritolu kogukond. Tehes küll suuri mõõndusi välismaalastele, püüdis keskvoim peale suruda rootsi keele kasutamist linnasisese ametikeelena ja alates 1686. a läkski raad asjaajamisel üle rootsi keelele, vähemalt mis puudutas dokumentatsiooni.

Sajandi keskpaigast alates oli Narvas ka eraldi justiitsbürgermeistri ametikoht. Linnas oli umbes 3000–5000 elanikku. Linna tähtsust peeti 17. sajandi 40. aastatel koguni nii suureks, et Narvast planeeriti teha riigi teine pealinn. Tõsi küll, on teadmata, kas plaan ka avalikustati. Samuti anti Narvale mitmesuguseid tolli- ja kaubanduslikke soodustusi.

⁵⁵ E n n K ü n g , Linnad 16. sajandi teisel poolel, lk 351.

⁵⁶ Samas, lk 351–352.

⁵⁷ E n n K ü n g , Die Börse in Narva als Symbol ihrer Zeit. – Forschungen zur Baltischen Geschichte 7, 2012, lk 62, 64.

⁵⁸ E n n K ü n g , Linnad 16. sajandi teisel poolel, lk 347–348.

1640. a seisuga oli linnas vähemalt 54 kodanikumaja, neist vaid 14 kivist, aadlile kuulus 7 kivimaja ja mõned puumajad ning turu ümbruses olid peamiselt kivimajad.⁵⁹

Sajandi teisel poolel, iseäranis aga 1680. aastatel ehitati linn uuesti üles juba moodsa ja elegantse barokk-linnana, millel oli oma sadam, kaubalaevastik, börs ja modernne linnakindlustusvöönd. 1680. aastatel, kui Narva hoonete ja kruntide pindala ning arv oli oluliselt kasvanud üle keskaegse linnamüüri ja senise bastionaalsüsteemi piiride, moodustus senisest poole suurem kvartaliteks jaotatud linnak ja linn jagunes kaheks – Narva kindlusest põhja pool asuvaks “vanalinnaks” pindalaga umbes 350x350 m ja sellest omakorda põhja ja lääne poole kasvanud umbes sama suureks uuslinnaks. Kogu linna territoorium ümbritseti uue, Rootsi tuntuima fortifikatsiooniinseneri Erik Dahlberghi projekteeritud bastionaalsüsteemiga, mis oli veel Põhjasõja alguseks osaliselt valmimata. Uued bastionid kandsid poeetilisi-filosoofilisi nimesid – alates Narva lossist Fortuna, Triumph, Fama, Gloria, Honor, Victoria, Pax, Justitia ja Spes. Neist kaks viimast olid väiksemad poolbastionid vastu jõge.⁶⁰ Üks uhkemaid hooneid linnas oli kahtlemata 1695. a alustatud ja 1704. a valminud Narva börsihoone, mille asukohas on praegu sarnase fassaadiga Narva kolledži õppehoone, samuti põhjala baroki eeskujudel valminud ja tänapäevani säilinud raekoda. Uhke barokne fassaad oli ette nähtud ja kuningas Karl XI poolt 1683. a heaks kiidetud uue soome koguduse kiriku fassaadile.⁶¹

Narvas anti välja oma ajalehte Narwsche Post-Zeitung (vanim teadaolev eksemplar pärineb 1702. aastast).⁶² Narva linnakool, mille tegevus oli Vene-Liivi sõja ajal katkenud, avati uuesti 1584. aastal. Narva ühendamisel Ingerimaaga asutati 1641. a seal kiriku- ja hariduselu korraldamiseks superintendendi ametikoht, mille sai endale Heinrich Stahl. 1642. a asutati Narvas neljaklassiline triviaalkool, mis liideti linnakooliga; Stahli ettepanek asutada gümnaasium ei leidnud toetust. Triviaalkooli käekäigule ei tulnud kasuks Stahli ja Narva rae vastuolud, 1653. a plaanitseti koguni sisuliselt eraldunud rootsi ja saksa kooli lahutamist.⁶³ On teada ka soome (ingeri) kooli olemasolust – selle õpetaja lahkus Narvast õpilaste puudusel 1707. aastal.⁶⁴ Narvas tegutses saksa kogudus 15.–16. sajandi vahetusel ehitatud Jeruusalemma püha Johannese kirikus, rootsi kogudus 1645. a valminud Rootsi

⁵⁹ Arnold Süvalep, Narva ajalugu, lk 241.

⁶⁰ Hendrik Sepp, Narva piiramine ja lahing a. 1700. Tallinn 1930, lk 123.

⁶¹ Rootsi Sõjaarhiiv, SE/KrA/0406/28/031/023.

⁶² Kaarel Vanamõlder, Ajalehed Narvas Rootsi aja lõpul. – Narva Muuseumi toimetised 14, 2013, lk 24.

⁶³ Jaak Naber, Koolid Rootsi riiki ühendatud Eesti alal (17. sajandi teine veerand – 1710. aasta). – Eesti kooli ajalugu, 1. köide. 13. sajandist 1860. aastateni. Tegevtoim. E. Laul. Tallinn: Valgus, 1989, lk 126–128; vt ka Piret Lotman, Heinrich Stahli pastoraalne tegevus Rootsi Läänemere provintsis 17. sajandi esimesel poolel. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis, 20. Tartu, 2010, lk 81–86.

⁶⁴ Jaak Naber, Koolid Rootsi riiki ühendatud Eesti alal, lk 184.

Toomkirikus, ja 1655. aastal liikmete vähesuse tõttu ühinenud soome-eesti kogudus.⁶⁵ Esimeseks regulaarseid eestikeelseid jutlusi pidanud pastoriks oli 1548.–1549. a Baltzer Pomer, pärast teda Jakob Schinkel, kelle ajal eraldati mittedaksa kogudus saksa kogudusest, ilmselt jäädi aga jagama sama kirikut.⁶⁶ Kuigi luterlik kirik oli teiste konfessioonide suhtes sallimatu, lubati kaubanduse elavdamise eesmärgil inglise kaupmeestel 1684. a luua Narvas anglikaani kogudus, oma kirikuhoonet nad siiski rajada ei tohtinud.⁶⁷

Administratiivselt kuulus Narva sel ajal Ingerimaa, Vaivara aga Eestimaa kindralkubermangu koosseisu. Põhjasõja ajal oli komandeerimis- ja administreerimisõigus Narva sõjajõudude üle peale kindluse komandandi siiski ka Eestimaa kindralkuberneril. 1584. aastast jagunes kogu Eestimaa ala majandus-administratiivseteks kreisideks – Harju, Läänemaa, Järvamaa ja Virumaa kreisiks. Kreisid omakorda jagunesid kihelkondadeks. Päris väljakujunenud piiridega kihelkonnast 20. sajandi või isegi 18. sajandi keskpaiga mõttes me tolleaegse Vaivara puhul veel rääkida ei saa. Samuti on säilinud revisjoni-materjal Vaivara piirkonna kohta Rootsi ajast väga napp. 1654. a liideti osa Vaivara ja Jõhvi kaugematest piirkondadest kokku Iisaku kirikukihelkonnaks, mis jäi muutumatult püsima 1744. aastani. Suur osa hilisemast Vaivara kihelkonnast kuulus 1686.–1688. a seisuga Jõhvi kihelkonna koosseisu. Soldina küla kuulus Narva linna ja Püha Peetri (samastatud Vaivara kihelkonnaga) kihelkonna alluvusse.⁶⁸ Seevastu kuulus 1689. a Laagna mõis koos juurdekuuluvate Mustajõe ja Merikülaga Jõhvi kihelkonna ja Vaivara kiriku alla.⁶⁹ Niisamuti kuulusid kiriklikult 17. sajandil Narva jõe lähtest ülespoole asunud Vasknarva, Vihtse, Kuningaküla ja Permisküla esmalt Narva, seejärel alates 1627. a Vaivara kirikukihelkonna alla,⁷⁰ kuid Katase, Remniku, Kuningaküla ja Permisküla 1686.–1689. a seisuga majandus-administratiivselt Jõhvi kihelkonna alla. Mustajõe mõis oli tollal veel karjamõis. Nimede järgi otsustades on peale eesti ja soome elanikkonna siin elanud ka rootslasi. Soldina külas elasid 1688. a peale ühe eesti peremehe, Ödhe Traxi Jahni veel pigem rootsipäraste nimedega peremehed Elias, Jacob, Niclas ja Johan, kusjuures pärimuslikult pidasidki Soldina kunagised külaelanikud end osalt pärinevaiks rootslastest. Kokku elas Soldinas 7 peremeest. Iseloomulikult Rootsi aja lõpule oli taludesse majutatud ja kostile antud ka Eestimaa ratsarügemendi sõdureid.⁷¹ Administratiivselt Jõhvi kihelkonna alla kuulunud Permisküla 15 ja Kuningaküla 21 peremeest olid nimede järgi peaaegu

---

⁶⁵ Peeter Kaldur, Usk ja kirik. – Virumaa koguteos. Koost. K. Saaber. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 681; Galina Sinjakova, Merike Ivask, Narva rootsi-soome kogudus. – Mineviku pärand tänases päevas. Uurimusi Narva piirkonna ajaloost. Narva Muuseumi toimetised 10, 2010, lk 146–148.

⁶⁶ Arnold Süvalep, Narva ajalugu, lk 303–304.

⁶⁷ Enn Küng, Anglikaani kogudus Narvas 17. sajandi lõpukümnenditel. – Narva Muuseumi toimetised 4, 2005, lk 77–94.

⁶⁸ Venemaa vanade aktide arhiiv Moskvas, RGADA. 274.1.1614/4; 1688, l. 246p.

⁶⁹ Samas, lk 291.

⁷⁰ Aliise Moora, Peipsimaa etnilisest ajaloost. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1964, lk 49.

⁷¹ Venemaa vanade aktide arhiiv Moskvas, RGADA. 274.1.1614/4; 1688, l. 247, 278, 278p, 279p, 291.

kõik venelased või vene-vadja päritolu (Grischka, Wassil, Gorcka, Mischa jt) Sealjuures jäi Vaivara kiriku kauguse tõttu elanikkonna usuliseks eelistuseks lähemal, teisel pool Narva jõge asuv õigeusu kirik.⁷² Vene elanikkonna osakaal oli suurem Alutaguse kaguosas, mõnevõrra väiksem Vaasaõues, Kudrukülas, Hermamäel, Samokrassis, Vallisaarel, Tõrvajõel. Mustajõe külast on teada 17. sajandi lõpust alates vene vanausuliste asustust.⁷³ Vasknarvas, kuhu pärast venelaste vallutust oli ehitatud Kolmainu õigeusu kirik, asutati 1640. a paiku luteri kogudus vene elanikkonnale. Arvatakse, et õigeusu traditsioonide järgimine mitteametlikult siiski jätkus.⁷⁴

Hariduselu oli Vaivara aladel paljude teiste kihelkondadega võrreldes tagasihoidlik. Kõige lähem talurahvakool asus Lüganusel, 1694. a on seal koolmeistrile määratud viljapalk ja igalt õpilaselt võetav tasu, kuid sealtki on koolmeister näljaajal lahkunud.⁷⁵

Üks eesti rahvamuistendite ja pärimuste lemmikteemasid on **Põhjasõda** (“Rootsi sõda”), nagu ka 1700. a peetud Narva lahing on kuulsaim üksiksündmus Narva ajaloos. Rootsi Eesti- ja Liivimaal kuningas Karl XI ajal toimunud mõisate riigistamine tõi kaasa rahulolematuse kohaliku aadli hulgas, mis koos 1696.–1697. a näljahäda ja maa vaesumisega ning vaid 15-aastase kuninga Karl XII trooniletõusuga 1697. a tõmbas endale ka välisvaenlaste pilgud. Moodustus Rootsi-vastane liit Taani, Saksimaa ja Venemaa vahel. Sõjategevust Narva suunal alustas Vene tsaar Peeter Suur, kelle väed alustasid septembri keskel Narva piiramist. Kuulnud Saksi rünnakutest Riiale, saabus oma peaarmeega Pärnusse Karl XII isiklikult ja peale nõupidamist otsustati minna appi piiratavale Narvale. Teel Narva alla läbis Karl XII peaararmee Sillamäe, kus ööbiti lageda taeva all väga rasketes tingimustes, sh ilma leivata. Viimane peatus enne Narvat toimus Laagnas ja 20. (Gregoriuse kalendri järgi 30.) novembril 1700. a kell kaks päeval rünnati Narva ette rajatud tohutut Vene kindlustatud laagrit, mille kaitseperimeetri pikkuseks oli kokku 7,2 km. Toimus Põhjasõja esimene suurem välilahing, mille käigus 10 000-meheline Rootsi sõjavägi purustas Vene 35 000-mehelise (väidetavalt koguni 80 000-mehelise) sõjaväe, mida juhtis hertsog Charles Eugène de Croy (Peeter Suur oli enne lahingut lahkunud). Tegu on Rootsi sõjaajaloo suurima võiduga läbi aegade.⁷⁶

Peale lahingut siirdus Rootsi kuningas oma väega piki Narva jõge ja Peipsi randa lõunasse ja sealt edasi Laiusele, jätkates kevadel sõjaretke Riia alla ning Poolasse, andes veel Laiusel 10. jaanuaril 1701 välja korralduse nekrutivõttudeks talupoegade hulgast. Tegu oli rootsipärase nekrutivõttude põhimõttega (tolleaegses eesti keeles *Wälla kirjutus*), kus teatud arvu adramaade kohta tuli anda üks noor tugev mees loodatavatesse jalaväerü-

⁷² Samas; Aliise Moora. Peipsimaa etnilisest ajaloost, lk 49.

⁷³ Otu Liiv, Vene asustusest Alutagusel. Tartu: Loodus, 1929, lk 36–37.

⁷⁴ Samas, lk 72–74.

⁷⁵ Jaak Naber, Koolid Rootsi riiki ühendatud Eesti alal, lk 177.

⁷⁶ Narva lahingu kohta on üksikasjaline monograafia Hendrik Sepalt, mida on peetud ka üheks parimaks, mis Eesti ajaloolastelt ilmunud – Hendrik Sepp, Narva piiramine ja lahing a. 1700. Tallinn, 1930. Vt ka Margus Laidre, Lõpu võidukas algus. Karl XII Eesti- ja Liivimaal 1700–1701. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 1995.

gementidesse (*Ma-Wäggi, Regiment*). Eestimaa kindralkubermangus moodustati Harju, Läänemaa, Järvamaa ja Virumaa rügemendid (neist viimane kandis eestikeelset nimetust *Wirro-wäggi*). Rügemendid pidid olema reguleeritud, st regulaarsele sõjaväeosale omase struktuuriga. Nekrutite võttudeks jaotati kreisides teatud talud rühmadeks ehk roodudeks, kes pidid enda antud sõdurile maksma palga (rahas ja/või natuuras) ning varustama ta univormi ja muu juurdekuuluvaga. Relvad andis riik. Kui mees rivist välja langes, tuli taluperemehest sõduripidajal muretseda uus mees, mis tagas rügemendi püsivuse. Nii said alguse igakevadised nekrutivõtmised. Selliselt moodustatud rügemente on ajastule omaselt nimetatud ka rahvusrügementideks (rootsi k *National-Regementer*) või maarügementideks, kuna nende sõdurikond oli rahvuseliselt homogeenne, n-ö “maavillane vägi”, koosnedes enamikus eesti talupoegadest.⁷⁷ Sõdureid nimetati maasõduriteks ja nad jagunesid musketärideks, piigimeesteks (väliteenistuses) ja grenaderideks. Nad andsid vande kuninga nimele ja õpetati välja jalaväe väljaõppereglemendi kohaselt. Ohvitserid ja allohvitserid olid eeskätt kohalikud sakslased. Viru rügemendi suuruseks kujunes keskmiselt 600–700 meest ooberst W. H. Hastferi juhtimisel.⁷⁸

1701. a sügisel asus Viru rügement koos Järva- ja Läänemaa rügementidega positsioonidele Vaivara lõunasopis Remniku-Vasknarva piirkonnas. See piirkond oli Vene rüüsteretkede poolt osalt juba kannatanud, maha olid põletatud Permisküla ja Kuningaküla. Need külad kuulusid koos Remniku ja Katasega tollal veel Jõhvi kihelkonda. Vasknarva lossi vastas üle Narva jõe asusid kolme patareina Vene kindlustatud positsioonid. 1702. a 9. juuliks (Rootsi kalendri järgi) suundus suurem osa väekoondisest osalt laevadel, osalt mööda Peipsi kallast Vasknarva lossi juurde positsioonile, kus asus ka Rootsi patarei, ja vastase patareid segipaiskava suurtükitele toetusel ületati Narva jõgi ning rünnati kogupauguga Vene väeosa, mis põgenes. Seejärel, kättemaksuaktsioonina Vene rüüste eest Narva piiramise ajal, rüüstasid rügemendid Vene-poolset Narva jõe kallast kuni Omutini ja põletati maha 19 küla koos tsaari tollimajaga. Oktoobris asuti positsioonidele Vaivaras, kusjuures tagalasse Mäetaguse mõisa rajati kindlustatud moonamagasin. Ühtlasi jälgiti olukorda piiril. Rügementide edukas välitegevus ei kestnud kuigi kaua. 1702. a sügisel, kartes peatset Vene piiramist, nõudis Narva komandant Henning Rudolf Horn Viru ja Läänemaa rügemente Narva. Järva rügement liikus Tormasse ja sealt aeglaselt Rakvere kaudu Tallinna ning maa jäi kaitseta.⁷⁹

Viru rügemendi jaoks osutus Narva saatmise otsus aasta hiljem katastroofiks. Puhkes massiline väejuoks. Milles oli asi? Kuidas osutus võimalikuks, et innukatest noortest, tervetest talupoegadest rekruteeritud Viru jalaväerügement, millel pealegi oli selja taga juba kaks aastat väliteenistuse kogemusi ja üks võidetud lahing Vene vägedega kodukreisis, osutus 1703. a sügiseks niivõrd altiks väejuoksude suhtes, et aastavahetuseks jäi rügementi Narvas alles vaid 150 meest? Need tuli seejärel saata Tallinnasse ja liita seal

⁷⁷ Vanemas ajalookirjanduses on neid väeosi nimetatud eksitavalt ka maamiilitsaks.

⁷⁸ Vt K a l l e K r o o n, Kolme lõvi ja greifi all Põhjasõjas. Tallinn, 2007, lk 105–108, 111–130, 142–150, 173, 238–240, 350, 354.

⁷⁹ Samas, lk 238–240.

asunud Järva jalaväerügemendiga, kusjuures Viru rügemendi ülemaal ooberst Hastferil tuli loovutada koguni oma rügemendiülema amet.⁸⁰ Põhjuseks oli rügemendi reakoosseisu ülalpidamispõhimõtte maalt taludest. Vene rüüstekorpuse augusti lõpul alanud hävitusretkel läbi kogu Eesti- ja Liivimaa põletati maha ka maasõdureid varustanud roodutalud. Juba enne 1703. a rüüsteretke oli kogu Viru kreisis 2181 adramaast neljas kihelkonnas 450 adramaad vaenlase poolt laastatud, juba 1701. aastaks oli teistes kihelkondades tühjaks jäänud 600 adramaad, ning seejärel augustiks 1703 oli tühjenenud veel 400 adramaad.⁸¹ Peale 1703. a rüüsteretke oli senine rügemendi ülalpidamissüsteem lõplikult hävinud. Lisaks oli vastavalt kroonik Kelchi andmetele Narva komandant Horn riigivara omanud või igal juhul jätnud ettenähtud vahendid garnisoni ülalpidamiseks kasutamata.⁸²

Rivvi jäänud Viru maasõdurid Narvast siiski ei pääsenud, sest Tallinnast toodi nad 1704. a kevadel laevadel tagasi. Paljud neist langesid linna vallutamisel Vene vägede poolt 30. augustil (vana kalendri järgi 9. augustil),⁸³ pääsenud aga koondati veel Rootsi kätte jäänud Tallinnas koos Järva- ja Läänemaa rügementide jäänustega 1706. a moodustatud Tallinna alaliseks garnisonipataljoniks.⁸⁴

Viru, eeskätt Vaivara talupoegade teenimine Rootsi sõjaväes on jäädvustunud ka ühes Rudolf Põldmäe poolt J. Asmelilt 1931. a üles kirjutatud kohamuistendis Auvere nime tekke kohta: varem oli Auvere nimi Ausvere – kui Rootsi kuningas Kaarel sõdis, siis “ausa verega” auverelased olnud ikka väljas nagu üks mees. Teise versioonina saanud Auvere nime haotegemisest, kusjuures küla enda olevat asutanud vene põgenikud.⁸⁵ Auvere mõis (saksa k Ampfer) asutati 17. sajandi keskel küla juurde ja kuna vene elanikke leidis Auveres ka 1726. a (4 isikut kokku 9 peremehest), siis võib ka seda asjaolu pidada pärimuse tagamaaks. Otseselt enne Narva lahingut 1700. a võidi auverelasi kasutada ajutise maakaitsevänäna või värvata täiendusena otse kuninga peaarmeele. Silmas võidi pidada ka auverelaste astumist 1701. a loodud Viru rügementi. Vastab ka tõele, et nekrutivõttude algul 1701. a asusid eesti talupojad tõepoolest innukalt Rootsi sõjaväkke. Seejärel võis nende indu jahutada sattumine distsipliini raudpuuri ja Narva puhul juba otsesesse ainelisse kitsikusse, mis koos maarüüstega põhjustas massilise väejuoksu ja Viru rügemendi kokkuvarisemise. On huvitav, et kui kompanii allesjäänud osa Tallinna

---

⁸⁰ Samas, lk 182–183, 276.

⁸¹ Eesti rahva ajaloo Põhjasõja aastail 1700–1721. Valimik dokumente. Tallinn: Eesti Raamat, 1960, lk 75–76.

⁸² Christian Kelch, Liivimaa ajaloo järg. Tartu, 2009, lk 295, 300.

⁸³ Samas, lk 294.

⁸⁴ Kalle Kroon, Kolme lõvi ja greifi all, lk 372–374.

⁸⁵ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Asustusküsimusi. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=308>).

jõudis ja seal viibis, ei ole munsterrollis täheldatud mitte ühtegi desertööri. Kaasa aitasid kindlasti ka oluliselt paremad ülalpidamisolud Tallinnas.⁸⁶

Teisedki Vaivaras levinud Põhjasõja kohta käivad pärimused on eeskätt kohapärimused. Udria elanik Kibin on teadnud 1931. a rääkida: “Vaivara mägede ümber (st Sinimägedes) peeti sõda. See oli ammu...”⁸⁷ Siinkohal on tegu ilmselt otsese, ilma kirjanduslike mõjudeta kohapärimusega, mille all võidi mõelda mõnd väiksemat kokkupõrget Rootsi ja Vene vägede vahel kas 1700. või 1704. a ning muistend on seostatav käesoleva kirjutise sissejuhatavas osas mainitud nn Rootsi valliga. Meenutada tuleb ka sissejuhatavas osas nimetatud lugu Rootsi soldatist, kes seal varandust valvavat. Ajalooline tõepõhi on pärimusel all niivõrd, et Vaivaras tõepoolest paiknesid eestlaste rügemendid ja seega võis Põrguhaua ja Tornimäe vahelises käepas toimetava mütoloogilise “Rootsi soldati” legendi ajendiks olla Rootsi väes teeninud eestlaste sealviibimine. Samuti räägiti, et Vaivara mägedes oli kaks tiiki, mis juba kinni kasvanud. Neis jootnud kuningas Karl XII oma hobuseid. Siin on konkreetse kohaga seostatud Karl XII armee läbimarss Vaivarast teel Narva alla. Anna Asmel Auverest on teatanud, et “Rootsi Kaarli hobune jäänd Laagna sohu”.⁸⁸ Siin, nagu teisteski Laagna ja Põhjasõjaga seonduvates pärimustes on Laagna mõis ja väli – viimane paik, kus Rootsi sõjavägi enne Narva lahingu algust peatus – seostatud otseselt lahingu ajal juhtunuga. Nimelt sattus Karl XII tõepoolest Vene liini läbimurdmisel Vene paremal tiival kinnikasvanud jõeharu soonikusse (sohu), kust ta Soome sõdurite poolt välja tõmmati, kusjuures kuninga mõõk ja saabas jäänudki sinna. Käes sõdurilt võetud mõõk, ratsutas kuningas edasi, pole teada, kas enda või samuti laenatud ratsul.⁸⁹ Laagna mõis asus tegelikult Narvast ja lahingupaigast 1,5 penikoorma (umbes 10 km) kaugusel. Asukoht võidi seega tuletada ka teatest, et Rootsi vägi viibis enne lahingut Laagnas. Vaivarast üleskirjutatud lugu, kuidas Peeter Suur Auverest Mustajõe pool asuval Laua kingul lõunat sõõnud,⁹⁰ on nagu mitmed isikulised motiivid laialdase levikuga pärimus, asukoha ebatõenäolisuse tõttu on see ilmselt laenuline. Üks sellistest pärimustest, mis seonduv Peeter Suure istumise ja söömisega, pärineb näiteks Tartumaalt Luunjast.⁹¹ Nii-samuti on võimatu kokku lugeda neid puid, mida Karl XII olevat istutanud kohtadesse, kus ta kunagi pole viibinud.

---

⁸⁶ Rootsli Sõjaarhiiv, SE/KrA/0022/1704/17; Kalle Kroon, As a good and faithful servant. Estonians and latvians in the Carolinian Swedish army at the end of the 17th century and the Great Northern War with the reforms of King Charles XI as background. – Nordic Historical Review/Revue d'histoire nordique no. 18. Strassbourg, 2014, p. 93.

⁸⁷ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Vanadest sõdadest. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=309>).

⁸⁸ Samas.

⁸⁹ Hendrik Sepp, Narva piiramine ja lahing, lk 274–275.

⁹⁰ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Vanadest sõdadest.

⁹¹ ERA II 295, 407 (48) < Tartu-Maarja khk, Luunja v, Uue-Heido t < S. Solon < Jaan Solon (1941).

Põhjasõjas sai Narva elanikkond rängalt kannatada. Linna üleminek 1704. a **Vene võimu alla** ei olnud vähem verine kui 1581. a Rootsi võimu saabumine. Lisaks küüditati Narva elanikkond 1707.–1708. a mitmeks aastaks, linn rüüstati.⁹² Tagasilöökk elanikkonna arvus andis end tunda veel 18. sajandi lõpul, 1782. a elas linnas vaid 3000 inimest. Vaivara küladest olid sõja järel alles jäänud varemed, lisaks suri 1710. a katku üle 70% Virumaa talupoegadest. Narva koos Virumaa idaosa ning Tartu linna ja Tartumaaga jäi sõja-aastatel 1704–1721 Ingerimaa koosseisu. Kui Uusikaupunki rahulepinguga 1721. a loovutas Rootsi kogu Eesti- ja Liivimaa Venemaale, siis kinnitati juba 1710. a kapitulatsiooniaktides määratud nn Balti erikord, millega säilitati rootsiaegne kohtusüsteem ja õiguskorraldus, saksa keel asjaajamisekeelena ja luteri usk. Taastati Rootsi-aegne administratiivjaotus ning Virumaa sai Tallinna kubermangu osaks, Narva jäi Peterburi kubermangu koosseisu, ent seal kehtisid samuti Balti erikorruga kaasnevad õigused. Aastail 1797–1802 oli Narva eristaatusega ja ei kuulunud ühegi kubermangu alla. Katariina II kehtestatud asehalduskorra ajal 1783–1796 oli Vaivara Tallinna asehaldurkonna Rakvere kreisi osa, hiljem kandsid need alad Eestimaa kubermangu ja Viru kreisi nime.⁹³

Vaivara eraldi suurema administratiivhaldusliku kihelkonnana kohtame peale Põhjasõda 1726. a adramaade revisjonimaterjalides, mille järgi kuulusid Vaivara kihelkonda 9 mõisa ja 18 küla.⁹⁴ Revisjonis on üles kirjutatud kõik tööealised inimesed 15–60 eluaasta vahel, lapsed alla 15 eluaasta, vanurid ja võõrad. Tabelis 1 on soome ja vene päritolu määramisel arvesse võetud peale nimekuju ka konkreetseid andmeid isiku rahvuse kohta. Arvestatud on ainult revisjoni esimest tulpa (peremehed, nende alla on võetud ka majapidamise hoidjad).

Tabel 1. Vaivara kihelkonna rahvastik 1726. a adramaade revisjonimaterjalide järgi.

Mõis	Mõisa alla kuulunud küla	Elanike arv külades (maja-pidamiste arv, see on ka nimede arv)	Soomlased / soomepäraseid nimed (ka son-lõpulised)	Venelased / venepäraseid nimed
Vana-Sõtke	Sõtke	55 (18)	1	0
Päite	Päite	17 (4)	4	0
	Künnapuu	8 (2)	2	0
	Türsamäe	15 (3)	3	0

⁹² E n n T a r v e l, Virumaa Põhjasõja lõpuni, lk 267–268.

⁹³ O d e t t e K i r s s, Vene impeeriumi all. – Virumaa koguteos. Koost. K. Saaber. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 269–270; M a t i L a u r, Balti erikord. – Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 63–65.

⁹⁴ Eestimaa 1725.–1726. a. adramaade revisjon. Virumaa. Tallinn, 1988, lk 193–201.

Vaivara e. Siivertsi ja Arumäe	Kudruküla	60 (11)	11	1 venepärane isanimi
	Vaivara	65 (14)	8	0
	Arumäe	10 (2)	2	0
Auvere	Auvere	28 (9)	2	4
Hermamäe	Vodava	41 (10)	8, son- lõpulised	1
Repniku	pole märgitud, kokku 10 suitsu	37 (10)	9	0
Laagna	Vaivara	55 (9)	3	0
	Udria	79 (13)	4	0
	Perjatsi	9 (2)	2	0
	Meriküla	55 (15)	8	1
Sundja e. Väike-Soldina	Reeküla	4 (1)	1, son-lõpuline	0
	Väska	22+3 (5)	5, son-lõpulised	0
Suur-Soldina	Reeküla	3 (1)	1, son-lõpuline	0
	Väska	18 (4)	4	0
	Sundja	7 (1)	1	0
Kokku		591 (165)	79	7

Nimede hindamise aluseks on vakuraamatutes esitatud talupojanimed. Mitte alati ei olnud nad fikseeritud peremeestena ja seetõttu on otseselt peremeestena antute arv sageli väiksem kui nimeliselt esitatud meeshinged, keda loeti talu eest vastutavaks. Konkreetselt on soomlasi ja venelasi või ingeri ja Kexholmi (Käkisalmi) asualalt pärit inimesi välja toodud järgmiselt: Sõtke külas Achtjas Jürri (soomlane); Kudruküla Kabacka Jürcki (üks soome sulane); Auveres Johann Hinrichpoick Kexholmist ja Caesperi Maddis (üks vana soomlane); Repniku mõisas Johann Willempoick (Soomes sündinud, kuid on siin end pärusaks teha lasknud), Jürri Pawlipoick (tema nõbu poeg Olof on Ingerimaal Soiküla rannas sündinud), Herm (soomemaalane Ottonitzast) ja sulane Andres (Ingerimaalt pärit); Laagna mõisas soomlased Sauna Mart Vaivara külas, Erick Johanipoig ja Simmo Udria külas, Jahn Juntzopoig ja Peter Martipoig Perjatsi külas, Johann, Ticka Matt, Ülle, Pawell, Maddis Romps ja Erick Merikülas ning samas külas veel kahe pojaga raskolnik Griska.

Eestlased kandsid pärisorjuse ajal traditsiooniliselt lisa- ja eesnimesid, nagu Otza Michel Andres, Hinno Jaak jt. *son-*, *poika-* ja *poig-*lõpulisel perenimesid, nagu ees- ja perenimesid üldse on peetud pärisorjusest vaba inimese tunnuseks. 18. sajandi lõpu valgustaja August Wilhelm Hupel on märkinud, et “ees- ja perekonnanimesid eestlastel

veel ei ole, ent kui näiteks Penti Peet ja Jani Hans saavad vabaduskirjad, siis hüüab neist esimene end kohe Peter Pentiks ja teine Hans Johansoniks.⁹⁵ Kuid 1726. a revisjonis pole mingit märgset selle kohta, et *son-* või *poick-*nimelised oleksid vabad talupojad.

Näeme, et Rootsi ajaga võrreldes oli Laagna mõis tunduvalt laienenud – kui 1689. a. kuulus Laagna alla vaid Mustajõe ja Meriküla, siis nüüd hõlmas mõisaala Vaivara, Udria ja Perjatsi. Tunduvalt on kosunud ka Soldina mõis, kus 1688. a oli kokku 7 taluperemeest, 1726. a aga on ta jagunenud kaheks koos viie külaga. 1765. a revisjoni ajal on Vaivara kihelkonnas olnud 12 mõisa – Siivertsi, Riigi, Laagna, Hermamäe, Arumäe, Suur-Soldina, Vana-Sõtke, Päite, Repniku, Aruküla, Joala ja Väike-Soldina.⁹⁶

Lootuses Põhjasõjas Venemaale loovutatud alasid tagasi vallutada, alustas Rootsi kuningas Gustav II 1788. a uut sõda. Läänemerel ja Soomes peetud sõjategevuses jäid mõlemad pooled eduta ning 1790. a sõlmiti uus rahuleping, mis kinnitas varasemate põhitingimusi. Balti aadel, kes lootis Vene võimult kaitset talurahvarahutuste vastu, säilitas selle suhtes oma lojaalsuse. Talupoegade seas valitsesid aga märksa Rootsi-sõbralikumad meeleolud. Rannaäärsete piirkondade, eriti Vaivara ja Voka talupojad olid 1788. a suvel jätnud oma tööd ja kogunenud Soome lahe äärsetesse metsadesse rootslaste tulekut ootama. Nende ohjeldamiseks saadeti valvet pidama täiendavad väeüksused. 1789. a täheldati senisest ulatuslikumat pagemist üle lahe Soome.⁹⁷

Venemaa sõjad teiste riikidega otseselt Vaivarasse ei ulatunud, avaldades mõju peamiselt sõdurite värbamise kaudu. Balti erikorra alusel esialgu Eesti- ja Liivimaalt nekruteid ei võetud, nekrutikohustus hakkas siin maksma 1796. a. Nekrutite määramine toimus mõisnike vabal valikul kuni liisusüsteemi kehtestamiseni 1816. a talurahvaseadusega. Napoleoni sõdade ajal 1806. a (Liivimaal ka 1812. a) mehitati lisaks erakorraliselt nn maakaitseväed. Kuni aastani 1874, mil hakkas kehtima üldine sõjaväekohustus, võeti Eestis nekrutiks üle 100 000 mehe. Kuna väeteenistus kestis kuni 25 aastat, avaldas see olulist mõju rahvaarvule.⁹⁸

Seoses pärisorjuse kaotamisega Eestimaal 1816., Liivimaal 1819. a algas talupoegadele liignimede panemine. Kõiki elanikke hõlmava hingerevisjoni andmed Vaivarast pärinevad aastast 1834, mil seal üldist nimepanekut veel polnud toimunud. Vaivara pastoraadi alluvuses olid peale Vaivara kirikumõisa veel Vaivara ehk Siivertsi, Riigi (Vaasa), Mustajõe, Auvere, Suur-Soldina, Väike-Soldina, Joala, Kudruküla (kuulus Narvale), Laagna, Hermamäe, Repniku, Sõtke ja Arumäe mõisad.⁹⁹ Päite mõis Jõhvi kihelkonnas kuulus kiriklikult Narva Jaani kiriku alluvusse.¹⁰⁰ Vaivara pastoraadi 5 meeshinge on

⁹⁵ I n d r e k J ü r j o , Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819. Tallinn: Riigiarhiiv, 2004, lk 371.

⁹⁶ EAA.3.1.498.1765, l. 19p–22p.

⁹⁷ T õ n u T a n n b e r g , Venemaa militaarpoliitika ja Baltikum. – Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 137–141.

⁹⁸ Samas, lk 142–143, 153; S u l e v V a h t r e , Rahvaarv ja rahvastiku koostis. – Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahtré. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 61.

⁹⁹ EAA.1864.2.VIII-119.1834, l. 1.

¹⁰⁰ Samas, l. 270.

kandnud nimesid Marti Jürriis Sohn Karel, Kangro Jani Karels Sohn Karel, Marte Sohn Gustav, Jaan Everdsohn, Juhan Laansohn – neist mõned viitavad ingeri mõjudele.¹⁰¹ Veel 17. sajandi lõpul esinenud puhtrootsipäraseid nimesid kohtab nüüd harva – Repnikul on elanud Knudi Juhann, Knudi Ado Andrus ja Knudi Ado Bertell ning Knudi Niggolas ja Gustav Bertelssohn ja Gustav Juhansohn. 5 Knudi-nimelist isikut leidub ka Laagna mõisa Udria külas. Eeskätt Udria suurküla arvel hiigelsuureks paisunud Laagna mõisas esinesid venepäraseid nimed Mikifors (Nikiforov), Vasilj, Matfey, Gavriila Jegorov Paramonoff ja Nikita Ivanoff. Rohkem venelasi on aga leida Narva linnale kuulunud Kudruküla mõisas ja Joala mõisas, neist viimases on peale rohkete puhtvene nimede (Grigorij Kondratyev, Ivan Terentjev) ka üksikuid vene-eesti seganimedid (Andrus Matfejew, Andruse pojad Alexander, Michaila, Matwei, Andrey).¹⁰² Kohalik pärimus teab rääkida, et pärisorjuse ajal põgenes talupoegi-väejooksikuid Venemaalt Vaivarasse ning jäi siin tegutsema mitmesugustel aladel, paljud näiteks kõrtsmikena.¹⁰³

Venepäraste nimede osakaalust Vaivara kihelkonnas 1834. a hingerevisjoni põhjal annab ülevaate tabel 2 (nimede esinemise sageduse hindamiseks tuleb nende arve võrrelda meeshingede arvuga).¹⁰⁴ Muidugi on nimekuju järgi rahvuse määratlemine mõnevõrra spekulatiivne, eri päritolu nimede esinemus võimaldab eeskätt näidata ära vastava usulis-kultuurilise mõju piirkonnas.

Tabel 2. Vaivara kihelkonna rahvastik 1834. a hingerevisjoni järgi.

Mõis	hingi (mees/nais)	vene- (ingeri-) päraseid nimesid
Arumäe	101/?	2
Päite (külad: Tüsamäe, Päite, Künnapuu)	196/187	4
Vana-Sõtke (külad: Kullamäe, Rubaküla)	71/81	0
Repniku	58/61	0
Hermamäe (külad: Tuluse, Vodava, Tšorna, Vanaküla, Roski asula)	143/180	0
Laagna (külad: Tuluse, Jaanlinna ala, Vaivara e Siivertsi, Rotka asula, Udria)	373/424	17
Kudruküla	131/145	14
Joala	144/149	100

¹⁰¹ Samas, l. 3p, 4p.

¹⁰² Samas, l. 180–180p. Joala mõisas elasid venelased juba 17. sajandi II poolel või varem.

¹⁰³ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Väeteenistus. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=321>).

¹⁰⁴ EAA.1864.2.VIII-119.1834, l. 1–299.

Väike-Soldina (külad: Sundja, Vaeska, Perevoloki)	98/108	29
Suur-Soldina	86/95	9
Auvere (küla: Auvere)	104/112	5
Mustajõe (külad: Mustajõe, Metsküla asula)	53/59	53
Riigi (Vaasa) (külad: Vepsküla, Tõrvajõe, Lappvitsa asula, Ovi asula)	134/120	3
Vaivara (külad: Perjatsi, Metsküla, Jogose, Sirgala, Sõtke (Sõtküla), Müdiküla, Tambi asula, Kannuka)	379/413	27
Vaivara pastoraat	34/19	0
Kokku	2105/2153+?	263

Kokku oli niisiis Vaivara kihelkonnas elanikke 1834. a vähemalt 4258 – seega 1726. aastaga võrreldes on elanikkond kasvanud üle 6 korra ehk 621,6 protsenti. Keskmiseks elanikkonna arvuks ühe kihelkonna kohta on 19. sajandi algul arvestatud 4500–5000 inimest.¹⁰⁵ Nii on Eesti ühest hõredama asustusega kihelkonnast saanud samavõrd tihedalt asustatud ala kui teised kihelkonnad. Kaks kõige suurema elanike arvuga mõisa Vaivara kihelkonnas olid 1834. a seisuga Vaivara ja Laagna.

Nimedes näeme kahesugust tendentsi – esiteks on 18. sajandi algusega võrreldes peaaegu olematuks muutunud *poika*-kujulised nimelõpud, mis tuleb panna kas ingeri-vadja elanikkonna slaavistumise, vähem eestistumise arvele, või siis muudeti need nimekujud nüüd saksapäraselt *sohn*-lõpulisteks. *poig*-lõpulisid nimesid leidis ainult Arumäe mõisas ja vaid 17 juhul. Samuti on oluliselt vähenenud venepäraste nimede arv Auvere külas, kus 17. sajandi algul leidis neid peaaegu poolel elanikkonnast. Kuid väga suur venelaste osakaal on nüüd Joala mõisas, mis asus vahetult Narva külje all; Mustajõe mõisa alla kuulunud elanikud olid kõik vene päritolu. Et Mustajõel tõepoolest oli saja-protsendiline vene asustus, ilmneb ka 1930. aastate materjalist. Selleks ajaks oli vene elanikkond asendunud eesti elanikkonnaga, kuid venepäraseid jooni leidis endiselt nii eestlastest elanike majaehituspõhimõtetes kui ka kasutatud rahvarõivastes. Märkimisväärseks jooneks olid näiteks ikooninurgakese (posnitsa) säilimine, kuigi eestlased paigutasid sinna raamatuid, samuti pühapäevariietus koosnes meestel veel 1931. a klientssaabastest, laiadest sametpükstest, punasest särgist, mustast pintsakust, argipäeval aga särgist, millele oli venepäraselt peale tõmmatud vöö.¹⁰⁶ On aga ilmne, et hoolimata üle saja-aastasest Vene võimust ja Peterburi asutamisest 1703. a ei olnud vene rahvastik Vaivara kihelkonnas 1834. a ülekaalu saavutanud. Sellevõrra erines Vaivara põhjaosa nii

¹⁰⁵ M a t i L a u r, Rahvastik ja asustus. – Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 163.

¹⁰⁶ O t u L i i v, Vene asustusest Alutagusel, lk 90, 93.

Narva jõe lähtealade küladest Vasknarvast põhja pool kui ka Peipsi rannikust üldiselt, kus domineeriv oli vene elanikkond.

Üldine perekonnanimede panek Vaivara kihelkonna talupoegadele toimus Vaivara kiriku juures 1835. a, liignime said 101 Vaivara mõisavalla ja 10 Vaivara kirikuvalla peret. Nimepanekust räägib pärimus, et esimesele ettekutsutule antud saksakeelne nimi Anfang (Algus), edasi aga peamiselt eestikeelseid nimesid nagu Ülesoo, Sorro (sõnast *sõõrd*), Konno (sõnast *kõnd*), Orgo jne.¹⁰⁷

Talupoegade maata vabastamine ei olnud rahuldanud ei mõisnikke ega talupoegi, hakati otsima uusi lahendusi. 1858. a võeti Eestimaal vastu uus talurahvaseadus, mis pidi hakkama kehtima 10 aasta jooksul, kui maad saavad krunti aetud – siis oli talupoegadel võimalik neid päriseks osta. Talurahva seas, kes oli uuest seadusest lootnud kohest kergendust mõisaorjusele, sh abiteotöö kaotamist, puhkesid laialdased rahutused. 1858. a talurahvarahutuste esimeseks sündmuseks oli Auvere talupoegade avalik vastuhakk. Auvere mõisas kogunes 21 talumeest vallatalitaja juurde ja esitas kirjalikult oma nõudmised. Mõisa poolt kutsuti Narvast sõdurid, kes vahistasid viis tollast ja endist vallatalitajat, teistele mõisteti ihunuhtlus. Talupoeg Mart Maior (Major) käis pärast seda mitmel korral Peterburis tsaari perekonnaliikmetele palvekirju viimas, kurtes mõisnike omavoli talupoegade ümberasumise takistamisel.¹⁰⁸

1863. a passiseadus muutis koduvallast väljapoole elamaasumise lihtsamaks. 1866. a viis tsaaririik läbi vallareformi ja valdadest said riiklikud haldusüksused, millega talupoegade kogukond vabanes mõisavõimu alt.¹⁰⁹ Vaivara esimene puust vallamaja ehitati Perjatsi küllasse. Vallavalitsus koosnes vallavanemast, tema abist ja sekretärist. Hiljem lisandus vallakohtumees, vallakäskjalg ja vallapolitsei ning valla volikogu.¹¹⁰ Jõukust kogunud talupoegadel oli nüüd võimalus saada isegi mõisnikeks. Eestimaa esimene talupojast rüütlimõisa omanik oli Ontikalt pärit Toila ja Kurtna mõisa piimamees Tõnu Walk (hilisema, saksapärestatud nimega Anton Waldmann), kes ostis 1870. a Sõtke ja Türsamäe mõisad, hiljem ka Harjumaa Jõelähtme mõisa. 1878. a ostsid Auvere mõisa parun Seegebarthilt Vaimastvere talupojad Jüri Tamm ja Mihkel Zimmermann.¹¹¹

19. sajandi 60. aastate alguseks sai hoo sisse mõisate poolt talumaade kruntideks jagamine. Kruntipanemisel mõnes külas talud suurenesid maa-alalt ja nende arv vähenes, nii et osa elanikke jäi maata. Talude ostmist takistas peremeeste rahapuudus, rendisummad olid ostu laenuprotsentidest väiksemad ja ostu lükati edasi. Kuid ka rent hakkas pärast

¹⁰⁷ T i i t R o s e n b e r g , Talurahva lindpriiuse ajajärk. – Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 74; A u g u s t M a r t i n , Kuidas nimesid pandi. – August Martini elu ja looming. Koost. A. Nurgamaa. Iisaku, 2013, lk 158–159.

¹⁰⁸ O d e t t e K i r s s , Vene impeeriumi all, lk 272; Vt ka: 1858. aasta talurahvarahutused Eestis. Dokumente ja materjale. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus 1958, lk 59–82.

¹⁰⁹ A a d u M u s t , Kohalik ränne. – Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 65; L e a L e p p i k , Linna- ja maaomavalitsus. – Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 53.

¹¹⁰ Ajaloost. – Vaivara vald (<http://www.vaivara.ee/ajaloost>).

¹¹¹ A l o S ä r g , Ida-Virumaa mõisad ja mõisnikud. Tallinn. Argo, 2006, lk 14, 88.

maade kruntipanemist kasvama.¹¹² Samuti võeti endisi talumaid mõisate alla, nii et tekkis hulk uusi kõrval- ja karjamõisaid. Türsamäe küla olevat sealjuures sootuks kaotatud, selle 10 talu maad viidud Sõtke mõisa alla, sest küla lambakarja olevat karjatatud liiga mõisa lähedal ning see häirinud oma määgimisega mõisaprouat. Ka Vaivara mõisa ümber kaotati rida külasid, elanikud asustati uutesse, kaugematele metsamaadele rajatud küladesse.¹¹³ See hoogustas juba 1840. aastatel alanud usuvahetusliikumisega alguse saanud väljarännet Eesti alalt. Vaivaras elavnes liikumine augustis 1860. aastal ning seda eeskätt kihelkonna kõige tihedamalt asustatud põhjaosas. Laagna talupojad olid kogukonna koosolekul ühel häälel otsustanud kõik koos Siberimaale ümber asuda. Kui mõisapolitseid päris, kas Vaivaras pole küllalt leiba ja Narvas häid teenimisvõimalusi, vastas vallavanem, et selle üle nad ei kaeba, kuid uuel maal on nad täiesti vabad, mitte mõisa omandus. Väljarändamislube anti igas vallas siiski vaid 1–3 perele. Ümberasumine vähenes 1862. aastaks.¹¹⁴ Teisteks elanikkonna mobiilsuse vormideks olid kihelkonnaelanike siirdumine pärast teorjuse kaotamist 1860. aastate keskel ja lõpus Narva tööstusettevõtetesse, eeskätt 1857. aastal rajatud Kreenholmi vabrikusse ning sisseränne lääne poolt tühjaks jäänud kruntidele. Sisse rännati nii Jõhvist, Simunast, Mustveest kui mujalt.¹¹⁵

Aastatel 1853–1856 toimunud Krimmi sõja ajal tõid talurahvale lisakoormuse suurenenud maksud ja kahekordne nekrutinorm, samuti avaldas mõju rohkearvuliste Vene vägede kohalolek. Sõja ajal puhkenud kooleraepideemia nõudis Eestimaa kubermangus 3200 ohvrit. Läänemere blokaadi tõttu oli halvatud väliskaubandus; see sillutas teed salakaubanduse arengule.¹¹⁶ Venemaa lüüasaamine sõjas juhatas aga sisse uue, vabama ajastu. Kehtivuse kaotasid tensusriisadused, mis olid keelanud Balti provintsid uusajalehti asutada, ning juba 1857. aastal hakkaski ilmuma Perno Postimees, esimene järjepidevalt ilmunud eestikeelne ajaleht.¹¹⁷

Kihelkonna **majanduselu** oli hakanud edenema juba 18. sajandil: mõisad tugevnesid ja rahvast rändas juurde, teravilja saagikus suurenes, mõisates hakati kasvatama kartulit,

---

¹¹² Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Raharendi ja taludeostu aeg. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=315>).

¹¹³ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Külade ja talude hävitamine. Kuuendikumaad. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=314>).

¹¹⁴ Artur Vassar, Uut maad otsimas: agraarne ümberasumisliikumine Eestis kuni 1863. aastani. Tallinn: Eesti Raamat, lk 101, 114, 184.

¹¹⁵ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Sisse- ja väljarändamine. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. EKLA, f 200, m 18, l 29–33.

¹¹⁶ Tiit Rosenberg, Sotsiaalne käärimine ja konfliktid. – Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 84–89.

¹¹⁷ Mart Laar, Ärkamisaja algus. – Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 234.

levis viinapõletamine, nuumhärjade ja meriinolammaste kasvatus.¹¹⁸ Narva majandust elavdavaks haruks 18. sajandil kujunes peale tavakaubanduse veel intensiivne metsa- majandamine ja väljavedu. Narva kaupmehed said 18. sajandi algul soodsaid konfessioone metsaraieks Pljussal ja Luuga jõe ääres. Tegelik puidu väljavedu ületas kehtivaid norme peaaegu kümnekordselt. Tegu oli sisuliselt röövraiega. 1745/46. a anti üleraie tõttu Narvale asendusmetsad Peipsi ja Pihkva järve idakaldal. 1754. a keelati Narval vahepeal üldse metsa raiuda, kuid 1761. a raie ja metsakaubandus linnas jätkus.¹¹⁹

Narva uue planeeringukava koostas arhitekt Ivan Starov vastavalt keisrinna Katariina II ehitismäärusele ja 1809. a lähtuvalt tüüpfassaadide määrustest kujundati mitmed baroksed majafassaadid ümber klassitsistlikuks.¹²⁰ 1764. a oli Katariina II ka ise Narvat külastanud. Ta saabus 22. juunil Jaanilinna, kus Punase värava juures pakuti soola-leiba, vaadati Narva koske ja siirduti edasi krahv Carl von Sieversile kuuluvasse Laagna mõisa, kus ööbiti. Edasi mindi Tallinna. Keisrinna külastas Narvat veel kord 1780. a, käies ka Narva-Jõesuus. Külaskäigud kinnitasid talle, et Baltikumis on tema valgustuslikeks ümberkorraldusteks märksa soodsamad olud kui Sise-Venemaal.¹²¹

19. sajandi alguseks Narvas veel suuremat elanikkonna kasvu märgata ei olnud – linnas elas 3500 inimest. Sajandi esimene veerand, eeskätt aga keskpaik tõi Narva arengusse uue pöörde – sellest sai suur tööstuslinn. Otsustavaks sai seejuures võimsa, kaheharulise Narva kose veejõud, mis rakendati ketrusmasinate teenistusse. Esimese kalevivabriku, kus töötas kuni 400 inimest, rajas 1820. a jõe paremale kaldale Narva kaupmees Paul Momma. 1836. a müüs Momma tehase Narva manufaktuuriühisusele, töölisi oli siis 700. Seejärel ostis vabriku pankur Alexander von Stieglitz, kes rajas uued vabrikuhooned. 1851. a asutas Stieglitz veel linavabriku ja rajas 1870. a raudtee Peterburist läbi Narva ja Tallinna Paldiskini. 1856. a ehitasid Moskva ärimehed ja poesellist vabrikandiks tõusnud parun Ludwig Knoop jugade vahele Kreenholmi saarele ja vasakule kaldale ketrusvabriku ja mehhaanilise kudumisvabriku ning 1857. a asutati Kreenholmi manufaktuuri ühisus. Manufaktuuri käitanud neli vesiratast olid tollal maailma võimsaimad vesirattad, neid aastast 1868 asendanud turbiinid olid kaua aega maailma võimsaimad hüdroseadmed. Seoses tehastega suurenes ka linna enda elanikkond: 1863. aastaks elas ajaloolisel Narva territooriumil üle 8000 inimese, koos eeslinnade ja vabrikute aladega oli elanikke 30 000 – 32 000. Naistöölisi oli tehases ligi kaks korda rohkem kui mehi. Lisaks kasutati ohtralt lapstööjõudu. Selleks veeti Peterburi kasvatusmajadest sisse tuhat alaealist. Manufaktuuril

¹¹⁸ O d e t t e K i r s s , Vene impeeriumi all, lk 270–271.

¹¹⁹ E n n T a r v e l , Virumaa Põhjasõja lõpuni, lk 182; V a d i m S v j a t k o v s k i , Narva kaubanduskorralduse kujunemine 18. sajandi esimesel poolel. – Endised Narva vaalad – kindlus, kaubandus, tööstus. Narva Muuseum. Toimetised, 18. Narva, 2017, lk 115.

¹²⁰ K r i s t i T a s u j a , Äärejooni Narva linnaehitusele, lk 55.

¹²¹ M a t i L a u r , Katariina II reformid. – Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 100, 102.

oli müügipunkte ja agente üle kogu maailma. Seoses tööstuse arenguga kasvas ka Narva sadama tähtsus ja käive.¹²²

Kreenholmi tehas on läinud ajalukku ka esimese üldstreigiga Tsaari-Venemaal 1872. a. Tollal oli veel puudulik hügieenikorraldus, levis massiliselt koolera, mis viis üldise streigini. Nõuti lühemat tööpäeva, kõrgemat palka ja olude parandamist. Tööpäeva lühendatigi 45 minuti võrra, palgast haigla ja kiriku osa maha ei võetud. Lubadustest ei kiptud kinni pidama ja 12. septembril toodi kohale Kransojarski polk. Osa streigijuhte vahistati ja saadeti Siberisse. Teiseks tulemuseks oli eraldi haagikohtu loomine Kreenholmis ja Vaivara kihelkonnas. Erikomisjoni ettepanekul asus juhtkond siiski järeleandmistele – kaotati politseimäärustik, lõpetati alaealiste tööletoomine Peterburi kasvatusmajadest.¹²³

1898. aastaks oli Kreenholmi manufaktuur kujunenud sõna otseses mõttes riigiks riigis – see tegeles peale toomise ka mõisa- ja metsamajandamisega, töölisasulate korrashoiuga Kulgus, Joala külas ja Joala mõisas. Oli ka oma turbaraba, tellisetehas, haigekassa, kultuur-haridusselts Ühendus ja isegi oma politsei ja vangla, turg ja haigla, saun ja kaupmehed. 1900. a valmis oma elektrijaam, mis tõi elektri ka töölikasarmutesse. 1907. a töötas tehases 8002 inimest, üldse kõigis harudes kokku 8197 inimest. Narva elanikkond koos eeslinnade ja tehastega kokku oli sel ajal umbes 45 000 inimest. Tehase kõrgajaks olid aastad enne I maailmasõda, mil rubla viidi kulla standardile, väliskapitali juurdevool hoogustus ja Venemaa majandus oli suurel tõusuteel.¹²⁴ Kui 1897. aastal moodustasid Narva rahvastikust 44,1% eestlased, 43,9% venelased, 6% sakslased ja 6% muud rahvad, siis 1913. aastaks oli venelaste osakaal langenud 35 ja eestlaste oma tõusnud 60 protsendile – Narvast oli saanud rahvastiku poolest eesti linn.¹²⁵

Vaivara kihelkonna majanduselu oluliseks mõjuriks on olnud ka sealse suvituspiirkonna väljaarenemine. Esimesed suvemajad olevat ehitanud Laagna mõisa omanik William Richard Gendt juba enne 1870. aastaid. Merikülas, Udrias ja mujal hakkasid pärast maade kruntimist suvilaid ehitama ka talunikud. Suvitajate juurdevool tõstis talude hindu, aga neilt saadud sissetulek aitas tasuda ostuvõlgu ja võimaldas suvilaid juurde ehitada. Suvitajad tulid peamiselt Peterburist ja Moskvast, vähem Tartust.¹²⁶ 1873. aastal tegi Narva linnapea Adolf Theodor Hahn ettepaneku kujundada heakorrastatud kuurort

---

¹²² Tiit Rosenberg, Tööstus ja käsitöö. – Eesti ajalugu V. Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 150–154; Raimo Pullat, Eesti linnad ja linlased 18. sajandi lõpust kuni 1917. aastani. Tallinn: Eesti Raamat, 1972, lk 37.

¹²³ Tiit Rosenberg, Tööliskonna olukord ja tööliikumine. – Eesti ajalugu V. Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 170–172.

¹²⁴ Samas, lk 174.

¹²⁵ Sulev Vahre, Rahvaarv ja rahvastiku koostis, lk 61; Tiit Rosenberg, Linnastumine ja linnarahvastik. – Eesti ajalugu V. Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 204.

¹²⁶ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Töö- ja elatamisvõimalused. Majanduslik olukord. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=323>).

Hungerburgist, kuhu oli sajandi esimesel poolel rajatud mitmed laua- ja värvivabrikud. Nii sai alguse Narva-Jõesuu suvituspiirkond. Aastatel 1876–1882 ehitati Narva-Jõesuus puhtaveetorustikke, kuivendati soid, avati apteek ja postkontor.¹²⁷ Suvitushooajal muutus Narva-Jõesuu nii rahvarohkeks, et 1888. a alustati seal õigeusu jumalateenistuste pidamist ning aastal 1900 valmis 500 istekohaga Nikolai kirik.¹²⁸

Ajaloolise pärimuse kohaselt oli kihelkonna elu suurimaks edendajaks 19. sajandi lõpul Vaivara parun Konstantin Korff (1832–1895), jõukas Peterburi vabrikuomanik ja keisrikoja liige. Korff laskis enda tarbeks raudteele rajada Auvere (algse nimega Korffi) jaama. Tema mõisa majapidamine oli eeskujulik, suure piimakarja ja tulutoova viinavabrikuga, mis kasutas ümberkaudsetelt elanikelt ostetud vilja. Talunikele jagas ta ristkuseemet, õpetas kunstväetiste kasutamist, müüs odavalt või isegi kinkis tõuvasikaid. Parun oli käinud ka isiklikult taludes rahva elu uurimas ning nõudnud majades korda ja puhtust. Uute elamute ehitamiseks andnud ta toetust (ehitusmaterjali ja 30 rubla ahjutegemise raha), teinud ise rehest lahus suurte akendega eluhoonete plaanid.¹²⁹ Nii oli Vaivara kihelkond 1881. a andmetel Virumaal esikohal korstnaga taluelamute osakaalult (92,2%, Virumaal keskmiselt 38,6%), samuti puitkatusega taluhoonete osakaalult (51,4%, keskmiselt 17,8%).¹³⁰

Kirik ehitamist Vaivarasse alustas enne oma surma Katariina II ülemõuemarssal krahv Carl von Sievers, kes oli keisrinna Jelisaveta Petrovnalt saanud kingiks mõisaid nii Venemaal kui Eestis, nende hulgas ka Vaivara ja Laagna mõisa. Kiriku ehitustööd lõpetati peale tema surma 1777. a (hävis 1944).¹³¹ Peeteristile laskis Hermamäe paruness Dorothea von Arpshofen aastail 1808–1809 ehitada kivist kiriku varasemate puitehitiste asemele (hävis 1944). Narvas võeti pärast vallutust kirikuhooned õigeusu kiriku käsutusse, nt saksa Johannese kirikust sai Issandamuutmise katedraal (hävis 1944), rootsi Toomkirikust püha Aleksander Nevski kirik – see suleti aga juba 1708 ja 1733. a anti taas kasvanud saksa koguduse käsutusse, kes vahepeal oli kasutanud raekoda ja börsihoone saali, ning pühitseti apostel Johannesele (hoone hävis 1944). Kui enamik rootslastest oli linnast lahkunud, liitusid järelejäänud soome kogudusega ning 1727. a ehitati soome-rootsi Mihkli kirik, mis põles maha 1773 ja ehitati uuesti üles 1805 (hävis 1944). Eestikeelseid jumalateenistusi peeti 1704–1726 raekoja saalis, hiljem Mihkli kirikus.¹³²

¹²⁷ Virve Orav, Narva-Jõesuu, mu kodu. Tallinn, 2000, lk 51–52.

¹²⁸ Peeter Kaldur, Usk ja kirik, lk 680.

¹²⁹ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Töö- ja elatamisvõimalused. Majanduslik olukord; Ajaloolisi isikuid. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=318>; <http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=311>).

¹³⁰ Edgar Saar, Talurahva aineeline kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul. – Virumaa koguteos. Koost. K. Saaber. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 436–437.

¹³¹ Krista Kodres, Pühakoda kui tempel ja korrastatud struktuur. – Kunstiteaduslikke uurimusi, nr 1–2 (17), 2008, lk 48.

¹³² Peeter Kaldur, Usk ja kirik, lk 681; Merike Ivask, Galina Sinjakova, Narva religioonielu ajaloo, lk 13–38.

Õigeusu kirik püüdis tsaarivõimu ajal Eestis elavaid luteri kirikusse astunud venelasi tagasi pöörata oma vanasse usku, ent need püüded ei olnud eriti viljakad, põhjuseks 18. ja 19. sajandil toimunud laialdane assimileerumine eestlastega. Selle taga ei olnud niivõrd luterliku kiriku mõju kui majanduslikud põhjused. Uusikaupunki rahulepingu järgi jäeti kogu kirikukorraldus Eestimaal endisele rootsiaegsele alusele, see tähendas ka, et venelasi loeti ametlikult endiselt luterlasteks. Kuni 19. sajandi lõpuni ei teinud riik selle takistamiseks mingeid katseid. Ka maasaamislootusest ajendatud üleminekut õigeusku 1840. aastate teisel poolel, mis hõlmas kuni 10% eestlastest, ei toimunud Virumaal peaaegu üldse, luterlus jäi endiselt valdavaks.¹³³ Kohalikud elanikud on mäletanud, et kui veel Jõhvis ja Kukrusel läinud vabadikud massiliselt vene usku, siis Vaivaras oli neid mõni üksik: kas siis seetõttu, et venelased ja nende usk olid inimestele tuttavad, või siis ei usutud petlikke lubadusi mõisnike hoolitsuse tõttu.¹³⁴

Kreenholm kuulus administratiivselt Vaivara kihelkonna alla, kuid kuna Narva oli lähemal, palusid Kreenholmi eestlased 1870. a. et nad ühendataks Narva eesti kogudusega. Palvet võeti kuulda ning 1884. a valmis uuele eesti kogudusele suur, 2500 istekohaga Narva Aleksandri kirik (sai II maailmasõjas kannatada ning oli 1962–1991 kasutusel lahoonena) ning 1886. a Narva Peetri kirik (sõjas kannatada saanud hoone lammutati 1953). 19. sajandi teisel poolel Narva elama asunud Poola tekstiilitöölised moodustasid katoliku koguduse, mis 1896. aastaks kasvas 1417 inimeseni ning ehtis endale 1907 püha Antoniuse katoliku kiriku (katus hävis 1944, müürid lammutati 1980). Õigeusu kirikuid oli Narvas 19. sajandi lõpuks koos 1896. a valminud Issanda Ülestõusmise peakirikuga kokku seitse.¹³⁵

Hariduse olukorrast on 1733. a Vaivara koguduse visitatsiooniprotokollis märgitud, et kihelkonnas oskab veidi lugeda vaid “umbes kaks” noormeest ning lugemaõppimist on alustanud veel paar noort inimest. Pärast 1765. a koolipatendi väljaandmist, mille järgi igas Liivimaa kihelkonnakeskuses pidi rajatama kihelkonnakool, iga mõisa 5 adramaa kohta mõisa- või külakool, reageeriti Vaivaras kiiresti – juba samal 1765. aastal asutati kiriku juurde kool, kolm aastat hiljem rajati külakool Kudrukülas. Aastatel 1786–1788 on Vaivaras 5–7 küla- ja mõisakooli. Nii tihe koolivõrk oli küll ajutine, juba mõne aasta pärast, seoses ikalduste ja haigustega, lakkas koolide tegevus mitmes Eestimaa kihelkonnas kas osalisest või täielikult, hakates taastuma alles 19. sajandi teisel poolel.¹³⁶ Narvas

¹³³ Peeter Kaldur, Usk ja kirik, lk 667.

¹³⁴ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Usulised liikumised. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=319>).

¹³⁵ Peeter Kaldur, Usk ja kirik, lk 682–685; Merike Ivask, Galina Sinjakova, Narva religiooni ajaloo, lk 13–38.

¹³⁶ Lembit Andresen, Haridus Virumaal vanemast ajast iseseisvusajani. – Virumaa koguteos. Koost. K. Saaber. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 625; Jaak Naber, Koolid Eesti Venemaaga ühendamise järel (1710–19. sajandi algus). – Eesti kooli ajalugu, 1. köide. 13. sajandist 1860. aastateni. Tegevtoim. E. Laul. Tallinn: Valgus, 1989, lk 211, 272–273, 283.

oli alates 1730. aastast 4-klassiline algkool, 1785. aastal asutati seal seoses vene keele õpetuse sisseadmiselega tollal ainus vene õppekeelega alamrahvakool Eestis – hilisem Narva vene kool.¹³⁷

Kreiskool loodi Narvas 1843. aastal, kui senise saksa linnakooli varad anti üle kroonule. 88 esimesest õpilasest olid umbes pooled õigeusulised ja pooled luterlased. Eriainetena õpetati ka raamatupidamist jm kaubanduse ja äriiga seotud aineid.¹³⁸ Narvas 19. sajandil tegevust alustanud saksakeelsetest kirikukoolidest oli vanim Narva Jaani kiriku tütarlastekool (1859), eestikeelsetest Narva Peetri kiriku kool (1870). Kreenholmi manufaktuuri juures olid alates 1862. a erakoolid eesti ja vene lastele, 1874. a asutati seal ministeeriumikool. Vabrikukool tegutses Narva kalevivabriku juures alates 1861, linavabriku juures alates 1884. 1895 rajati Narvas, samuti Tallinnas ja Tapal raudteelgkool. Narva kool oli neist suurim ning tegutses 1917. aastani.¹³⁹ 1881. a avati Narvas poeglaste gümnaasium.¹⁴⁰

Uus talurahvakoolide juhtimise ja järelevalve korraldus töötati Eestimaa jaoks välja 1842. a, esialgu lükati selle ellurakendamine siiski edasi. Koolivõrk hakkas tihenema pärast 1856. a talurahvaseaduse nõudeid asutada kool igas 300 elanikuga vallas. 1863. a oli Vaivaras 5 külakooli: Perjatsis, Puhkovas, Laagnas, Türsamäel ja Narva-Jõesuus.¹⁴¹ Pärimusteade kõneleb 1840. a asutatud Puhkova koolist: “Esimene õpetaja oli Madis Kuiva, kes õpetas lapsi oma kodus, talutoas. Lapsed istusid suure laua taga ja veerisid kooris “Meie ristiõpetust”. Vitsakimp seisnud ka laual. Kui õpetaja käsutand: “Vitsa!” – siis pidand üleannetu õpilase naaber talle vastu käsi lööma. Esimeseks õppeaineks olnud emakeelne lugemine, siis edasi kirjutamine, arvutamine ja laulmine.”¹⁴²

Erilise kaaluga kihelkonna arengus oli 1869. a Vaivara kihelkonnakooli rajamine parun Korffi eestvedamisel. On leitud, et selle kaasabil tõusis Vaivara kihelkond üheks arenenumaks Eestis nii rahvahariduse kui põllumajanduse taseme poolest.¹⁴³ Kohalike inimeste mälestustes 1931. a on kooli rajamine sündinud järgmiselt: “Teoorjuse aluselt raharendile üle minnes Korff kutsund valla peremehed mõisa kokku kontrakte vastu

---

¹³⁷ Lembit Andresen, Haridus Virumaal vanemast ajast iseseisvusajani, lk 627; Jaak Naber, Koolid Eesti Venemaaga ühendamise järel, lk 257.

¹³⁸ Elmar Ernits, Alghariduskoolid 19. sajandi esimesel poolel, lk 400–402.

¹³⁹ Haridusinstituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. aastani. Koost. A. Liim. Tartu: Rahvusarhiiv, 1999, lk 112, 127, 142. Kreenholmi koolidest vt lähemalt Maie Pihlma mägi, Tsaari-Venemaa sotsiaalpoliitika Kreenholmi ja Nikolski puuvillamanufaktuuri näitel. – Acta Historica Tallinnensia, 2007, nr 11, lk 50–52.

¹⁴⁰ Lembit Andresen, Haridus Virumaal vanemast ajast iseseisvusajani, lk 639.

¹⁴¹ Elmar Ernits, Alghariduskoolid 19. sajandi esimesel poolel. – Eesti kooli ajalugu, 1. köide. 13. sajandist 1860. aastateni. Tegevtoim. E. Laul. Tallinn: Valgus, 1989, lk 352–356; Lembit Andresen, Haridus Virumaal vanemast ajast iseseisvusajani, lk 632.

¹⁴² Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Hariduslik olukord. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=320>).

¹⁴³ August Martini, Vaivara endine kihelkonnakool 1917–1944. Mälestusi ja ajalugu. – August Martini elu ja looming. Koost. A. Nurgamaa. Iisaku, 2013, lk 140–141.

võtma. Lepingule mõistnud ainult kaks meest tervest vallast oma nime alla kirjutada, need olnud Orgu Mihkel oma vennaga. Kõik teised peremehed tõmmand ristid tekstile alla. See juhtum jätnud parun Korffisse sügava mulje, nii et ta otsustand kooli asutada. Mõisa külje all asuv kõrts kui hariduse vaenlane pandud kinni. Nõnda asutatud 1869. aastal Vaivara kihelkonnakool.”¹⁴⁴

1860.–70. aastail rajati Vaivara kihelkonda ka 15 küla- ja mõisakooli. Nende õpetajateks said hiljem juba Vaivara kihelkonnakooli lõpetanud, algul aga ka mitmed sisserännanud, nagu Tartumaalt tulnud Kaarel Feldbach Samokrassis ja Friedrich Feldbach Mustajõel, Põltsamaalt pärit Georg Kenna Soldinas.¹⁴⁵ Venestusaja reformide tagasilöögid hariduselule olid Vaivaras väiksemad kui mujal – kuna paljud siinsed ametnikud ja kooliõpetajad juba oskasid vene keelt, siis said nad oma tööd jätkata.¹⁴⁶ Aastatel 1869–1906 kihelkonnakooli juhatajaks olnud Heinrich Masing, kes oli pärit Maarja-Magdaleena kihelkonnast ja koolmeistriks õppinud Valgas Cimze seminaris, küll vene keelt ei vullanud, ent ta sai toetuda parun Korffi mõjuvõimsale eestkostele. Alates 1893. aastast tuli tal küll omal kulul pidada vene keelt valdavat abilist.¹⁴⁷ Vaivara kihelkonnakooli eripäraks oli tugev rõhk põllumajanduslikule koolitusele, kuivõrd suvitusrajoonid tõstsid põllumajandussaaduste nõudlust. Heinrich Masing oli ennast Korffi kulul Saksamaal põllumajanduse alal täiendanud, olles seega esimene eriharidusega talurahva põllumajandusõpetaja Eestis.¹⁴⁸

Seoses majanduse ja hariduse edenemisega elavnes ka **kultuurielu**. Narvas olid eestlaste seltsitegevuse eelkäijateks mitmesugused saksa seltsid. 19. sajandi algusest tegutses Suurgildi juures klubi Harmonie. Samuti oli oma klubiline ühendus Väikegildi saksa käsitöölistel. Aastatel 1864–1869 tegutses Narvas Narva Muinsusselts (Narvasche Altertums-gesellschaft), mille eestvedaja oli Heinrich Johann Hansen. Kui 1931. aastal loodi Narvas Eduard Dieckhoffi ja Arnold Soomi eestvõttel uus Narva Ajaloo Selts, siis püüdis see jätkata omaaegse Narva Muinsusseltsi tegevust. Lisaks tegutses Narvas lauluselts segakoori ja meeskvartetiga (Gesang-Verein für gemischten Chor und Männer-Quartett). 1863. aastal püüti moodustada lauluseltsi Lyra, see ei saanud võimude kinnitust, aga tegutses ikkagi. Linnas tegutses veel piibliselts jt heategevusele suunatud

---

¹⁴⁴ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Hariduslik olukord.

¹⁴⁵ Aino-Monika Joesaar, Kuni sõda kõik purustas... Vaivara ja Alutaguse valla koolide ajalugu 1919–1944. Ida-Virumaa, 2000, lk 26–89.

¹⁴⁶ Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Venestusaeg. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=323>).

¹⁴⁷ August Martin, Vaivara endine kihelkonnakool 1917–1944, lk 140.

¹⁴⁸ Toomas Karjahärm, Väino Sirk, Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1997, lk 71.

ühendusi.¹⁴⁹ Esimene eesti selts, kalevivabriku lauluselts Rajakivi asutati Narvas juba 1871. a, sellele järgnes 1874. a laulu- ja mänguselts Ilmarine, mille esimees oli Juhan Weitzenberg. 1887 nimetati see ümber Narva Eesti Seltsiks. 1890 asutati karskusselts Võitleja. Need kaks seltsi korraldasid 1892. a esimesed laulupäevad Narvas. Osavõtjaid oli umbes 500: Narva linavabriku segakoor, Kreenholmi koor, Peetri kiriku segakoor, Aleksandri kiriku segakoor, Samokrassi segakoor, Peeterristi segakoor, Vaivara segakoor, lisaks kolm koori Jõhvi kihelkonnast ja üks Simititsa asundusest.¹⁵⁰

Kui 1879. a hakkas ilmuma ajaleht Sakala, sai see Virumaal väga populaarseks. Narvas oli 15 Sakala kaastöölist. 1888. a hakkas Narvas ilmuma oma ajaleht Virmaline, mille asutasid Viljandimaalt pärit vennad Jaan ja Jüri Reinvald.¹⁵¹ Venestamise kõrgeastail asutatud leht ei olevat aga eriti ümberkaudsete inimeste poolehoidu äratanud. Rohkem olevat loetud Tallinnas ilmunud Valgust. Tavaliselt oli külas üks inimene, enamasti kooliõpetaja, kellele ajaleht käis ja kelle juures seda lugemas käidi, näiteks Vana-Sõtkes oli selleks kooliõpetaja Mart Sorro. 1870. a paiku pannud nooremad mehed Samokrassis rahad kokku ja tellinud kooliõpetajale Eesti Postimehe.¹⁵²

Ärkamisaja ettevõtmiste levikust Vaivara kihelkonnas on endine kooliõpetaja Taavet Kasikov 1931. aastal öelnud, et neid tundsid ja neis töötasid kaasa peamiselt õpetajad ja vallakirjutajad, liht-talumees ei teadnud aga asjast üldse kuigi palju.¹⁵³ Mõõtes rahvusliku liikumise aktiivsust Eesti eri paigus mitmesuguste näitajate alusel (seltsitegevus, ajalehtede tellimine ja kaastöö neile, rahvuslikes aktsioonides osalemine, rahvaluulekogumine jne), on Mart Laar jõudnud tulemusele, et Narva oli selles osas ligikaudu Eesti keskmine ja Vaivara kihelkond alla keskmise; rahvuslikke tegelasi on tema andmetel Narvas tegutsenud 66 ja Vaivaras 19; nn äratajaid, vähemalt kolmes rahvuslikkuse avalduses osalenud inimesi oli Narvas kaks ja Vaivaras üks: kihelkonnakoolmeister Masing.¹⁵⁴ Heinrich Masing oli 1884. a asutatud vallakoolmeistritest meeskoori, samuti segakoori ja puhkpilliorkestri juhataja. Ajaleht Valgus kirjutab 3. septembril 1887, et seltsielu Vaivaras on tore, toimuvad kontserdid ja näitemängud. Põllumajanduse edendamiseks loodi Mart

---

¹⁴⁹ E n n K ü n g, Die Narvasche Altertumsgesellschaft 1856–1869. – Vereinskultur und Zivilgesellschaft in Nordosteuropa Regionale Spezifik und europäische Zusammenhänge / Associational Culture and Civil Society in North Eastern Europe Regional Features and the European Context. Ed. Jörg Hackmann. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 20). Böhlau. 2012, lk 179–202.

¹⁵⁰ O d e t t e K i r s s, Vene impeeriumi all, lk 281, 283; Narva Eesti Selts “Ilmarine” 1874–1924: mälestuskiri seltsi 50. aastase kestvuse puhul. [Narva,] 1924.

¹⁵¹ E p p L a u k, Ajakirjandus Virumaal algusest 1944. aastani. – Virumaa koguteos. Koost. K. Saaber. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 513.

¹⁵² R u d o l f P ö l d m ä e, Suuline traditsioon. Ärkamisaeg. – Ajalooline traditsioon Vaivara kihelkonnast 1931. Interaktiivne õppeprogramm Radar (<http://www.folklore.ee/radar/story.php?area=Vaivara&id=322>).

¹⁵³ R u d o l f P ö l d m ä e, Suuline traditsioon. Ärkamisaeg.

¹⁵⁴ M a r t L a a r, Äratajad. Rahvuslik ärkamisaeg Eestis 19. sajandil ja selle kandjad. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2005, lk 194, 330–331, 432.

Sorro eestvõttel Vaivas 1899. a Vaivara Põllumeeste Selts. Tehti ühistellimusi tõukarja parandamiseks, loodi piimandusühing, viidi läbi ümbruskonna elektrifitseerimine, mis osutus võimalikuks tänu Kreenholmi elektrijõujaamale.¹⁵⁵

Vaivara kihelkonnale on iseloomulik, et aktiivsem rahvuslik tegevus algas siin 20. sajandi alguses. 1899. a asutati Narva-Jõesuu karskusselts Kalju, 1901. a kooliõpetaja Aleksander Feldbachi eestvõttel Vaivara karskusselts Külvaja, mis tegi koostööd Narva karskusseltsiga Võitleja. Külvaja seltsil oli ka oma raamatukogu. 1908. a peeti esimene Vaivara laulupäev. Auvere Muusika ja Kirjanduse Selts loodi 1909. a, Arukülasse ehitati 1910. a rahvamaja, mis oli suuremaid teatrimaju kogu Eesti alal (hävis 1944). Ehitamisel, aastatel 1908–1910 andsid oma panuse paljud ümbruskonna inimesed, suures osas vabatahtliku tööga. Mitmed lähikonna mõisnikud toetasid rahvamaja püstitamist rahaliselt, Vaivara parun Nikolai Korff lisaks veel maa ja materjalidega. Hoone ehitust vedas karskusselts Külvaja, kes majandas rahvamaja ka edaspidi koos Vaivara Ühispangaga. Välja kujunes oma näitetrupp, mille eesotsas oli Christian Rutoff (aastast 1936 Kristjan Rajasaare), Sõtke külast pärit Vaivara kihelkonnakooli kasvandik, kes hiljem sai tuntuks näitekirjanikuna.¹⁵⁶ Ühiskondlikus tegevuses jõudis kõige kaugemale Vaivara vallakirjutaja ja aktiivne seltsitegelane Aleksander Terras, kes oli aastatel 1907–1912 Eestimaa kubermangu väikepõllupidajate esindaja III Riigiduumas.

Narva ajalehe Virmaline toimetajana töötas 1897. aastast Eduard Vilde, kes hakkas ajalehes avaldama oma vabrikutöö-teemalist romaani “Raudsed käed”. See aga katkestati vabrikuomanike survele. Virmalise ilmumine lõpetati 1898. a. 20. sajandi alguses sai Narvast aktiivne ajalehelinn, ilmusid päevalehed Eestlane (1906), Põhjaneel (1906–1907), Kaja (1906–1911) ja Narvskij Listok (1898–1917) ja mitmeid nädalalehti.¹⁵⁷ Narvas tegutsesid ajalehetoimetajad, trükikojaomanikud ja raamatukaupmehed Tõnu Franzdorf ning Reinhold Pöder, kes olid ka ise mitmete raamatute autoriteks. Pseudonüümi Laene all andis Pöder välja mh isamaalist lauluvara sisaldavaid laulikuid. Kreenholmi ministeeriumikooli haridusega rändraamatukaupmees ja kirjastaja Julius Ernst Meigas avaldas reisikirja sõidust Venemaale ja samuti mitmeid laulikuid, mis trükiti Gustav Pihlaka kirjastamisel.¹⁵⁸ Tallinna ja Tartu järel ning Viljandi ja Pärnu kõrval oli Narvast saanud elava kirjastustegevusega linn. Jätkus ka Narva laulupidude traditsioon. Peterburi Eesti Hariduse Seltsi algatusel korraldas Narva Eesti Selts Narvas 1912. a eestlaste ülevenemaalise ehk I eesti asunduste laulupeo. Kõige rohkem võttis peost osa siiski Virumaa

¹⁵⁵ Aino-Monika Jõesaar, Kuni sõda kõik purustas... Vaivara ja Alutaguse valla majandus ja omavalitsused 1944. aastani. Ida-Virumaa, 2002, lk 92 jj.

¹⁵⁶ Aino-Monika Jõesaar, Liivi Vassiljeva, Kuni sõda kõik purustas... Vaivara ja Alutaguse valla kultuurilugu 1944. aastani. Ida-Virumaa, 2001, lk 128, 136; Rudolf Põldmäe, Suuline traditsioon. Ärkamisaeg.

¹⁵⁷ Epp Lauk, Ajakirjandus Virumaal algusest 1944. aastani, lk 513–516.

¹⁵⁸ Eesti luuleilm 19. ja 20. sajandi vahetusel. Koost. S. Lusmägi, T. Ritson. Eesti Rahvusraamatukogu, 2011 (<https://www.nlib.ee/eesti-rahvusraamatukogu-noukogu/index.php?id=17948>).

koore. Sellest innustust saanuna korraldasid oma laulupeo ka Narva venelased, mis toimus 1913. aastal.¹⁵⁹

Vaivara kihelkonna kiire arengu taga oli Narva linna majanduslik tõus Rootsi ajal 17. sajandi teisel poolel, mis jätkus 19. sajandi keskel ja eriti lõpul seoses tööstuse arenguga. Olulist rolli mängis aga ka Narva-Jõesuu ja Vaivara suvitusrajooni esiletõus. Vaivara kihelkond oli perifeeriast välja jõudnud oma õitsengusse.

I maailmasõja ajal said Sinimäed osaks Peterburi kaitseks rajatavate kindlustuste kolmandast võõndist Tallinna-Narva maantee kontrolli all hoidmiseks. I maailmasõja ajal neid siiski kasutusele ei võetud, 1918. aastal vallutasid Saksa väed Sinimäed lahinguta, liikudes siit edasi Narva suunas. Eesti Vabadussõja ajal 1919. a jaanuaris koondati siia Eesti vägede surve all Jõhivist taanduvad Punaarmee üksused ning neile appi saadetud väed. Eesti väed otsustasid Narva vallutada dessandiga vastase tagalasse. 17. jaanuaril maabus Udria lähistel laevastiku suurtükitle katte all eestlaste ja Soome vabatahtlike dessantüksus, mis hõivas 18. jaanuari õhtul ootamatu rünnakuga Narva. Kuigi dessantüksus oli suures arvulises vähemuses, tekitas selle ilmumine tagalasse punaväelastes paanika ning nad alistusid. Veel 1919. a lõpul õnnestus mõnel Punaarmee üksusel ületada linnast lõunas Narva jõgi ning ähvardada Narvat kaitsvate vägede tagalat. Verises Krivasoo (Kriuša) lahingus löödi sissetungijad puruks. Narva rinne ei murdunud ning 2. veebruaril 1920. a sõlmitud Tartu rahulepinguga oli Nõukogude Venemaa sunnitud tunnustama Eesti iseseisvust.¹⁶⁰

Narva ja Ida-Virumaa üks tuntumaid kultuurilisi eestvedajaid **Eesti Vabariigi ajal** oli kodu-uurija August Tõnurist, kelle kaasamisel rajati 1919. a Narva Eesti Õpetajate Selts, organiseeriti sajalihkeline rahvaulikool ja korraldati nn teelaudu referaatide ettekandmisega. 1924. a. asutati Narva muusikakool, kunstkäsitöökool, linnas oli oma reaalgümnaasium, kommertsikool, kinoteater Illusioon ja saksa ning juudi erakoolid, kaks lasteaeda, puu- ja rauatöökool; eesti kogudus oli organiseerunud eraldi Peetri kiriku kogudusse.¹⁶¹ Lisaks oli linnas oma teater. Narvas elas 1933. a seisuga 24 000 inimest, mida oli I maailmasõja eelse ajaga võrreldes poole vähem.¹⁶² Kuigi elanikkonnalt oli Narva tunduvalt kahanenud, ei tõkestanud see üldkultuurilist edenemist. Vaivaras tegutsesid edasi Auvere Muusika ja Kirjanduse Selts ning karskusselts Külvaja, lisandus rida uusi

¹⁵⁹ Aino-Monika Jõesaar, Liivi Vassiljeva, Vaivara ja Alutaguse valla kultuurilugu, lk 160–161.

¹⁶⁰ Olav Mäe, Vabadussõja sündmustest Virumaal. – Virumaa koguteos. Koost. K. Saaber. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 295–296.

¹⁶¹ Aino-Monika Jõesaar, Kuni sõda kõik purustas... Algakooli aastad Narvas 1919–1944. Narva, 2007, lk 7, 12, 13, 33.

¹⁶² Kreenholmi Puuvillaasaduste Manufaktuuri Osäühisus 75: 1857–1932. Kreenholmi Puuvillaasaduste Manufaktuuri Osäühisuse Kirjastus, 1933, lk 6.

muusika-, haridus-, nais- jm seltse. Seltside kasutuses olid rahvamajad Vaivaras, Auveres, Mustajõe, Peeterristil, Udrias, Narva-Jõesuus ning Soldinas.¹⁶³

Tihe oli Eesti Vabariigi ajal ka vallakoolide võrk. 1919. a seisuga olid Vaivara kihelkonnas oma vallakoolid olemas Joala vallas Samokrassil, Joala-Kulgul ja Soldina-Sundjal, Mustajõe vallas Mustajõe, Auvere vallas Auveres ja Repnikus (mis oli taseme poolest silmapaistvaim), Peetri vallas Peeterristil, Kudrukülas, Puhkovas, Udrias ja Merikülas, Vaivara vallas oli olemas kõrgem rahvakool, mõisa-alkkool, Perjatse külakool, Vana-Sõtke algkool, Uue-Sõtke vallakool ja Sirgala algkool. Samal ajal tegutses ka Alutaguse Õpetajate Ühing.¹⁶⁴ 1930. aastatel Vaivaras mitmed võõrapärased kohanimed eestipärastati: Samokrassist sai Arumäe, Tšornajast Orujõe, Uusnovast Vallisaare, Väaskast Kalmujõe, Repnikust Hiiemetsa.¹⁶⁵

Kuna Eesti Vabariigi ajal laienes Eesti riigipiir ka ida poole Narva jõge, kuulusid maa-alaliselt Vaivara juurde ka sealsed Narva ja Kose vald, kokku 758 ruutkilomeetrit. 20. sajandi esimesteks kümnenditeks oli rahvastiku kasvutempo Vaivara kihelkonnas 19. sajandi esimese veerandiga võrreldes aeglustunud. 1934. a rahvaloenduse andmeil elas Vaivaras kokku 9890 inimest, neist 2835 venelast ja 840 ingerlast:

- Auvere-Joala vallas: 702 meessoost, 774 naissoost, kokku 1476 inimest, eestlasi 94,9%;
- Peetri vallas: 778 meessoost, 873 naissoost, kokku 1651 inimest, eestlasi 96,1%;
- Vaivara vallas: 1299 meessoost, 1283 naissoost, kokku 2582 inimest, eestlasi 92,7%;
- Kose vald ja Narva valla lõunaosa olid asustatud põhiosas venelastega;
- Narva valla põhjaosa elanikud olid enamikus ingerlased.¹⁶⁶

1939. aastal võis Narva linnaarhivaar Arnold Soom veel Carl Sarapi fotoalbumi “Vana Narva” sissejuhatuses öelda, et Narva vanalinn koos kindlustega püsib muutumatult kui linna vaheldusrikka mineviku paljukõnelev mälestusmärk.¹⁶⁷ Kõigest viie aasta pärast oli see mälestusmärk maa pealt pühitud. II maailmasõja purustused, Narva linna häving märtsipommitamise ja järgnenud rahvastiku ümberpaigutamine on jätnud Vaivarale ja Narvale praeguseni ulatuvat jälje. Vene elanikkond moodustab 96 protsenti ja eestlasi on vaevalt 4 protsenti Narva ja Vaivara elanikest. Vaivara vallas hävis sõjasündmustes kuni 90% hoonetest, sh kõik olulisemad ehitised: Vaivara ja Peeterristi kirik, vallamaja, mõis,

¹⁶³ Aino-Monika Jõesaar, Liivi Vassiljeva, Vaivara ja Alutaguse valla kultuurilugu, lk 91–137.

¹⁶⁴ Aino-Monika Jõesaar, Vaivara ja Alutaguse valla koolide ajalugu, lk 16–17.

¹⁶⁵ Aino-Monika Jõesaar, Vaivara ja Alutaguse valla majandus ja omavalitsused, lk 204.

¹⁶⁶ Samas, lk 186; Eesti Entsüklopeedia VIII. Tartu, 1937, lk 690.

¹⁶⁷ Arnold Soom, Narva vanem ajalugu ja muinsused. – Carl Sarap, Vana Narva. Tallinn: Kultuurkoondis, 1939, lk 12.

kihelkonnakool, raudteejaamad, rahvamajad. Mitu eesliinil asunud küla purustati peaaegu täielikult, näiteks Auveres hävisid kõik 45 talu. 21. sajandi alguseks oli kasutusel vaid iga kümnes sõjajärgne talukoht. Asemele ehitatud rajatised on olnud hoopis teistlaadi: suvilakooperatiivid, kolhoosilaudad jmt. Nii tõdetakse, et mälestusi olnust kajastab siinne maastik hoopis enam, kui sõjajärgne periood on jõudnud uut luua.¹⁶⁸

---

¹⁶⁸ Andres Tõnisson, Ivika Maidre, Sõdadest räsitud Sinimäed. – Eesti Loodus, 2004, nr 7, lk 38.

REGILAUUDE KOGUMINE VAIVARA KIHELKONNAS JA NARVA LINNAS

Ruth Mirov, Kanni Labi

Ajendatuna valgustuslikest ideedest, hakkasid estofiilsed baltisaksa haritlased 19. sajandi algupoolel huvi tundma eesti keele ja kohaliku kultuuri vastu. Nii asutas Johann Heinrich Rosenplänter 1813. aastal Pärnus ajakirja “Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache”, kus keeleuurimise eesmärgil avaldati ka rahvalaule. Loodi teaduslikud seltsid: 1838. aastal Õpetatud Eesti Selts Tartus ning 1842. aastal Eestimaa Kirjanduslik Ühing Tallinnas, mis hõlmasid ka tollaseid väheseid eestlastest haritlasi. Nii oli Õpetatud Eesti Seltsi üks asutajaid Friedrich Robert Faehlmann ja seltsi kuulus ka Friedrich Reinhold Kreutzwald. Mõlemad seltsid on talletanud rahvalaule, kuid Vaivara kihelkonna regilaule nende hulgas pole. Omaette kogus Virumaal ka Tartu ülikooliga seotud Mihkel Veske, aga ka tema säilinud materjalide hulgas pole Vaivara regilaule (paljud tema kirjanekud on paraku kaduma läinud).

Süsteematilisem rahvaluule kogumine algas Eesti Kirjameeste Seltsi asutamisega 1872. aastal. Seltsi presidendiks sai **Jakob Hurt** (1839–1907), kes kavandas rahvaluule kogumist seltsi ühe põhitegevusena.

Jakob Hurt, kes oli meie rahvusliku liikumise tähtsamaid juhte, õppis aastatel 1859–1864 usuteadust Tartu ülikoolis (*can. theol.* 1865) ning kaitses doktorikraadi 1886. aastal Helsingi ülikoolis keeleteaduse alal (“Die estnischen Nomina auf -ne purum”). Juba üliõpilasena alustas ta Õpetatud Eesti Seltsis ja Vanemuise seltsis ühiskondlikku tegevust ning hiljem osales juhtivalt rahvusliku liikumise suurüritustes: aastatel 1870–1883 kuulus ta Eesti Aleksandrikooli peakomiteesse ning aastatel 1872–1881 oli Eesti Kirjameeste Seltsi president. Ajaloo alal on ta avaldanud sel ajajärgul väga olulise teose “Pildid isamaa sündinud asjust” (1879), kus on kasutanud ka rahvaluulematerjali. Jakob Hurt töötas algul Kuressaares ja Tartus gümnaasiumiõpetajana, aastatel 1872–1880 oli Otepääl Maarja kiriku ja aastatel 1880–1901 Peterburis eesti Jaani koguduse pastor. Pensionile jäänuna pühendus ta põhiliselt rahvaluule kogumisele ja publitseerimisele. Saanud äratust “Kalevipoja” ilmumisest, alustas ta ise kogumist juba 1860. aastal, üliõpilasena. Ning juba aastast 1871 hakkas ta ajakirjanduses avaldama üleskutseid ja juhendeid rahvaluule kogumiseks. Ühtlasi alustas ta regilaulude publitseerimist: kõigepealt kodukihelkonna Põlva laulud nimetusega “Vana Kannel. Ezimene kogu” (1875–1886) ja siis Kolga-Jaani kihelkonna laulud nimetusega “Vana Kannel. Tõine kogu” (1884–1886). Aastatel 1904–

1907 ilmusid Helsingis Soome Kirjanduse Seltsi toel “Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpinä ja Vastseliina lauludega” I–III, mis kuuluvad üldtiitli “Monumenta Estoniae antiquae” alla.¹

Saanud Eesti Kirjameeste Seltsi esimeheks, nägi Jakob Hurt seltsi ühe tähtsama ülesandena rahvaluule kogumist, mis käivituski päris hoogsalt. Aga 1881. aastal tuli Hurdal poliitiliste lahkkelide tõttu loobuda seltsi juhtimisest ning tema ja ta pooldajad astusid seltsist välja. Seltsi kogusse (tähis EKmS) oli 1881. aastaks laekunud 5745 rahvalaulu ning mõnevõrra jätkus kogumine ka pärast Jakob Hurda lahkumist.² Kuid seni oli kogumistöö haaranud peamiselt Lõuna-Eestit, Kesk-Eesti lõunapoolsemat osa ja Saaremaad, Põhja-Eestist oli kogutud vaid vähestest kihelkondadest ning täiesti puutumata oli Kirde-Eesti (Lüganuse, Jõhvi, Iisaku ja Vaivara kihelkonnad).³

1888. aastal algatas Jakob Hurt rahvaluule suurkogumise, avaldades sama aasta veebruaris-märtsis üleskutse “Paar palvid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele” kahes tähtsamas ajalehes – Postimehes ja Olevikus, ning lisaks veel ka Virulases, viimases küll mitte täielikult.⁴ Üleskutsese järgnev rahvaluulekogumine võttis tõesti erakordsed mõõtmed, osalt selle tõttu, et tsaaririigi rahvuspoliitika oli ilmselgelt võtnud suuna venestamisele, mis ähvardas lämmatada ka tärgranud rahvusliku ärkamise. Rahvaluule kogumisest kujunes üks väheseid üldrahvalikke tegevusi, mida sai harrastada ajal, kui isegi tavalistes kihelkonnakoolides ei tohtinud lapsed omavahel eesti keeles rääkida. Vabatahtlikke kaastöölisi oli Hurdal ligi 1400 isikut (Eestist ja Venemaa Eesti asundustest). Suure panuse kogumistöösse andsid ka üliõpilased-stipendiaadid, kes said veidi raha sõidukuludeks jms. Koos Eesti Kirjameeste Seltsi materjalidega kogunes Hurdal 261 589 üksust rahvaluulet (kokku 122 317 lehekülge). Hurda enda nimelist kogu on 160 köidet, mis on köidetud vastavalt paberi formaadile ja paigutuvad viide seeriasse, tähised: H I, H II, H III, H IV, H Gr.Qu. Hurda kogusse on materjali laekunud aastatel 1860–1906.

Juba ainuüksi üleskutse avaldamine Virulases näitab, et rahvaluule kirjapanekute vähesus Virumaalt oli Hurdal südamel. Eriti tegi Hurdale muret kogumistöö puudumine just Põhja-Eesti kõige idapoolsemates kihelkondades. Näiteks selgub teoloogiaüliõpilase Villem Reimani 1884. aastal lähetatud kirjast,⁵ et Hurdal oli juba siis kavas koguda Alutaguselt rahvaluulet üliõpilaste-stipendiaatide abil. On olemas ka Hurda käsikirjaline juhend “Instruction laulude korjamiseks”, kus ta peab silmas just Alutagust. Hurt soovitab kogumistööga alustada Narvast, sest Kreenholmis on palju eestlasi, kes saavad kogujaid

¹ Jakob Hurda kohta vt: Mart Laar, Rein Saukas, Ülo Tedre (koost.), Jakob Hurt 1839–1907. Tallinn: Eesti Raamat, 1989; Mart Laar, Raamat Jakob Hurdast. Tartu: Ilmamaa, 1995; Rudolf Põldmäe, Noor Jakob Hurt. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.

² Väina Mäik, Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963, lk 132.

³ Samas: kaardid lk 133 ja 135.

⁴ Jakob Hurt, Paar palvid Eestimaa ärksamaile poegadele ja tütardele. Postimees, 1888, nr 23, 26 ja 29; Olevik, 1888, nr 8, 9, 10 ja 12; Virulane, 1888, nr 9.

⁵ V. Reiman J. Hurdale 25.05.1884 – EKLA, f 43, m 19:5.

aidata. Plaan teostus alles 1888. aastal, kui Hurt kohe suurkogumist alustades lähetas Alutaguse-maile ühe lootustandva üliõpilastest kogujatepaari – filoloogiatudengi Oskar Kalda ja meditsiinitudengi Mihkel Ostrovi, kes mõlemad olid Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmed. Ka olid nad juba kogumistööga silma paistnud.

Oskar Philipp Kallas (1868–1946) sündis Saaremaal Kaarma kihelkonnas ning õppis algul sealses kihelkonnakoolis. Pärast Kuressaare gümnaasiumi lõpetamist asus ta 1887. aastal Tartu ülikoolis õppima klassikalise filoloogia erialal. Ülikooli lõpetas ta 1892. aastal kandidaadikraadiga ning jätkas õpinguid Helsingi ülikoolis, kus ta 1901. aastal kaitses doktoriväitekirja “Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie” ja sai meie esimeseks doktorikraadiga rahvaluuleteadlaseks. Algul töötas Kallas gümnaasiumiõpetajana Narvas (1893–1895) ja siis Peterburis (1895–1903), kus ühtlasi oli Peterburi ülikooli õppejõud võrdleva keeleteaduse alal. 1903–1918 töötas ta gümnaasiumiõpetajana Tartus ja oli samal ajal Postimehe kodumaa-osakonna toimetaja ja ärijuht. Eesti Vabariigi alguses oli Oskar Kallas aastatel 1918–1920 riigi diplomaatiline esindaja ja aastatel 1920–1922 suursaadik Helsingis. Pikemat aega oli ta Eesti Vabariigi suursaadik Londonis (1922–1934). Saanud 65-aastaseks, tuli Oskar Kaldal välisteenistusest lahkuda ja seejärel elas ta Tallinnas. II maailmasõja lõpul, 1944. aastal oli Oskar Kallas sunnitud kodumaalt põgenema, olles ise raskelt haige. Tütre abil siirdus ta kõigepealt Soome (kus viibis juba abikaasa Aino Kallas) ja sealt Rootsi. Oskar Kallas suri Stockholmis 1946. aastal. Maetud on ta Helsingi vanale kalmistule Krohnide matusepaika.

Oskar Kallas võttis aktiivselt osa seltsitegevusest, olles Eesti Üliõpilaste Seltsi ja Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi juhtivaid jõude. Tema eestvedamisel asutati Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlastegümnaasium, mille juhataja ta oli aastatel 1906–1909. Ka oli ta Eesti Rahva Muuseumi asutaja ning selle esimees 1909–1919. Ta pani aluse muuseumi esemetekogule ja arhiivraamatukogule (raamatukogu kuulub nüüd Eesti Kirjandusmuuseumile). Väga suured saavutused on Oskar Kaldal rahvaluule alal. Alates 1888. aastast kogus ta rahvaluulet Jakob Hurdale. 1893. aastal käis ta kogumise- ja uurimisreisil Lutsi ning 1901. aastal Kraasna eestlaste juures, oma tähelepanekutest ja kogunenud materjalist avaldas ta raamatud. Aastatel 1904–1916 organiseeris Oskar Kallas ülemaalist rahvalaulude ja -viiside kogumist Eesti Üliõpilaste Seltsi egiidi all.⁶

Mihkel Ostrov (1863–1940) on sündinud Toris ning õppinud sealses kihelkonnakoolis ja Pärnu gümnaasiumis. 1885. aastal astus ta Tartu ülikooli arstiteaduskonda. Pärast stuudiumi lõpetamist töötas ta arstina, alates 1891. aastast oli ta pikemat aega raudteearst Miitavis. Arstina tuli tal osa võtta ka I maailmasõjast. 1917. aastal kutsuti Mihkel Ostrov vastloodud Eesti diviisi arstiks. Eesti Vabariigi algul oli ta Sõjaväe Tervishoiu Peavalitsuse ülem ja pani aluse sõjaväe sanitaarala korraldusele. Hiljem töötas arstina Põltsamaal. Mihkel Ostrov suri Tallinnas 21. veebruaril 1940. aastal. Väga suured saavutused on

---

⁶ Oskar Kalda kohta vt: O s k a r K a l l a s , Artikleid Oskar Kallase elust ja tööst. Koost. Krista Aru. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998.

Mihkel Ostrovil rahvaluulekogujana: 1887. aastal Põhja-Tartumaal, 1888. aastal Alutagusel ja 1889. aastal Läänemaal on ta koos paarilisega talletanud üle 2000 regilaulu.⁷

Oskar Kalda nimi ilmub esimest korda nähtavale Hurda viiendas kogumistöö aruandes (allkirjastatud 1. juunil 1888). Hurt tänab noort suguvenda, kes on lähetanud 5 postpoognat Saaremaa “tohterdamise kuntsisid” ja soovib talle õnne kogumistööal Alutagusel.⁸

Kallas ja Ostrov käisid 1888. aasta suvel jalgsi läbi Vaivara, Jõhvi ja Lüganuse kihelkonnad. Kirja pandi 851 regilaulu, neist 235 Vaivarast.⁹ Kogumistöö oli küll edukas, kuid oli ka mitmesuguseid takistusi. Mõned ilmsed teadjad keeldusid laulmast ja põhjendusi oli erilaadseid: kes pidas regilaule patusteks, kes liiga vanamoodsateks (“Pärast herrad naeravad ikka mu üle”), kes ei tahtnud laulda kaine peaga jms. On arusaadav, et kõik mälus säilinud laulud ei meenenud esitajal kohe (“laulud ei johu ühe korraga miele”), ja kui oli võimalik hiljem tagasi minna, saadi lisa. Ühel ainsal korral juhtus, et laulik enne laulmist küsis, palju talle makstakse. Mõnikord oli kogumisretkel raskusi peavarju ja toidu saamisega. Peamised abistajad nii laulikute kui ka öömaja leidmisel olid kohalikud kooliõpetajad, aga isegi mõned nende hulgast ei mõistnud kogumistöö tähtsust. Sellest kõigest kirjutab Oskar Kallas ülevaatlilikult ja humoorikalt reisikirjas pealkirja all “Jutt neist kahest, kes välja läksivad vanavara korjama”.¹⁰ Ka on korrektne ja oma tegemisi alati põhjalikult läbi mõtlev Oskar Kallas pöördunud ajakirjanduse kaudu Alutaguse rahva poole nii enne kui ka pärast kogumisreisi kirjutistega “Palve” ja “Tänu”.¹¹

Kümnendas aruandes tänab Hurt oma kaht üliõpilasest stipendiaati soojalt: “Nad on selle töö suure usinuse ja osavusega ära teinud ja nüüd saagi minu kätte toonud: 80 (kaheksakümmend) kirjutuspöognat laulusid ehk 15850 rida, see on niisama suur kogu, kui “Vana Kandle” teine osa ehk Kolga Jaani laulud. Suur kiitus ja südamelik tänu auusaile korjajaile ja vaevanägijaile. Noored vennad O. Kallas ja M. Ostrov on selle korjandusega nagu raudkrihvliga oma nime mälestuse teaduse tahvlite pääle üles kirjutanud ja unustamatuks teinud. Laulude kogu ei ole mitte üksnes väljaspidi suur ja paks, vaid ka seespidi väga tuumakas ja tähtis, nii hästi keele poolest kui muinasaja uurijale. See töö on tõeste suurekooli õppijate vääriline ja meie paneme tema kõigile teisile universiteedi jüngritele kui hiilgava eeskuju silmade ette, kudas õppimise vaheaega suve pikil päevil kadumata kasuga võib pruukida.”¹² Aruandest selgub ka, et noormeeste reisikulud on

⁷ Herbert Tamper, Manalasse varisenud mehi: Mihkel Ostrov. – Rahvapärilmuste Selgitaja II, nr 1 (8). Tartu, 1940, lk 24–26.

⁸ Jakob Hurt, Viies aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik, 1888, 6. juuni, nr 23.

⁹ H II 1, 1 (1) – H II 1, 163/4 (235).

¹⁰ O. K. = Oskar Kallas, Jutt neist kahest, kes välja läksivad vanavara korjama. – Eesti Üliõpilaste Seltsi Album I. Tartu, 1889, lk 140–157.

Kordustrükk: Vanavara kogumisretkedelt. 1: Oskar Kallas. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2006.

¹¹ Oskar Kallas, Palve. – Olevik, 1888, 16. mai, nr 20. Oskar Kallas, Tänu. – Olevik, 1888, 25. juuli, nr 30.

¹² Jakob Hurt, Kümnendas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik, 1888, 12. sept., nr 37.

kandnud pastor L. Hesse Saraatovi kubermangust, ning Hurt tänab ametivenda südamest. Kallast ja Ostrovit kiidab Hurt veel 1888. aasta üldaruandes, nimetades neid üldse tähtsamaiks koguajaiks.

Kallas ja Ostrov alustasid oma teekonda 1888. aasta 28. mail (vkj) rongiga Tartust Narva. Esimese nädala veetsid nad Vaivara kihelkonnas, käies selle läbi küla-külalt. Oskar Kallas kirjutab, et nad nägid ka keni suplemiskohti, nagu Mereküla, Sillamäe ja Jõesuu, kus oli verstade kaupa suvemajasid ja metsa vilus kõndisid “suured saksad ja Peterburi preilid”. Siiski leidsid nad Narva-Jõesuus kohe kaks laulikut ja hiljem veel mitu. Muu hulgas märgib Kallas, et keel on Narva-Jõesuus väga segatud soome ja vene keelega. Reisi- kirjas on juttu ka “isurlaste” ebausust. Kõik see annab märku sealsest segarahvastikust.

Ühe Narva kooliõpetaja¹³ soovitusel oli aga nende esimene sihtmärk Mustajõe kõrts, kus nad lootsid kokku saada Halli Kustaga, kes tavatses seal pühapäeva veeta. Kahe päeva jooksul said nad 52-aastaselt Gustav Hallilt (1837–1903) kirja 20 regilaulu (ca 700 rida), üleskirjutuskohana on märgitud Hermamäe (Härmamäe) vald, Tšornaja küla (hilisema nimega Orujõe). 1960. aastatel mäletati Halli Kustat veel “lüheldase, ennem kõhna kui paksu mehena, elavate silmadega, kärmete liigutustega, üldiselt rõõmsa loomuga, kes alati laulis või kui ei laulnud, siis vilistas, isegi vankril sõites, nii et sai hüüdnimeks Vilista Gusto. [---] ta lauluvara olnud lõppematu, hääl olnud meeldiv ja laul kaasakiskuv”.¹⁴ Samast Tšornaja külast on Kallas ja Ostrov leidnud teisegi meeslauliku – 61-aastase karjase Jaan Schulzi, kellelt on kirja pandud 7 regilaulu. Hermamäe vallas on nad neli laulu saanud ka 59-aastaselt Pärtel Keskülalt¹⁵ (1829–1897). Veidi üllatav ongi, et Kaldale ja Ostrovile regilaule esitanute hulgast on umbes kolmandik mehed ja seda 19. sajandi lõpul, kui regilaul oli käibelt kadumas või lausa kadunud, ning tollal võtsid mehed, juba elu- ja tööviisi tõttu, muutusi kiiremini omaks kui naised. Aga küllap oli meestel võõrastele inimestele (kes ju samuti olid mehed) laulude esitamiseks rohkem julgust.

Peeterristi kiriku lähedal (seda asundust nimetati ka Põlendiku vabatkülaks) on Kaldale ja Ostrovile laule esitanud kaks Leenat – umbes 50-aastane Leena Nirk¹⁶ (1836–1895) 11 regilaulu ja 60-aastane Leena Kaev 9 regilaulu. Puhkova külas on Mari Kaera ja Mari Tambi esitanud ühe pulmalaulu, Ann Kaera ühe kiigelaulu. Neli laulu on saanud 80-aastaselt Madli Purgaselt, kaks laulu Liisa Ruskelt¹⁷ (srn u 1893). 60-aastane Kuppari Ann

¹³ Johann Volde, vt ka lk 88.

¹⁴ RKM II 204, 15/7 – August Martini kogutud andmed Gustavi pojapojalt August Hallilt ja 90-aastaselt Jakob Spirkalt Olginast (1963). Samas on märgitud, et Gustavi lauluoskuse päris ta poeg Tanel, Augusti onu.

¹⁵ Pärtel Kesküla kohta: RKM II 215, 77/81.

¹⁶ Leena Nirgi kohta: RKM II 228, 367/9.

¹⁷ Liisa Ruske kohta: RKM II 228, 361.

Konsa¹⁸ (1822–1903) on esitanud kaheksa ning 72-aastane Juula Orgulas¹⁹ (1816–1896) üheksa regilaulu. Mereküla lähistel on 63-aastaselt Eeva Mesilt²⁰ (?1827–1891) üles kirjutatud 11 regilaulu. Võrdlemisi saagirohkeks on osutunud Udria (Utria) küla, kus 45-aastane Ann Polton²¹ (snd 1849) on esitanud kolm regilaulu, Vommi Mari Konsa (1832–1923) koguni 20 regilaulu ja tema tütar Leena Eljas (1862–1932) veel ühe. Mari Konsat mäletati kui tõelist rahvalaulikut, kes oskas iga asja kohta laulu teha ning kellel oli ilus hääļ ja elav laulumaneer.²² Ka Hungerburgis (Narva-Jõesuus) on nad leidnud ühe tõelise lauluoskaja – 80-aastase Mai Maibommi (1808–1889), kellelt on kirja saadud samuti 20 laulu. Mai oli pärit Rakvere kandist, elanud pikemalt Järva-Jaani kihelkonnas ja lesena koos pojaga Augasse (Narva-Jõesuus) kolinud. Pojatütar Karoline Lepp mäletas teda kui keskmist kasvu elurõõmsat ja lahket vanaema, kes armastas laulda ja teadis palju laule.²³ Haljala kihelkonnast Vihula rannast on pärit Madis Siesberg (1826–1907), kellelt on Hungerburgis kirja pandud 16 regilaulu. Ta oli mereväelasena tulnud 1869. aastal tööle Narva-Jõesuu tuletorni (tollase nimetusega: tulepaagi) teenistusse.²⁴ Oskar Kallas meenutab: “Teise käest, kes paagi vaht oli, kirjutasin öösel kella 12–4 laulud üles, kõrges paagilambi valgusel; veerevad vete vood ja mürisev meri sündisivad väga hästi mehe lauludele saatjaks, sest ta oli *Mees meremehe poega, Kange mees kalamehe poega* ja laulis tuulest ja tormist, ranna=rüütlistest ja kala=kudemisest.”²⁵

Auvere vallast on esialgu saadud vaid üksikuid laule, mille juurde märgitud “mitme vana naise käest”. Hiljem on Kallas ja Ostrov Auvere külast leidnud tubli meeslaulja – 65-aastase Jaakob Koorti (1825–1911), kellelt on kirja pandud 12 regilaulu. Pärit on Jaakob Koort Simuna kihelkonnast, elanud Koeru ja Väike-Maarja kihelkonnas, 1870. aastail tulnud Narva ja lõpuks 1880. aastail Auveresse.²⁶ Auvere külas ongi laulma juhtunud palju mujalt sinna asunud inimesi. Nii on kuus regilaulu esitanud 55-aastane Mari Süda, kes on pärit Lüganuse kihelkonna Aa vallast (tema laulud on trükitud nii siin kui Lüganuse “Vanas Kandles”). Kuus laulu laulis ka 1879. aastal Vana-Auvere mõisa

¹⁸ Ann Konsa kohta: RKM II 215, 33/41.

¹⁹ Juula Orgulase kohta: RKM II 215, 45/61. “Ta oli lugupeetud kui lauliknaine, kes võis esineda pulmades ja muilgi juhtudel, eriti tööde juures”, “tundis ravimtaimi ja oskas neist valmistada arstirohte” (lk 55). 1983. aastal istutasid järeltulijad tema mälestuseks kodutalu õuele tamme. Vt ka: *V i r v e O r a v*, Narva-Jõesuu kodu-uuriija pilguga. Tallinn, 1993, lk 87–88.

²⁰ Eeva Mesi kohta: RKM II 228, 229/39.

²¹ Ann Poltoni kohta: RKM II 228, 351. Kirikuraamatus (EAA.1230.1.94, lk 295) antud sünniaasta ja Kalda käsikirjas märgitud vanuse vahel on vastuolu, ent ilmselt on siiski tegu sama isikuga, pärit Väike-Maarja kihelkonnast Nõmmkülast.

²² Mari Konsa kohta: RKM II 228, 149/73. Mari ja Ann Konsa olid suguluses oma abikaasade kaudu, kes olid vennad (RKM II 228, 361). Mari Konsa õe Leeno (abielus Libene) kohta mäletati, et ta oli omaloodud lauludega vilja ja karja õnnistanud ning laulnud põllul viljahakkide vahel (RKM I 16, 2).

²³ RKM II 204, 29/35.

²⁴ RKM II 204, 37/45.

²⁵ Vanavara kogumisretkedelt. 1.: Oskar Kallas. Tartu, 2006, lk 42–43.

²⁶ RKM II 215, 11/29.

ostnud Laiuse talumees Mihkel Zimmermann (1839–1922) – tema laulud on arvatud Laiuse “Vana Kandle” materjali hulka. 18 laulu lauljaks on märgitud 62-aastane Amblast pärit tallmeister Assmer: Mihkel Asmer (1825–1902) oli Auverre elama asunud 1874. aastal.²⁷ 10 laulu juurde on kirjutatud Kruusbergi nimi: Mart Kruusberg (1823–1912) sündis Simuna kihelkonnas, oli elanud Ambla kihelkonnas Saiakoplis (Saekoplis) ja ütles, et seal on ka laulud õppinud. Vaivarasse oli tulnud siiski juba noorelt, enne abiellumist.²⁸

Ühe hea lauliku on Kallas ja Ostrov leidnud aga Türsamäe (Türsava) vallast Sõtke külast (Sõtkülast). See on 65-aastane Leenu Borman, kes on esitanud 16 regilaulu. Lisaks on Sõtkes saadud kaks laulu 57-aastaselt Ann Kraanilt ning teised kaks 60-aastaselt Jaan Induselt²⁹ (1826–1898). Nagu näeme, olid need, kes 19. sajandi lõpul veel regilaule suuremal hulgal mäletasid ja laulda oskasid, kõik üle 50-aastased inimesed.

Oskar Kallas ja Mihkel Ostrov liikusid peamiselt Narva ümbruses ja kihelkonna põhjaosas, kuhu Tallinna–Narva raudtee ja mere vahele ning üldse raudtee lähikonda jääbki kõige tihedam asustus. Lõuna pool algavad juba suured sood ja metsad ning asustus on hõre.

Nädalapikkuse külasid mööda käimise järel jõudsid Oskar Kallas ja Mihkel Ostrov tagasi Narva. Oli taas pühapäev. Reisikirjas kirjutab Kallas, et kirikukelli küll löödi, aga muidu oli linn äripäeva moodi – käis kõva kauplemine: tuli “Soomlane oma puukoor-makesega, Venelane potukraamiga ja Eestlane toob tombi heinu.”³⁰ Narvas käisid nad ka kuulsat Kreenholmi tekstiilivabrikut ja muid sealseid ehitusi vaatamas. Kallas märgib, et Kreenholm on nagu väike linn, kus on elumaju ning isegi kool ja haigla. Lahke ametnik näitas neile koguni tööruume ja masinaid. Imetlust äratas muidugi Narva jõe kosk, Kalda hinnangul oli selle kõrgus üle kümne jala: “[---] maksab neid vägevaid vetevoogusid vaadata ja kuulust kohta oma silmaga näha.”³¹

Nii selgub Oskar Kalda reisikirja kaudu üht-teist ka Narva linna elust-olust 19. sajandi lõpukümnenditel.

Reisikirjas kirjeldabki Kallas peamiselt seda, mis juhtus Vaivara kihelkonnas, kuna probleemid, nagu raskused laulikute ja ööbimiskohtade leidmisel, olid üldjoontes samsugused ka Jõhvi ja Lüganuse kihelkonnas.

Peale Oskar Kalda ja Mihkel Ostrovi on Jakob Hurdale Vaivara regilaule lähetanud veel 15 kogujat. Rahvaluulekogujate ja laulikute isikuandmeid on otsitud mitmest allikast. Sünni- ja surmadaatumide puhul on palju abi olnud Rein Saukase kogutud andmetest raamatus “Eesti mõistatuste allikalugu”.³² Naaberkihelkondadeski tegutsenud kogujate

²⁷ RKM II 228, 325/9.

²⁸ Samas, 341/5.

²⁹ Jaan Induse kohta: samas, 385/7.

³⁰ Vanavara kogumisretkedelt. 1.: Oskar Kallas. Tartu, 2006, lk 46.

³¹ Samas, lk 47.

³² Rein Saukas, Eesti mõistatuste allikalugu. IV. (Reetor 8.) Tartu, 2009.

elulugusid leiab “Vana Kandle” Jõhvi ja Iisaku ning Lüganuse köidetest.³³ Lisaks on abiks olnud luteri koguduste personaalraamatute nimeregister.³⁴ Paljude andmete eest peame aga tänulikud olema Jõhvi ja Vaivara haridustegelasele ja kodu-uurijale August Martinile³⁵ (1893–1982), kes on Rudolf Põldmäe palvel otsinud 1950.–1960. aastatel oma kodukandist pärit rahvaluulekogujate ja -tundjate elulugusid ning fotosid. Tema materjalid leiduvad seitsmes tollaegses köites: RKM II 82, 89, 97, 106, 204, 215 ja 228. August Martin on seda tööd teinud väga pühendunult ja sellest siirast rõõmu tundnud: “Otsides selle ajastu juba ammu kadunud ning unustatud inimeste jälgi, satud elulugudele, elavatele, sel ajal oma töös ja tegevuses otse hõõgunud inimestele, kelle varal muutub nagu uuesti elavaks ka nende aeg ise ta olukordade ja eluavaldustega, ta võitude ja kaotustega, rõõmude ja muredega.”³⁶ Siiski tunnistas ta: “Ei saa öelda, et andmete kogumine oleks eriti kerge. Paljudel pole järel omakseid, mõned on kohal olnud ajutiselt ja jäljetult kadunud.”³⁷ Eriti suuri raskusi kohtas ta Narvas: “Kui maal inimesed üksteist tunnevad üle valla, siis linnas ei tunta ega teata oma maja inimesigi.”³⁸ Tuleb muidugi arvestada, et August Martini teated toetuvad sageli perepärimusele. Kui andmeid on vähe olnud, võib ta vahel olla sattunud koguni mõne teise samanimelise isiku jälgedele. Vaivara regilaulikute ja laulukogujate puhul võib tema esitatud eludaatumeid üldjuhul siiski usaldada. Vaivara mail on tegutsenud teinegi teenekas kodu-uurija, Virve Orav (1930–2013), kes oma raamatutes “Vaivara kodu-uurija pilguga” ja “Narva-Jõesuu, mu kodu” toob ära kõik sealsetes külades 1835. aastal antud perekonnanimed ja palju muud huvitavat teavet.³⁹ Seal võib leida enamiku siinseski väljaandes nimetatud vaivaralaste nimesid, kuid konkreetset isikut jäävad liiga vähesel teabe korral siiski vahel välja selgitamata.

Jakob Hurda organiseeritud suurskogumise algusaastal 1888, kõige esimeste üleskutsesele reageerijate seas on juba märtsikuus 21 Vaivara kihelkonna regilaulu⁴⁰ lähetanud **Nikolai Heek** (Nigulas Eek, 1864–1940). Lähemad andmed esitajate kohta tema saadetistes puuduvad, teise saadetise kaaskirjas ütleb ta vaid: “Siin saadan Teile mõne vana aegase laulu, mis mina vana isade ja emade ette ütelnud järele üles kirjutatud olen.”⁴¹ Paljude kogujate kaevatud tõrksust vanu laule laulda pole tema informandid üles näidanud: “Need, kes mulle laulusi ette on ütelnud, kinnitavad, et neil juttusi ei olla. Nendel võib ka ehk

³³ Vana Kannel. VIII. Jõhvi ja Iisaku regilaulud. Tartu, 1999; Vana Kannel. IX. Lüganuse regilaulud. Tartu, 2009.

³⁴ <http://www.ra.ee/dgs/addon/nimreg/>.

³⁵ August Martini kohta lähemalt: August Martini elu ja looming. Koost. Anne Nurgamaa, toim. Anne Jundas. Iisaku: Iisaku Muuseum, 2013; A i v a r J ü r g e n s o n , Virumaa kooliõpetajast koduloolane August Martin ja Kaukaasia eestlased. – Mäetagused, nr 66, lk 33–50.

³⁶ RKM II 97, 15/7.

³⁷ RKM II 82, 10.

³⁸ RKM II 97, 51.

³⁹ V i r v e O r a v , Vaivara kodu-uurija pilguga. Tallinn, 1998; Narva-Jõesuu, mu kodu. Tallinn, 2000.

⁴⁰ H I 1, 9/16.

⁴¹ H III 1, 101.

õigus olla, sest laulusi laulavad nad hea meelega, ilma vastu tõrkumata, ette.”⁴² Jakob Hurt kirjutab aruandes tema esimese saadetise kohta: “Saadetud laulud on selle pärast tähele ja tallele pandavad, et minu teades Vaivara kihelkonnas senni vanu laulusid mitte ei ole korjatud”⁴³ – nii see tõesti oligi.

Kolm Nikolai Heegi 1888. aastal lähetatud laulu on talletatud Jakob Hurda kogu III seerias.⁴⁴ Suuremalt lisa on Heegilt tulnud 1889. aastal kahe saadetisena – kokku 20 laulu.⁴⁵ Üheksa laulu juures on lisatud, et nende esitaja pärineb Jõhvi kihelkonnast Voka vallast, “Vana Kandle” Jõhvi kihelkonna köites neid laule aga pole. Heek kirjutab: “Hea meelega oleksin enamalt saatnud, aga minu teenistus ei lubanud ja teiseks, ei trehvanud mina niisuguste vana mammadega kokku, kes oleks laulusid mõistnud. Nüüd aga juhtus see õnn mulle osaks, et ma ühega kokku trehvasin, kes mulle mõne laulu ette ütles. Ta ei ole mitte Vaivara kihelkonna inimene, vaid Jõhvi kihelkonnast Voka vallast pärit. Nüüd on Vaivaras elamas. Mulle on teadmata, kas need laulud Teile ehk juba saadetud on või mitte. Kui nad saadetud on, siis on minu saatmine muidu. Siiski ommetegi saadan ma neid Teile, ega see saatmise kulu kes teab kui suur ei ole, sest võib olla ehk mõned laulud ka saatmata juhtuvad olema.”⁴⁶

Heegi suguvõsa olevat põlvnenud vangilangenud rootslasest, kellest sai Viivikõnnu (Viivikonna) metsavaht. Selle rohkearvulised järeltulijad omandasid talukohti mitmel pool Vaivaras. Nigulas kasvas üles lasterikkas metsavahimajas. Isa suri varakult, lapsed kasvatas üles tema vend. Nigulas õppis Vaivara kihelkonnakoolis, pärast lõpetamist töötas mõisniku ettevõttes Peterburis, seejärel oli õpetajaks Hundinurga koolis. Ta mängis flööti Heinrich Masingu orkestris, laulis koorides, osales näitemängudes. Hiljem siirdus Moskvasse, abiellus seal eestlannaga, tegeles Jakuutias kullakaevandamisega, kuid jäi revolutsiooniga kõigest ilma. Perekond opterus Eestisse, tema jäi kaevandustööliseks ning sai koju alles 1930. aastal.⁴⁷

1888. aastal lähetas Hurdale 28 Vaivara regilaulu⁴⁸ kooliõpetaja abikaasa **Helene Kasikov** (snd Treuberg, 1862–1924). Kohatäpsustuseks on Väike-Soldina vald, esitaja kohta andmeid pole. Viimasele saadetisele lisatud kirjas 23.11.1888 selgitab Helene Kasikov selle viibimist “vanade eitede” tõrksusega laulude esitamisel: “[---] vanad eided, siin nurgas on ni visad ette ütleva, vabandavad sellega: et ei tea, ega mäleta heaste enam. Naeravad veel kogoni seda, et neid veel noutakse, ütlevad: “Midä neid vano regivirsi laulusi veel kirjuteta ja otsita midä neiegä tehä, ehk kuhu need ka kelbavad.””⁴⁹ Jakob Hurt rõõmustab oma aruandes, et “vanavara poolest rikkas Vaivaras ka õrnema soo poolt

⁴² Samas, 101/2.

⁴³ Jakob Hurt, Esimene aruanne Eesti vana vara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1888, 28. märts, nr 13.

⁴⁴ H III 1, 105/7.

⁴⁵ Samas, 109/20 ja 123/4.

⁴⁶ EKLA, f 43, m 4: 28.

⁴⁷ RKM II 82, 13/7 – August Martini kogutud andmed Paul Heegilt (1958).

⁴⁸ H III 1, 9/16; 18/36 ja 60/72.

⁴⁹ EKLA, f 43, m 9: 12.

lahket abi hakkame leidma”⁵⁰ ning kiidab: “Keelemurde poolest on need laulud üks iseäraline selts [---] Keeleuuriija võib neist palju tuuma välja võtta.”⁵¹ August Martin oli aastakümneid hiljem vaimustuses Helene Kasikovi usinusest ühtaegu koduperenaise ja rahvaluulekogujana: “[K]ui olin üles otsinud ta lapsed Soldinas ja küsinud neilt teateid ema elukäigu kohta, tekkis mu silme ette pilt väga töökast ja ülesannetega koormatud eesti naisest, kes oli taluperenaine, 9 lapse ema, kelle käed ja jalad olid tööd täis. Aga sel naisel leidis kutsumust, huvi ja energiat tööks, mis nüüd ta nime teeb surematuks meie rahva hulgas, kui Kirjandusmuuseum peatselt hakkab jätkama rahvaluulekogude avaldamist.”⁵² Üks Helene tütar mäletas, et emal olid Hurda pilt ja “Vana Kandle” köited ja et ta lapsi rahvalauludega magama hällitas.⁵³

Veelgi rohkem, 53 regilaulu on Hurdale saatnud Helene Kasikovi noorem õde **Marie Treuberg** (1868–1898⁵⁴). Treubergide pere elas Narva lähedal Kulgul, kus vanematel oli kauplus. Õed õppisid Kulgu külakoolis ja Narva linnakoolis. 1888. aasta augustis on Marie Treuberg Hurdale saatnud seitse Vaivara ja neli Jõhvi regilaulu, mille kogumiskohti pole täpsustatud, esitajate kohta annab aimu vaid märkus “Palun vabantada, et ka mina julgen mõned salmikud õppetaja Härrale saatada, mis mõne vanaema suust olen kirjutanud”.⁵⁵ Sama aasta novembris saatis ta viis Jõhvi ja kolm Vaivara laulu, viimaste juures on märges: Soldina vald, esitanud Maarja Anidlus.⁵⁶ Aastatel 1889 ja 1890 on Marie Treuberg lähetanud veel 21 regilaulu.⁵⁷ Märgitud on samuti ainult Vaivara kihelkond, ei kohatäpsustust ega lauliku nime. 1891. aastal on ta Jõhvi khk Kurtina vallast pärit Leena Sellilt kirja pannud 22 regilaulu (pole täpsustatud, kus toimus kogumine või mis oli lauliku tollane elukoht; Jõhvi ja Iisaku “Vanast Kandlest” on Leena Selli laulud välja jäänud).⁵⁸ Pole päris mõeldamatu, et kohatäpsustusega on tema enda lauluvara, kuid kaaskirjades räägib ta siiski just laulude korjamisest: “Kahetsen, et nii väga vähe mahti saan, neid

⁵⁰ Jakob Hurt, Üheksas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1888, 15. aug., nr 33.

⁵¹ Jakob Hurt, Kahestõistkümnnes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1888, 26. sept., nr 39.

⁵² RKM II 97, 33. Tuleb märkida, et Hurdale kaastöö tegemise ajal oli Helene Kasikovil siiski vaid üks laps.

⁵³ Samas, 35.

⁵⁴ Varasemalt ilmunud Marie Treubergi eluloolistes andmetes on surmadaatumiks märkitud ekslikult 1891 (Eesti vanasõnad IV. Lisad. (Monumenta Estoniae antiquae III.) Tallinn: Eesti Raamat, 1988, lk 480; Eesti mõistatuste allikalugu IV, lk 198). Viga sai ilmselt alguse August Martini teatest (RKM II 228, 447), kes oli eksinud kirikuraamatu andmete väljalugemisel. “Vana Kannel VIII. Jõhvi ja Iisaku regilaulud” annab kogujate registris ainult Marie Treubergi sünniaasta. Õige surma-aasta leidub EAA.1222.1.380, l. 25 ja EAA.1222.1.398, l. 46.

⁵⁵ H III 1, 73/88; tsitaat lk 88.

⁵⁶ Samas, 98/100. Soldina vallast on teada Maria Roots (Anidlos), sündinud Ontikal 1830, surnud 1894 (EAA.1230.1.93, l. 141).

⁵⁷ H II 7, 38/9 ja 43/58.

⁵⁸ H II 37, 67/86.

korjata.”⁵⁹ August Martini kogutud andmetel: “[---] rikkaliku repertuaariga rahvalaulikuks oli juba nende kahe noore naise ema, ka Marie Treuberg, kellelt tütreid esialgu saidki oma Hurdale saadetud materjalid. Ka kolmas õde,⁶⁰ kes abiellus Narvas lätlase Bullega ja hiljem siirdus Riiga, harrastas rahvalaulu ja temalt said neid juba Heleene Kasikovi lapsed oma koolipõlves Narvas.”⁶¹ Marie Treubergi võib nimetada päris tõhusaks kogujaks, kuna ta ainuüksi Vaivara kihelkonnast on paari aastaga kirja pannud üle viiekümne regilaulu. Hiljem viis abiellumine teda Peterburi ning ta suri õnnetul kombel oma esimese lapse sünnitamisel.⁶² Tema kirjapanekutes kajastub hästi kohalik murdekeel, Hurda sõnul: “Saagu ka edespidi keelemurre nii paberisse pandud, kui laulikute suu kodukeele kombel räägib.”⁶³ Eraldi nimetab Hurt oma aruandes Marie Treubergi saadetud nõiasõnu: “[---] arstimise sõnad laulu kombel [on] väga vanad ja tähtsad, nagu niisuguse materjali tundja jala päält ära näeb. Nii täielisi on küll veel Soomes saada, aga Eestis väga vähe.”⁶⁴ “Üleüldises aruandes” 1888. aasta kohta märgib Hurt, et Vaivara kihelkonnas: “Kõige usinamad olivad auustatud neiu ja noorik.”⁶⁵

1888. aastal on Vaivara kihelkonna Hermamäe vallast saatnud neli laulu⁶⁶ Puhkova kooliõpetaja, pärastine Peetri vallakirjutaja **Mihkel Tasane** (1868–1917). Tasane oli sündinud Tõrvajõe Hermamäe vallas, hea rahvaluuletundja oli olnud ta Samokrassist (Arumäelt) pärit ema Mari, kes elas surmani poja juures.⁶⁷ Mihkel Tasase murdeliselt väga täpsed kirjapanekud kannavad pealkirja “Keele murre Vaivara kihelk. Hermamäe vallast, endine, aga mitte praegune” – järelikult on ta tahtnud saata just keelenäidet, mitte niivõrd laule.

Kaarel Johannes (1866–1905) Hermamäe külast on 1890. aastal lähetanud kuus laulu oma emapoolse vanaisa Mihkel Vilpuu⁶⁸ (1810–1883) repertuaarist ning ühe laulu, mille on laulnud Leeno Tasane.⁶⁹ Auvere külast on Kaarel Johannes leidnud kaks meeslauljat, Mart Walfischi⁷⁰ ja Jaan Torpani, nende panus on kokku vaid kolm laulu.

⁵⁹ H II 7, 58.

⁶⁰ Tegelikult vanema Marie Treubergi õde, seega Helene ja Marie tädi – EAA.5338.1.20, l. 156.

⁶¹ RKM II 97, 45. Helene tütar Maria Kasikov on oma saadetises (E 61437/9, 61452/4, 62234) nimetanud informantide seas oma ema Helenet, M. Treubergi – ilmselt oli see vanaema Marie, ning E. Bullet, kes oli vanaema õde Elvine (vrd andmetega RKM II 89, 10).

⁶² RKM II 89, 11.

⁶³ Jakob Hurt, Kümnes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1888, 12. sept., nr 37.

⁶⁴ Jakob Hurt, Seitsmeskümmes neljas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1891, 4. nov., nr 44.

⁶⁵ Jakob Hurt, Üleüldine aruanne Eesti vanavara korjamisest a. 1888. – Postimees 1889, 17. jaan., nr 6.

⁶⁶ H I 1, 32.

⁶⁷ Mihkel Tasase kohta: RKM II 97, 207/13.

⁶⁸ Mihkel Vilpuu kohta: RKM II 228, 259/71.

⁶⁹ Võimalik, et Mihkel Tasase onunaine Leenu Tasane (1845–1896) – EAA.1230.1.94, l. 433–435.

⁷⁰ Tõenäoliselt Mart Wallfisch (1830–1907) – EAA.1230.1.92, l. 175.

Veel ühe laulu on esitanud Andres Lett Repniku (hilisema nimega Hiiemetsa) külast ja kaks laulu Võrgu Mari Narvast. Kokku on Kaarel Johannes saatnud Hurdale 13 laulu.⁷¹ Suurema koguse – 10 laulu – on seegi koguja saanud meestelt. Jakob Hurt tunnustab aruandes: “Pisukene anne, aga väga tähtis keelemurde pärast.”⁷² Kaarli tütre Charlotte Johannese andmetel põlvnes Johanneste pere Auverest, nende esiema Liisa oli mõisnik Segebardi toatüdruk ja sai sellega kaks poega, Jaani ja Pärtli. Kaarel oli Pärtli pojapoeg, kasvas üles Hoovil, Peeteristi lähedal, õppis Vaivara kihelkonnakoolis. Oli mõisavalitsejaks Pihkva kubermangus ja tapeti mässuliste poolt.⁷³

August Tõnorist (Tõnurist, 1869–1943) oli külakangru poeg Jõhvi kihelkonna Mäetaguse külast. Õppis kohalikus külakoolis, Iisaku kihelkonnakoolis ja Narva linnakoolis, seejärel sooritas õpetaja kutseeksami. Töötas 1889–1890 Uue-Sõtke koolis, siis pikemalt Vasaveres (Jõhvi khk). Aastatel 1914–1931 oli kooliõpetaja ja -juhataja Narvas. Oli mitmekülgsest andekas ja väga tegev: koorijuht, koduloolane, ajalehtede kaastööliline, Hurda korrespondent aastatel 1888–1902. Vaivarast on ta 1890. aastal lähetanud 18 regilaulu, laulikult pole nimetatud.⁷⁴

Märkimisväärne koguja (üle 200 regilaulu) on olnud **Heinrich Masing** (1843–1917), kes töötas ligi nelikümmend aastat Vaivara kihelkonnakooli juhatajana, asutas laulukoore ja orkestreid, tegutses seltsides ja ajalehtede kaastöölisena. Masing oli pärit Maarja-Magdaleena kihelkonnast ja koolmeistriks õppinud Valgas Cimze seminaris, pärast selle lõpetamist Vaivarasse tööle asudes käis mõisnik Korffi lähetusel Saksamaal ülikoolides end põllumajanduse alal täiendamas.⁷⁵ Koos oma õpilaste kirjutatud materjalidega on Masing Hurdale saatnud kokku 675 lehekülge rahvaluulet. Esimese regilaulu “Hiire pulmad” saatis ta 1888. aastal, märkusega “koolilaste korjandus”.⁷⁶ 1889. aastal on ta Samokrassi (hilisema nimega Arumäe) külas üles kirjutanud 150 laulu⁷⁷ üheltainsalt laulikult – 1819. aastal sündinud Marie Liisabet Väljalt (snd Zahn, 1819), kes on pärit Viru-Nigula kihelkonna Lontova külast, Samokrassi kolinud 20 aasta eest (sellest lähemalt järgmises peatükis, milles iseloomustatakse Vaivara kihelkonna regilauluvara). Lisaks neile sisaldab saadetis 15 laulu märkusega, et need on mujalt korjatud. Kuivõrd aga kohatäpsustust pole lisatud, oleme võtnud need siinsesse “Vana Kandle” köitesse, sest ainuke seos mingi konkreetse paigaga on neil Masingu kui saatja enda elukoht Vaivara. 1893. aastal on Heinrich Masing saatnud Vaivarast veel 60 regilaulu (neist 16

⁷¹ H II 7, 1/16.

⁷² Jakob Hurt, Viieskümmes kaheksas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1890, 19. veebr., nr 8.

⁷³ RKM II 82, 19/23.

⁷⁴ H II 7, 901/6.

⁷⁵ Heinrich Masingu kohta vt lähemalt: August Martin, Vaivara endine kihelkonnakool 1917–1944. Mälestusi ja ajalugu. – August Martini elu ja looming. Koost. A. Nurgamaa. Iisaku, 2013, lk 140–141. Varasematesse väljaannetes (“Eesti vanasõnad IV”, “Eesti mõistatuste allikalugu”) on sattunud vale surmadaatum 1919.

⁷⁶ H I 1, 24.

⁷⁷ H II 7, 95/182 ja 189/277.

pääsukeselaulu),⁷⁸ ainult kolme laulu juures on kirjas esitaja perekonnanimi ja initsiaal (F. Einberg, L. Rantsu, K. Soome). Masingu viimane saadeti Hurdale pärineb 1895. aastast, mil ta on kogunud rahvaluulet Oudova maakonnas: see kogu sisaldab regilaule Tartumaa päritolu laulikutele.

Heinrich Masing on ka oma õpilasi õhutanud rahvaluulet koguma. Nii on Vaivara kihelkonnakooli õpilased **Daavet Torpan** (1878–1939; pärsine mölder ja põllumees)⁷⁹ saatnud Hurdale kaks regilaulu (kohatäpsustus: Repniku vald), **Johanes** (Juhan) **Sorro** (1876–1950; pärsine viinameister, taluperemees ja seltsitegelane)⁸⁰ samuti kaks regilaulu (kohatäpsustus: Türsava vald) ning **Elisabeth Johannes** ühed valusõnad. Need saadetised on laekunud aastal 1893.⁸¹ Ka Eiseni kaastöölised vennad Feldbachid on olnud Masingu õpilased.

Hermann Hendel on 1892. aastal saatnud 13 Vaivara regilaulu.⁸² Hurt tänab teda oma aruandes järgmiste sõnadega: “Tulge tagasi! [---] Tulge kohalises mundris! Külamurret olete ainult ühes tükis pruukinud. See on häa, aga veel parem on, kui kõik külamundris kirjutate.”⁸³ Selle peale saatis ta teise saadetise spetsiaalselt murdekeelest, kõnekäände ja vanasõnu. August Martinil pole õnnestunud Hendeli kohta midagi välja uurida: “Tema nime pole kuulnud keegi ka kõige vanematest inimestest kihelkonnas. Ei raudteel, ei sides, ei muus avalikes ametites pole teda olnud.”⁸⁴ Kirikuraamatuid läbi vaadates on Martin aga üht kirjet valesi tõlgendanud, mistõttu on varem ekslikult märgitud Hermann Hendeli sünniaastaks 1863.⁸⁵ Hendel on ühes oma saadetises⁸⁶ Hurdale nimetanud oma sünnikohaks Karitsa valda (Rakvere khk), Rakvere linna- ja maakoguduse sünnimeetrikates aastatest 1855–1875 aga sellenimelist isikut pole. Nimi ei viita ka kuulumisele õigeusu kogudusse – võimalik, et rahvaluulekoguja ei tahtnud oma päris nime avalikustada ja kasutas varjunime. Nii võime praegu öelda ainult, et 1892. aastal elas ta Vaivara kihelkonnas ja saadetiste sisu ja vormi järgi otsustades oli vähemalt kihelkonnakooli haridusega.

Aastatel 1889–1893 oli Hurda korrespondent kooliõpetaja **Paulus Paurmann** (Paurman, 1850–1903). Hiljem sai tast talupidaja, kuid perekonda ja majapidamist tabanud õnnetuste tõttu ei suutnud ta talu päriseks osta ning lõpetas elu enesetapuga. Rahvaluulet kogus ta peamiselt Jõhvi ja Lüganuse kihelkonnast, natuke ka Vaivarast Udria külast,

⁷⁸ H II 36, 341/72 ja 387/9.

⁷⁹ Daavet Torpani kohta: RKM II 82, 31/5.

⁸⁰ Juhan Sorro kohta: RKM II 97, 101/13.

⁸¹ H II 36, 418/41 ja 721.

⁸² H II 37, 93/110.

⁸³ Jakob Hurt, Seitsmeskümmes seitsmes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1892, 9. märts, nr 10.

⁸⁴ RKM II 228, 223.

⁸⁵ Rakvere koguduse personaalraamatus aastatest 1887–1901 on kirjas Hendel, Natalie Amalie ja Herrmann, Nicolai Friedrich Heinrich, snd 2. märtsil 1863 (EAA.3057.1.42, l. 59).

⁸⁶ H II 37, 139.

kus tema objektideks olid 1892. aastal Ann Karu (2 laulu⁸⁷) ning 1893. aastal Leeno Karu (3 laulu⁸⁸).

Ühe Vaivara kihelkonnast Sõtke vallast pärineva laulu⁸⁹ on 1889. aastal üles märkinud **Martin Eikermann** (1865–1930),⁹⁰ kelle saadetiste põhiosa moodustavad jahimeeste uskumused ja kombed.

Samuti ühe Vaivara kihelkonna regilaulu on 1904. aastal lähetanud Peterburist **Jakob Peedo** (snd 1879), märkusega: “K. Musta s[uust]”.⁹¹ Nimetatud isik võib olla Gustav Must (1825–1897), kellelt Kallas ja Ostrov on 1888. aastal kirja pannud “Õlletegemise jutu”.⁹² Gustav Must ja ta poeg Jüri Tšornaja külast olevat olnud suured lauljad, käinud kõrtsides laulmas, saanud selle eest teistelt kõrtsilistelt joodavat ja rahagi.⁹³ Kui tegemist oli tõesti Gustav Mustaga, siis pidi kogumine aset leidma juba mõni aasta varem, enne Gustavi surma 1897. aastal. Peedo perekond on pärit Laiuse kihelkonnast Leedi vallast, tulnud Kreenholmi 1890. aastal,⁹⁴ nii et see pole võimatu. Samuti on Peedo kirjutanud, et tema kogumistöö toimus poisikesepõlves.⁹⁵

Väike dateerimata saadetus (4 regilaulu) on tulnud veel Gustav Liimalt (1875–1943), kes oli sündinud Viru-Nigulas, kuid õppinud 1887–1888 Vaivara kihelkonnakoolis, hiljem töötanud mitmel pool, sh Alutaguse mail kooliõpetajana ning pikemalt Juurus köstri ja organistina.⁹⁶

Vaivara kihelkonnas kirja pandud regilaulude oluline osa, ja seda mitte ainult arvulises, vaid ka sisulises ja kunstilises mõttes, leidubki Hurda kogus. Sama võib öelda Narvast kirja pandud regilaulude kohta.

Kohe 1888. aastal oli Jakob Hurdal mitu tõhusat kogujat Narvas, Kreenholmis. Nii on **P. Heek** lähetanud 8 regilaulu,⁹⁷ **Jakob Raudmann** (snd 1865) koguni üle viiekümne regilaulu, sealhulgas pulmalaulude tsükli koos kombekirjeldustega.⁹⁸ Raudmanni vanemad olid pärit Viru-Nigula kihelkonnast, elanud mitmel pool, pikemalt Jamburgis, kust pärast pereisa surma jõuti 1880. aastate algul Kreenholmi. Hiljem elas Raudmann

---

⁸⁷ Samas, 186/8.

⁸⁸ H II 46, 128/30.

⁸⁹ H III 16, 216.

⁹⁰ EAA.5338.1.30, l. 128.

⁹¹ H II 68, 662.

⁹² H II 1, 25/6.

⁹³ RKM II 228, 363/5 – August Martini kogutud andmed Jakob Spirkalt Udria külast (1967).

⁹⁴ Peedo käsikiri algab järgmiselt: “Narvas, Kreenholmis [maha tõmmatud ja lisatud uus, Peterburi aadress]. J. Peedo. Mina Jakob Peedo sündisin 8. XI 1879 a. Laiuse kih, 1890 a. elan siin” (H II 68, 653).

⁹⁵ H II 71, 761.

⁹⁶ H IV 4, 9/15. Andmed Gustav Liima omakäelisest elulookirjeldusest EELKKA.1.3.1030.

⁹⁷ H I 1, 17/20.

⁹⁸ H I 3, 17/22; H II 7, 605/12 ja H III 1, 129/32.

Peterburis, kus oli spetsialist rauatööde alal.⁹⁹ Raudmann oli samuti üks esimeste Hurda korrespondentide seas, tema esimene korjandus on Hurdani jõudnud aprillis 1888 ja kannab märkust: “Üles kirjutand 3. märsil” – s.o vahetult pärast “Paari palve” 2. osa ilmumist. Raudmanni esialgsele kõhklusele: “Ma ei tea kas on väärt need laulud kas kõlbavad trükkida. Kas korjan veel?”¹⁰⁰ vastab Hurt: “[---] osalt täielised, osalt poolikud, aga kõik tähelepanemise väärt”.¹⁰¹

Väga produktiivne rahvaluulekoguja (kokku 14 saadetist aastatel 1888–1895) oli **Johann Volde** (1851–1900), Viru-Nigulast pärit kooliõpetaja. Ta töötas alates 1875. aastast Kreenholmi koolis, oli raamatukoguhoidja, seltsitegelane, Narva linna aukodanik.¹⁰² Ta on avaldanud mitu raamatut, sh “Kroonika ehk Narwalinna- ja Hommikupoolse-Eestimaa mälestused: wanast ja uuemast ajast 1224 aastast kuni 1674-ni” (1888). Oskar Kallas ja Mihkel Ostrov said just temalt esimesed juhatused oma kogumismatkaks: “Enne Nelipühi olivad siin kaks laulukorjajat Studenti, Kallas ja Ostrov. Ma juhatasin neile Vaivara kihelkonnast paar inimest, kelle käest nemad pallju laulusid saivad”.¹⁰³ Volde kogus rahvaluulet eriti oma sünnikohast Varudist: “Vana vara olen korjanud järgmistest kihelkondadest: Viru Nigulast – Jaakobi kihel. – Halljala – Rakvere – Lüganuse – Jõhvi – Iisaaki – ja kaa natukene Vaivara kihelkonnast. Kõige rohkem ülemaal nimetatud esimesest kihelkonnast. [---] Narva ümbert ei ole ma suurt v.vara saanud, sest siin on pallju korjajad olnud”.¹⁰⁴ Ta kinnitab: “Vanavarateadjad ja lauljad olen iga kord alla kirjutanud,”¹⁰⁵ kuid paraku ei ole see tema varasemates käsikirjades sugugi nii. Tema 1888. aastal lähetatud paarikümnest regilaulust¹⁰⁶ just Narva ja Vaivara päritolu laule kindlaks teha pole võimalik, seega ilmuvad need kõik siinses köites – kui vastab tõele, et ta on need lapsepõlves üles kirjutanud,¹⁰⁷ siis seostuvad nad Narvaga tema kui pärimuse (ehkki kirjalikul kujul) kandja elukoha kaudu. Konkreetsete andmetega varustatud laulud on Volde aga ilmselt tõesti oma kogumismatkadel eri paigus laulikute elukohtades kirja pannud. Mõned Volde saadetud lauludest tuli kahjuks välja jätta, kuna olid liiga “omaloomingulised” ja sisaldasid ka uuemat rahvalaulu. Ka Hurt märgib oma 7. aruandes: “Pooled on uuema aja salmikud, mis mitte vanavara arusse ei käi.”¹⁰⁸ Volde on oma kirjades Hurdale rõhutanud mitmeid tolaegse rahvaluulekoguja raskusi: “Laulud on segased – aga ma ei või seal juures midagi, sest nad on vanal aeal lauldud”; “[---] keegi ei taha ette laulda

⁹⁹ Jakob Raudmanni kohta: RKM II 97, 181/7.

¹⁰⁰ H III 1, 130.

¹⁰¹ Jakob Hurt, Tõine aruanne Eesti vana vara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1888, 11. apr., nr 15.

¹⁰² Johann Volde kohta: RKM II 228, 197/205.

¹⁰³ H II 7, 914b.

¹⁰⁴ EKLA, f 43, m 25: 37, l. 6–8.

¹⁰⁵ Samas, l 6.

¹⁰⁶ H II 7, 915/9; 926/8; H II 37, 9/28; H, Gr. Qu. 5/6; 21; 22.

¹⁰⁷ H II 7, 914a.

¹⁰⁸ Jakob Hurt, Seitsmes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik 1888, 18. juuli, nr 29.

ehk lugeda, piavad seda naeruks ehk kardavad”;¹⁰⁹ “Neist inimestest kellest üteldakse, et nemad vanujuttusi ja laulusi teavad, on igakord ette tulnud, et need kõige vähem võivad anda – mõnest teisest aga, keda keegi ei teagi, trehvbv õige palju juttusi ja laulusi, mis aga kõik ei kõlba”; “Mõned isandad ütlesivad narritöö olema, vanataadi ja eide lori üles kirjutada ja mõni arvas lollu tembuliseks ebajuttusid üles kirjutada”.¹¹⁰ Kooliõpetajana on ta hoolitsenud selle eest, et kirja saaks pandud ainult sündsad sõnad: “Mulle rääkis Virumaal tänavu aasta üks 80 aasta ligi vanamees mitu jutu ja teas paar laulu (veiked laulud) aga need on minu meelest veidrad saata. Juba ühe mõistatuse tegin mustaks, seepärast, et tema sees üks veider sõna oli”.¹¹¹

1888. aastal on Narva linnast viis “vana rahva suust kirjutatud” laulu, sh neli regilaulu¹¹² lähetanud **Karl Kreitsmann** (1863–1937)¹¹³ – samal aastal on Hurda kaastöeline Hindrik Prants oma Lüganuse kogumismatkal pannud kirja 43 laulu Simuna kihelkonnast Moora vallast pärit Karl Kreitsmannilt, kes võib olla sama isik. 1893. aastal on P. Speek Narvast Kreenholmist saatnud seitse laulu.¹¹⁴ **Peeter Aleksander Speek** (1873–1968) oli kooliõpetaja, hiljem poliitika- ja ühiskonnategelane. Tol ajal õppis ta Peterburi pedagoogilises koolis ja tema vanem vend Jaan Speek töötas Kreenholmi ministeeriumikoolis õpetajana. Ühe Leenu Uudamilt üleskirjutatud “Narva juures umbes 30 aasta eest” kuulud laulu¹¹⁵ on Hurdale 1892. aastal saatnud Viljandi kihelkonnast pärit **Hans Lohk** (1867–1942), tollal TÜ arstiteaduskonna üliõpilane, hiljem diplomaat. 1896. aastal saatis **Jakob Tannenthal** (snd 1872), tisler, Kehra vallakooli õpetaja, hiljem raudteeametnik, ühelt vanalt Narva naiselt kuulud laulu.¹¹⁶

Küllaltki tähelepanuväärne korrespondent Narvast on olnud leskproua ja majaomanik **Miina Russmann** (1866–1917), kes on 1901. aastast kuni 1906. aastani mitmes väiksemas saadetises läkitanud kokku 35 regilaulu ilmselt oma repertuaarist.¹¹⁷ Enda kohta on ta teavet andnud alles 12. saadetises. Ta sündis Vana-Sõtke külas Aado ja Eva Kullama(a) kümnenda lapsena, kolis viieaastaselt koos perega Jõhvi kihelkonda¹¹⁸ ning just selle paigaga tundub tal olevat kõige tihedam side. Jõhvi murdest kirjutab ta Hurdale järgmiselt: “[---] keele mure on seal kõikse puhtem, nenda kui just haritud ilmas rägಿತakse”.¹¹⁹ Peeter Penna on 1907. aastal temalt kirja pannud 12 uemate rahvalaulude

¹⁰⁹ H II 7, 914a/b.

¹¹⁰ EKLA, f 43, m 25: 37, l. 5–7.

¹¹¹ Samas, l. 12.

¹¹² H III 1 175/7.

¹¹³ EELK Narva Aleksandri koguduse personaalraamatus (EAA.1221.1.325, l. 185) on andmed Karl Kreitsmanni kohta, kes on sündinud Simuna kihelkonnas Moora vallas ja surnud Narvas.

¹¹⁴ H II 37, 49/55.

¹¹⁵ H II 34, 367.

¹¹⁶ H III 23, 426.

¹¹⁷ H III 29, 21; H III 30, 9/44; H III 31, 189/92; 265/72; 524/5; 554/8.

¹¹⁸ H III 31, 272; EÜS V, 1380.

¹¹⁹ H III 30, 36.

viisi, mis ta on enda sõnul õppinud enamasti Jõhvis ja Toilas,¹²⁰ nende sõnad on ta juba varem ise Hurdale saatnud. Need on tema kõige esimestes saadetistes, mille kohta Hurt oma aruannetes märgib: “mõned mängulaulud, aga ei ole vanad [---] ainult üks on vana laul, teised uuema aja luuletused”.¹²¹ Pole võimatu, et ka tema regilauluvara on Jõhvi päritolu või sealsete mõjutustega.

36-laululise saadeti,¹²² mis sisaldab aga ka uuemaid rahvalaule, on 1904. aastal Peterburist lähetanud endine narvalane **Jakob Peedo**, kellest oli juba juttu seoses ühe Vaivara päritolu lauluga. Jakob Peedo korjandus kattub 28 laulu osas Eiseni 1901.–1902. aasta korrespondendi August Raudkella omaga. Kirjapanekute võrdluse järgi võib oletada, et noormehed on koos töötanud ja kumbki pärast enda mustandi puhtaks kirjutanud. Nende informantide seas on märgitud Jakobi ema Ello Peedot ja Augusti isa Jakob Raudkella (1842–1903), lisaks mitmeid eri päritoluga inimesi, kes tõenäoliselt töötasid Kreenholmi vabrikus. Peedo oli 1904. aastal kolinud Peterburi, juhtumisi Jakob Hurdaga ühele, Staro-Petergofski tänavale – kas võis tema rahvaluulesaadetis ehk olla isikliku kontakti tagajärg? Siinsesse väljaandesse on võetud 21 Peedo saadetud regilaulu, mis on esitatud Raudkella variantide dublettidena. Laiuse päritoluga laulud ilmuvad Laiuse kihelkonna “Vanas Kandles”.

Jakob Hurda suured saavutused rahvaluule kogumisel pakkusid huvi ka Soome teadlastele. Eriti innustus Soome rahvaluuleteaduse rajaja **Kaarle Krohn** (1863–1933), kes püüdis Hurta tema töös igati toetada ja aidata, ka tutvustas ta Hurda kogumistööd maailmas laiemalt. Hurt muidugi mõistis, et kogumistöö edukus ei sõltu ainuüksi temast, ja ta ruttas tunnustusi kogujatega jagama. 42. aruandes 20. juulist 1889 kirjutab ta järgmist: “Lõpetuseks annan kaastöötajatele teada, et meie ühine teadusetöö praegu peetava vanaaja-uurijate kongressi pääl Pariisi linnas teadusemeeste hulgas väga tähtsaks on arvatud ja rõõmu on sünnitanud.” Järgneb Pariisist eelmisel päeval saadud õnnitluskirja sisu eesti keelde tõlgituna ning lõpuks on ära toodud ka telegrammi saatnud õpetlaste nimed.¹²³

Kaarle Krohn valiti Helsingi ülikooli esimeseks rahvaluuleprofessoriks 1898. aastal. Ka oli ta Soome Kirjanduse Seltsi aktiivne liige, selle abiesimees aastatel 1898–1917 ja esimees aastast 1917 kuni surmani 1933. aastal. Teatavasti avaldati Soome Kirjanduse Seltsi abil Jakob Hurda “Setukeste laulud”. Soome Kirjanduse Seltsi rahalisel toel aitas Krohn kaasa ka rahvaluule kogumisele Eestis, eriti Virumaal. Asjakohane oli leida kogujaid-stipendiaate Eesti üliõpilaste hulgast. See plaan oli kooskõlastatud Jakob Hurdaga. Hurda 140. aruandes on palve: “Alutaguse elanikkudele annan teada, et Soome Kirjanduse

¹²⁰ EÜS V, 1376/80.

¹²¹ Jakob Hurt, Sada kolmaskümnes esimene aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Postimees 1901, 25. sept., nr 217; Sada kolmaskümnes teine aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Postimees 1902, 4. veebr., nr 29.

¹²² H II 68, 678/88.

¹²³ Jakob Hurt, Neljaskümnes tõine aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Postimees, 1889, 23. juuli, nr 83.

Seltsi abiga kaks noort Eesti üliõpilast, Simm ja Haho; sinna maakonda on saadetud, Alutaguse vanu laulusid korjama, iseäranis Iisaku ja Vaivara kihelkonda. Ma palun Eesti perekondi, nad lahkesti vastu võtta ja neile nõuu ja teoga abiks olla, et nende töö ja kogumine kaunist vilja võiks kanda. Alutaga on vanavara veel küllalt; aidaku siis kohalised suguvennad ja laulurikkad õed ise, et nende esivanemate mälestused mitte mätaste alla mädanema ei jää, vaid südisti välja kaevatakse ja teaduse valgusesse viiakse.”¹²⁴ Hurt ise viibis parajasti kogumismatkal Setumaal, palve on kirjutatud Petseri linnas 9. juunil 1903. aastal.

Kristjan Haho tookordsel ettevõtmisel siiski ei osalenud, küll aga käis 1904. aastal Alutaguses õigusteaduskonna üliõpilane Ants Simm.

Ants Simm (1877–1946) lõpetas Tartu ülikooli juristina 1906. aastal, kuid siirdus hoopis teisele erialale. August Wiera Vanemuise trupis oli ta lavategevust alustanud juba 1900. aastal ning aastatel 1906–1921 oli ta Vanemuise näitleja ja lavastaja, aastatel 1914–1921 ka direktor. Ants Simm oli mitmekülgsest võimekas ja väga tegev: Eesti Vabariigi päris alguses, 1919–1920, oli ta Tartu linnapea, 1922–1924 Saksamaa Eesti saatkonna ametnik ja konsul, aastatel 1922–1940 Tartus ka panga juhatuse esimees.

Ants Simm on 1904. aastal Vaivarast üles kirjutanud 20 regilaulu, peamiselt kahelt laulikult. Need on 73-aastane endine madrus Mart Walfisch Auverest – kaheksa regilaulu,¹²⁵ neist üks kordab 14 aastat varem Kaarel Johannese kirjapandut, kuid lühemalt; ja 71-aastane Mari Konsa Udriast – kümme regilaulu, millest neli oli ta esitanud ka Kaldale ja Ostrovile.¹²⁶ Auveres on ühelt 50-aastaselt naislaulikult lisandunud veel kaks regilaulu.¹²⁷

Jakob Hurda kõrval kujunes teiseks suurokogumise organiseerijaks **Matthias Johann Eisen**.

Matthias Johann Eisen (1857–1934) õppis Tartu ülikooli usuteaduskonnas, mille lõpetas 1885. aastal. Aastatel 1885–1888 teenis ta pastorina Karjalas ja Ingerimaal ning aastatel 1888–1912 oli ta Kroonlinnas eesti-soome-rootsi koguduse pastor. 1912. aastal asus ta Tartusse, kus algul töötas gümnaasiumiõpetajana. Eesti Vabariigi ajal, aastatel 1919–1927 oli ta Tartu ülikooli rahvaluuleõppejõud (aastast 1920 professor). Matthias Johann Eisen on avaldanud väga palju rahvaluule-alaseid raamatuid, põhiliselt ainekogusid: “Esivanemate varandus” (1882), “Endise põlve pärandus” (1883), “Eesti rahva mõistatused” (1890), “Krati raamat” (1895), “Luupainaja” (1896), “Näki raamat” (1896) “Eesti rahvanali” (1909), “Eesti vanasõnad”(1914) jt. Eriti palju on ta kirjutanud rahvausundist, vanadest kommetest ja hiidvägilastest: “Eesti muistsed jumalad ja vägimehed” (1913), „Eesti mütoloogia” (1919), “Eesti uuem mütoloogia” (1920) “Esivanemate ohverdamised”

¹²⁴ Jakob Hurt, Sada neljaskümnes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Postimees, 1903, 11. juuni, nr 126.

¹²⁵ SKS, Simm, 98/105.

¹²⁶ Samas, 106/115.

¹²⁷ Samas, 105/6.

(1920), “Eesti vana usk” (1926), “Tõll ja ta sugu” (1927), “Meie jõulud” (1931), “Kevalised pühad” (1932) jt. Eisen on koostanud ka kogumiku “Eesti rahvalaulud” (1919). Olulisemad tema raamatutest on ilmunud uustrükkidena. Nooruses avaldas Eisen ka mõned luulekogud, kaks regivärsilist poeemi kirjutas ta aga küpsemas eas – “Kuldja” (1923) ja “Kaks kuningapoega” (1925).¹²⁸

1887. aastal avaldas Eisen üleskutse mõistatuste kogumiseks,¹²⁹ aga talle hakkas laekuma muudki rahvaluulematerjali. Jakob Hurt nägi selles jõudude laialilagunemist ning 74. aruande lõpus võttis ta selle vastu sõna.¹³⁰ Kuid Hurda igati asjakohane arvamus jäi mõjuta. Eisen jätkas kogumist ja hakkas ka ajakirjanduses aruandeid avaldama. 88. aruandes õigustab Hurt taas ühte fondi kogumise otstarbekust, kuna see lihtsustaks nii rahvaluule uurimist kui ka avaldamist.¹³¹ Ühtlasi kritiseeris Hurt Eiseni kiirustavat ja pealiskaudset publitseerimist. Kuid Eisen jätkas kogumist ning tegelikkuses juhtus sedagi, et mõned kogujad saatsid sama materjali nii Hurdale kui Eisenile. Uurijate hilisemal kokkuleppel on ühtelangevuste korral hakatud Hurdale saadetut pidama originaaliks, Eisenile saadetut dubletiks.

Kohalikke kirjasaatjaid oli Eisenilgi palju, ligi 1500 isikut. Tema kogu sisaldab u 150000 üksust rahvaluulet (ligi 90000 lehekülge); materjal on laekunud aastatel 1880–1934. Eiseni kogu tähis on E, millele järgnevad leheküljenumbriid.

Jääb silma, et 1890. aastate keskpaiku ja hiljem tööd alustanud Vaivara ja Narva regilaulukogujad on oma materjali saatnud Hurda asemel peamiselt just Eisenile. Selle põhjuseks võis olla Hurda ja Eiseni vastasseis, kus Hurda poolele asusid pigem Lõuna-Eesti levikuga ajalehed Postimees ja Olevik ning Eiseni poolele ajalehed Valgus ja Virmaline, mida loeti rohkem just Põhja-Eestis.¹³² Regilaule koguti tol ajal siiski juba väga vähe, Vaivara kihelkonnast pole olnud kümmetki lähetajat. Sajandivahetuseni on tegutsenud vaid viis kogujat ning siis juba mõned 1920. aastatel, Eesti Vabariigi algusaegadel. Niisiis kuulub osa kogujaid suurrkogumise algusest arvates hoopis nooremasse põlvkonda. Nende hulgas on ka 1927. aastal regilaule saatnud Maria Kasikov. Siit ilmneb taas varemgi märgatud asjaolu, et rahvaluule kogumine võib olla perekondlik harrastus, mis kandub põlvest põlve. Olid ju Maria Kasikovi ema Helene Kasikov ning tädi Marie Treuberg Jakob Hurda korrespondendid.

---

¹²⁸ M. J. Eiseni kohta vt: Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks. Tartu, 1927; M. J. Eiseni elu ja töö (toim. F. Ederberg ja E. Päss). Tartu, 1938; Rein Saakas, Eesti mõistatuste allikalugu. II. Tartu, 2005, eriti lk 9–17.

¹²⁹ M. J. Eiseni esimene üleskutse mõistatuste kogumiseks. – Postimees, 1887, 5. sept., nr 37.

¹³⁰ Jakob Hurt, Seitsemeskümnes neljas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keele murrete uurimisest. – Postimees 1891, 4. nov., nr 165.

¹³¹ Jakob Hurt, Kaheksaskümnes kaheksaks aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – Olevik, 1893, 16. aug., nr 33.

¹³² Vt Katre Kikas, Ajakirjandus Jakob Hurda ja Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogumise mõtestajana. – Keel ja Kirjandus, 2013, nr 5, lk 333–350.

Kaks regilaulu (E 553/4 ja E, A 495) on saatnud **Hermann Hendel** 1892. aastal, mis ongi Eiseni kogusse laekunud varaseim regilaulusaadetus Vaivarast. Temagi oli samal ajal ka Hurda korrespondent, kuid on neile saatnud erinevat materjali.

Järgmisel aastal on Repniku külast neli laulu¹³³ lähetanud kooliõpetaja **A. K. Feldbach** (Aleksander Feldbach-Põldoja, 1874–1942), kuid paaris neist on rohkesti “omaloomin-gut”. Aleksandri vanaisa Kaarel, samuti kooliõpetaja, oli kolinud Vaivarasse Maarja-Magdaleenast, hiljem järgnes neile ka teisi sugulasi. 1880. aastal oli neist juba neli Vaivara vallas kooliõpetajad.¹³⁴

Tõhusam koguja on olnud kooliõpetaja ja vallakirjutaja **Friedrich Feldbach** (1861–1935),¹³⁵ Aleksandri onu, kes on kogunud peamiselt rahvajutte, aga mitmel aastal läheta-nud ka Samokrassi külast kirja pandud regilaule (kokku 25) ja enamasti lisanud ka lauliku nime. Nii on ta 1895. aastal küsitlenud Jüri Väljat, Katri Mullast ja Iisak Mullast,¹³⁶ paarile laulule esitajat lisatud pole.¹³⁷ Kuid 1901. aastal on Friedrich Feldbach leidnud hea lauliku, 66-aastase Leena Saarelehe (snd 1832), kellelt ta on üles kirjutanud 18 regilaulu.¹³⁸ Leena Saareleht oli pärit Viru-Nigula kihelkonnast, aastatel 1865–1901 elas Samokrassis, kus ta mees oli karjane, ta ise oli pime ja kodus külarahvale sukki, sokke ja kindaid.¹³⁹ Samal aastal ja samast külast on Feldbach ühe laulu saanud veel Mart Uustalult.¹⁴⁰

1899. aastal on ühe laulu¹⁴¹ saatnud ka **Eduard Weltbach** (hiljem Vetevoog, 1879–1965), Aleksander Feldbachi noorem vend, kes oli tol ajal õpetaja Repnikul, hiljem jaamaülem. August Martin, kellel oli võimalus tema endaga 1960. aastal rääkida, on kirju-tanud: “Rahvaluulet kogus oma venna Aleksandriga, iseseisvalt saatis ühe kogu jutte.”¹⁴²

1895. aastal on veidi suurem saadetus laekunud **D. F. Roosipuult** Kroonlinnast, aga siingi on hulgas küsitavat materjali.¹⁴³

August Raudkell (1875–1924), Narva Aleksandri kiriku kellamees, kelle perekond oli pärit Lilienbachi mõisast Narva-tagusest Naroova vallast,¹⁴⁴ on nagu ta arvatav kaaskoguja Jakob Peedogi lauljana nimetanud K. Musta, temal on see nimi märgitud kahe 1901. aastal saadetud laulu¹⁴⁵ juurde. Laulja on tema sõnul 76-aastane ja pärit Peetri vallast – elukoht sobib meile teadaolevate andmetega Gustav Musta kohta, kuigi August Martini andmetel

¹³³ E 7800/7.

¹³⁴ Aleksander Feldbachi kohta: RKM II 97, 79/89.

¹³⁵ Friedrich Feldbachi kohta: RKM II 89, 41/3.

¹³⁶ Võimalik, et Kadri Mullas (snd Säkk, 1842–1901) ja tema poeg Iisak (1882–1899) – EAA.1230.1.93, l. 19.

¹³⁷ E 20904/1188.

¹³⁸ E 40970/89.

¹³⁹ RKM II 228, 373 – August Martini kogutud andmed Mihkel Murumaalt (1967).

¹⁴⁰ E 41407/8.

¹⁴¹ E 39762/3.

¹⁴² RKM II 97, 77.

¹⁴³ E 16857/61.

¹⁴⁴ RKM II 228, 401.

¹⁴⁵ E 41353/4.

suri too juba 72-aastaselt (1901. aastal oleks ta siiski 76 saanud ja Raudkell ei pruukinud tema surmast teadlik olla).

Järgmised saadetised jäävad juba eelmise sajandi 20. aastate teise poole: **Aleksander Mitt** (a-st 1926 Vaigla, 1896–1941; hilisem pedagoog ja keeleteadlane) on saatnud 1926. aastal kolm Udria külas Leena Veskilt üleskirjutanud laulu¹⁴⁶ ning **Maria Kasikov** (abielus Sepp, 1905–1962), Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna üliõpilane, on 1927. aastal oma emalt Helene Kasikovilt üles kirjutanud seitse laulu.¹⁴⁷ 1928. ja 1931. aastal on Friedrich Feldbach lähetanud veel mõned regilaulud ja uuemad rahvalaulud koos kombekirjeldustega Samokrassist, peamiseks küsitletuks on olnud Kodavere kihelkonnast pärit Adele Polli (snd Ernits).¹⁴⁸

Veel vähem regilaulutekste on Eisenile laekunud Narvast. Need on saadud väikeste saadetistena mitme aasta jooksul. Laulu “Lunastatav neu”¹⁴⁹ on Eiseni kogumisaktsiooni algupoole¹⁵⁰ saatnud J. Nei. August Martini andmetel oli **Juhan Nei** (srn 1932) pärit Jõhvi kihelkonnast ja töötas Kreenholmis ametnikuna.¹⁵¹ 1894. aastal on neli teksti¹⁵² lähetanud **Johan Landsmann** (1848–1907) Kreenholmist (ühe lauluteksti juurde on kirjutatud A. Landsmanni¹⁵³ nimi). Johan Landsmann oli Kadrina kihelkonnast pärit Kreenholmi vabriku töötaja ja ajalehtede kirjasaatjana ka ühiskondlikult aktiivne.¹⁵⁴ Veidi rohkem, seitse laulu,¹⁵⁵ on saadud 1896. aastal. Need on lähetanud **Johannes Sirdnak** (snd 1871).¹⁵⁶

Uued saadetised¹⁵⁷ on alles aastast 1901 – **August Raudkellalt** Kreenholmist. Nagu eespool öeldud, kattuvad need suuresti Hurda kaastöölise Jakob Peedo laulukoguga, viis Raudkella saadetud laulu Peedol puuduvad (sh üks regilaul). Esitajate kohta antud andmed on Raudkellal pisut täpsemad kui Peedol, kuigi ka tema enamasti nimesid ei nimeta, kohati mainides, et esitajad ise jätsid need talle ütle mata: üks vanaema, keegi 66-aastane, endine teopois, üks vanaisa. Raudkella ja Peedo andmetes lauluesitajate

---

¹⁴⁶ E 57680/1.

¹⁴⁷ E 61452/4.

¹⁴⁸ E 62880, E 62913/20, E 78361. Tõenäoliselt Adele Ernits, snd Kodaveres 1893. aastal (EAA.1256.1.609, l. 25).

¹⁴⁹ E 537/8.

¹⁵⁰ Selle laulutüübi teisendeid kogus Eisen Kaarle Krohni palvel 1892. aastal (M. J. Eisen, Lunastatud neu. – Postimees, 1892, 18. jaan, nr 14, lk 1; M. J. Eisen, Lunastatud neu laulude kohta. – Postimees, 1892, 1. apr, nr 74, lk 3). Valdav enamik neist on aga köidetud säilikusse E, A; selle viimased materjalid on dateeritud 1893. aasta oktoobri-novembriga. Krohni artikkel “Das finnisch-estnische Lied von der verkauften Jungfrau” ilmus 1924. aastal.

¹⁵¹ RKM II 228, 427. Õnnetul kombel on Martin jätnud Nei sünnikuupäevale 29. nov. aastaarvu lisamata, ka arhiivimaterjalidest ei õnnestunud seda leida.

¹⁵² E 5437; E 6322; E 11555.

¹⁵³ Imselt Johani poeg Aleksander eluaastatega 1873–1920 – EAA.1221.1.326, l. 260.

¹⁵⁴ Landsmannide kohta: RKM II 228, 431/3.

¹⁵⁵ E 27473; E 27484/7; E 27847.

¹⁵⁶ Johannes Sirdnaki kohta: RKM II 228, 399/400.

¹⁵⁷ E 41079/91; E 41351/74; E 43887/90.

päritolu kohta on ka pisut erinevusi, siiski üksnes paaril korral (kas Kadrina või Simuna kihelkond). Peale Laiuse laulikute, kelle laule siinses väljaandes pole, on nimepidi teada veel Raplast pärit narvalane Anna Kulberg ja Alutaguselt pärit Juuli Otmäe.

Hurda eeskujul rakendas ka Eisen üliõpilasi-stipendiaate. Üks neist oli juba eespool mainitud **Maria Kasikov** Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna üliõpilasena 1927. ja 1929. aastal, tema objektideks on olnud M. Treiberg, arvatavasti vanaema Marie (snd Johanstein, 1842), 70-aastane P. Palm, arvatavasti vanatädi Pauline (snd Johanstein, 1857–1930) ja E. Bulle, arvatavasti vanatädi Elvine (snd Johanstein, 1860).¹⁵⁸ Kohamääratluseks on üksnes Maria Kasikovi enda elukoht Narva; ka tädi Elvine kohta on teada, et ta elas Narvas. Kokku on Maria Kasikov Eisenile saatnud 8 vihikutäit rahvaluulet, sealhulgas 12 regilaulu.¹⁵⁹ 1930. aastal on Eiseni kogusse laekunud veel üks Narva kandi regilaul,¹⁶⁰ mille on saatnud **Dagmar Pitsar** (1904–1991), samuti üliõpilasena. See on liitlaul, mis on tekkinud mitme laulutüübi võrdlemisi mehhaanilisest kokkupanemisest.

Ka hiljem alguse saanud rahvaluulekogudesse ei ole Vaivara kihelkonnast kuigi palju regilaule laekunud. Nii on Eesti Üliõpilaste Seltsi kogus (tähis EÜS) ainult sadakond sealset regilaulu.

Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu organiseerija oli **Oskar Kallas**, meie esimene rahvaluule doktor. Oma dissertatsiooni “Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie” kaitses ta Helsingi ülikoolis 1901. aastal. Kuna ta oli ise rahvaluulet kogunud ja doktoritöö kirjutamiseks Hurda kogu põhjalikult läbi töötanud, teadis ta hästi, et jäädvustatud on suurel hulgal laulusõnu, aga viiside üleskirjutusi peaaegu polegi. Ka oli ta juba esimesel kogumismatkal Alutagusel märganud, et laulmisel pikemad, arhailised sõnakujud säilisid, aga dikteerimisel kippusid sõnad lühenema sellisteks, nagu neid tavakõnes kasutati, ja sellepärast püüdsid tema ja Ostrov üleskirjutusi teha laulmise järgi. Nii tuligi Kallas viiside kogumise mõttele, aga selleks oli vaja asjatundjaid. Oskar Kalda geniaalne idee oli panna kokku kogujapaarid selliselt: eestlasest muusikaüliõpilane Peterburi konservatooriumist viise noodistama ja Tartu ülikooli tudeng sõnu üles märkima. Töö käigus leiti mõni muugi noodikirja tundja – köster, koorijuht jt. Viiside kogumisjuhendi koostas Soome muusikaprofessor Ilmari Krohn (Kaarle Krohni vend).

Kõik see nõudis muidugi suurt organiseerimistööd ja ettevõtmisele ametliku näo andmiseks asutas Oskar Kallas kõigepealt Eesti Üliõpilaste Seltsi juurde rahvaviiside kogumise toimkonna. Toimkond koosnes tegelikult ühest isikust – see oli rahvuslikust kohusetundest tegutsev Oskar Kallas ise. Kogu organiseerimistöö oli tema õlgadel: ta hoolitses rahaliste vahendite saamise eest, pidas kirjavahetust asutuste ja isikutega, muretses kogujatele vajalikke tunnistusi, maakaarte jms, uuris kohapealseid ööbimisvõimalusi. Ta isegi selgitas välja võimalikke lauluoskajaid. Suuri raskusi oli muidugi raha hankimisega.

¹⁵⁸ Perekonna andmed: EAA.1230.1.74, l. 30.

¹⁵⁹ E 61437/40; E 61455/6; E 62233/4.

¹⁶⁰ E 64604/8.

Iga aasta alguses koostas Kallas aruande eelmise aasta tegevuse kohta, kus oli täpselt välja toodud ka raha saamine ja kulutamine. Osa kogujate reisirahast saadi eraisikutelt väikeste annetustena, suuremaid summasid annetasiid seltsid ja pangad. Osa raha saadi aga kogumistöö toetamiseks korraldatud peoõhtutelt, etendustelt ja kontsertidelt. Kõigist raskustest hoolimata suutis Oskar Kallas kogumistööd elus hoida 12 aastat. Kogumine sai alguse 1904. aastal ja hääbus I maailmasõja päevil (viimased laekumised on 1916. aastast), kui inimestel oli palju tähtsamaid muresid ning palju noori mehi oli sõjaväkke võetud. EÜS-i kogu sisaldab 19000 rahvalauluteksti ja üle 13000 viisi, kogujateks on olnud 36 muusikut ja 38 sõnade kirjapanijat.¹⁶¹

1908. aastal pidi Jõhvi kanti kogujatepaarina siirduma Tartu ülikooli ajalootudeng, Vaivara kihelkonnakoolis ja Narva linnakoolis õppinud **August Sildnik** (1886–1955; hilisem arhiivitöötaja) ja Peterburi konservatooriumi üliõpilane, Joala külast pärit **Peeter Penna** (1873–1943; varem oli ta olnud Narvas organist, hiljem oli koorijuht ja muusikaõpetaja), kuid Penna ei saanud sel aastal minna, põhjus oli perekondlik. Nii läks seekord Sildnik üksinda ja liikus ka Vaivara kihelkonnas. Sealse Sõtke külas on ta umbes 60-aastaselt Ülesoo vanaeidelt kirja pannud seitse laulu.¹⁶² Ühe laste ahellaulu¹⁶³ on ta saanud kelleltki vanaeidet Vaivara kihelkonna Sillamäe külas. Jõhvi kihelkonnas Toila küla informantide hulgas on ta nimetanud Udriast pärit 76-aastast Mari Konsat 3 laulu¹⁶⁴ esitajana ja sama vana Ann (Anna) Konsat samuti Udriast 6 laulu¹⁶⁵ esitajana. Kahe laulu juurde on märgitud ainult perekonnanimi Konsa.¹⁶⁶ Kui järgmisel aastal August Sildnik ja Peeter Penna koos, põhiliselt taas Jõhvi kihelkonnas kogusid, on kolme viisi esitajana kirja pandud 77-aastane Udrias sündinud Mari Konsa Toilast.¹⁶⁷ Viited vii side juures osutavad 14 laulutekstile, mille esitajana on märgitud taas Ann Konsa või lihtsalt Konsa.¹⁶⁸ Kahe samavanuse sama päritolu ja perekonnanimega lauliku olemasolu ühes külas on ebatõenäoline, liiatigi pole teada ühtegi 1832. aasta paiku sündinud Ann Konsat. Imselt on August Sildnik siin nimega eksinud ja tegemist on siiski just Mari Konsaga, Oskar Kalda ja Mihkel Ostrovi ning Ants Simmi informandiga, kes oli 1903. aastal Toilasse poja juurde elama asunud.¹⁶⁹ Seda kinnitab ka võrdlus teiste kogujate Mari Konsalt kirjapandud teisenditega. Paraku pole Sildniku käsikiri kuigi korrektselt vormistatud ja eksitusi võib siin olla teisigi. Näiteks laulikute hooplemise laul EÜS VI 926 (30), mis Penna viisikirjutuste järgi peaks olema samuti Mari Konsa lauldud, on Sildnikul märgitud Pouline Teniisseni omaks.

¹⁶¹ Ü l o T e d r e , Oskar Kallas folkloristina. – Oskar Kallas. Artikleid Oskar Kallase elust ja tööst. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998, lk 131–188.

¹⁶² EÜS VI 1138/40.

¹⁶³ Samas, 1201/2.

¹⁶⁴ Samas, 1140/4.

¹⁶⁵ Samas, 1150; 1197/9.

¹⁶⁶ Samas, 1190/1.

¹⁶⁷ Samas, 875.

¹⁶⁸ Samas, 921/30.

¹⁶⁹ RKM II 228, 167.

Ühe Vaivarast pärit lauliku on Sildnik ja Penna Jõhvi kihelkonnas veel leidnud. Nii on nad Vaivina külas pannud kirja Vaivara kihelkonna Müdikülast (Müti külast) pärinevalt 61-aastaselt Kristine Klementilt ühe laulu.¹⁷⁰ Temalt kirjapandud viisid on uuemate rahvalaulude omad.

1913. aasta suve algul käisid Vaivara kihelkonnas küllaltki tulemusrikkal kogumismatkal Peterburi konservatooriumis õppiv Koeru kihelkonnast pärit **Richard Vilmansen** (1884–1960; pärastine muusikaõpetaja ja harrastusorkestrite juht) ja Tartu meditsiini-üliõpilane, Audrus sündinud **August Kingu** (1894–1965).¹⁷¹ Viise on üles märgitud kahjuks ainult seitse, neist kaks uuema rahvalaulu oma.¹⁷² Säilinud kirjavahetusest nähtub, et kogumismatka materjalide laekumine Oskar Kaldale pole olnud tõrgeteta: pärast järelepärimist on Vilmansen saatnud lauluüleskirjutuste mustandi, kogumispäeviku ja andmelehe, Kingult on tulnud laulutekstid ja lõpetamata päevik alles pärast seda, kui Kallas on Vilmanseni materjalid talle näha saatnud. Hiljem on Vilmansen saatnud laulutekstid veel kord puhtalt ümberkirjutatuna. Kingu lahkus kogumismatkalt varem ning osa laule on üles kirjutatud ainult Vilmansen. Mõned laulud leiduvad aga vaid Kingu käsikirjas – ilmselt on tegemist nendega, mis tal õnnestus saada kohe Narva jõudnuna enne kaaslasega kohtumist – nende esitajaid nimetatud ei ole.¹⁷³ Pole teada, kas Kingu koos kogutud laulude puhul kasutaski puhtandi jaoks ainult Vilmanseni mustandit või oli tal siiski ka enda tehtud märkmeid – viimast võimalust toetab asjaolu, et kahes laulus (nr 36 ja 40) on Kingul üks värss rohkem ja kohati (nt laulud 23 ja 35) mõjuvad tema versioonid täpsemalt. Vaivara murrakut on mõlemad noormehed edasi andnud püüdlilikult, kuid mitte veatult. Eri variandid on esitatud dublettidena koos pisierinevuste loeteluga.

Algul leidsid Vilmansen ja Kingu mitmest külast lauluoskajaid, kellest igaüks on esitanud vaid paar-kolm laulu, harva rohkem. Nii on Perjatsi külas 73-aastane Liiso Uustalo esitanud neli regilaulu¹⁷⁴ – ta ütles ainult sõnu, mida oli noorena kuulnud; Kannuka külas ütles 80-aastane Mihkel Orgo¹⁷⁵ (1834–1924) lisaks uuematele rahvalauludele kolme

¹⁷⁰ EÜS VI 916. Võimalik, et Kristine Klement, sünd Steinmann (1847–1926) – EAA.1230.1.76, l. 63.

¹⁷¹ Kogumismatka ning mõlema koguja elukäiku on põhjalikult käsitletud Rein Saukas, vt R e i n S a u k a s, Rahvaluulekoguja August Kingu elu lood. – Ruti raamat. Artikleid, lugusid ja mälestusi. Tartu, 2006, lk 143–159; August Kingu reisikaaslane Richard Vilmansen. – Paar sammukest XXIV. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2007. Tartu, 2008, lk 207–212.

¹⁷² Vilmansen on ise ajaleheüleskutse peale ennast viisikorjajaks pakkunud (EÜS X 2782); Oskar Kallas on pärinud Peeter Pennalt Vilmanseni kui võimaliku noodikirjutaja kohta, Penna on vastanud, et kõigest üks semester konservatooriumis käinuna on too selleks vaevalt suuteline (sammas, 2790). Reisikirjas aga kurdab Vilmansen, et kogujatele öeldigi sageli ainult laulusõnad ja viisi ei osatud või ei tahetud esitada.

¹⁷³ EÜS X 2968/9 – vt reisikirjeldust samas, 2795.

¹⁷⁴ Samas, 2848/9; 2876/8; 2924/7.

¹⁷⁵ August Martini leitud andmetel sündis Mihkel Orgo Perjatsis, oli õppinud Narvas, töötas val-laametikuna, abiellus 1858 Mari Tambiga, mõlemad olid suured lauljad (RKM II 228, 333/7). Mari Tambi oli ka ühe Kalda ja Ostrovi informandi nimi, kuid arvatavasti pole tegu sama isikuga.

regilaulu sõnad¹⁷⁶ ja 76-aastane Liiso Votja samuti kaks laulu¹⁷⁷ – viimane rääkis, et oskab laulusid küllalt, aga ei olnud nõus kogujatele laulma, suure palumise peale ütles sõnad kohalviibivatele noortele naistele, kes need üles kirjutasid ja edasi andsid.¹⁷⁸ Üks noortest naistest teadis peast kellegi Nõgesepookija (Jüri Berksteini) laule – tema esituses märgiti üles üks uuem rahvalaul ja üks regilaul.¹⁷⁹ Hiljem on kaks laulu¹⁸⁰ esitanud 93-aastane Leenu Piik Udria külast ning samuti kaks laulu¹⁸¹ keegi Krausi ema Repniku mõisast.

Kuid on olnud ka suuremat saaki. Nii on Jaan Pihkva (1837–1918) Reidepõllu külast esitanud üheksa regilaulu.¹⁸² Ta oli pärit Avinurmest, Torma kihelkonnast, alates 1870. aastatest Vaivara mõisa aamissepp. Ta lapselaps Johannes Kõva (snd 1903) on veel 1967. aastal mäletanud mõnda vanaisa lauldud laulu.¹⁸³ Jõhvi kihelkonnas Toila külas on tollal juba 81-aastane Mari Konsa ette kandnud koguni 21 laulu.¹⁸⁴ Tema päritolukohaks on seekord märgitud Puhkova küla, kus ta tõesti ajuti elanud oli.¹⁸⁵ Vilmanseni sõnul ta “lauldes istus pingi peale ja jalga vastu põrandad põrutades laulis esite laulu läbi – siis aga hakkas teist korda sõnu ette ütlemä.” Mari Konsalt on kirja pandud kokku 41 eri laulu, neist vaid kolme on ta esitanud kõigile neljale kogujale/kogujapaarile. Ühe laulu¹⁸⁶ esitajaks on märgitud “Niglase talu perenaine, Konsa ema tütar”, elukohaga Vaivara kihelkonna Udria külas. (Tema nimeks on andmetelehel kirjutatud Anna Eljas, kuid tegu on kindlasti Mari tütre Leenaga, kelle abikaasa oli Nigolas Eljas Udriast – tütar Annat Mari Konsal ei olnud. Eraldiseisev andmetelett ei ole eriti korrektselt vormistatud, näiteks ka Mari Konsa eesnimeks on esmalt pliiatsikirjas märgitud Liisu, tindiga peale kirjutatud Mari.)

Samuti suurema hulga, üheksa regilaulu¹⁸⁷ on Vilmansenile esitanud Jüri Berkstein (snd 1869). Vilmanseni sõnul oli ta “Undla vallast [Kadrina kihelkonnast] pärit välja õppinud kärner, aga joomise läbi langenud – kuid ei ole kelm, auusameeleline – käib suvemajasid mööda, lille aedasid puhastamas ja teenib mõne kopika – mida siis kohe jälle ära joob. Laulis ka viisidega mõned.”¹⁸⁸ Tema hüüdnimed olid Nõgesepookija, Tuulekärner ja Porganditreial. Kõige suurema saagi, 38 laulu, sai Vilmansen aga kogumismatka lõpus Kulgu külas Peetri kihelkonnast Esnast pärit Priidik Nahkuri käest (tema laulud ilmuvad Peetri kihelkonna “Vanas Kandles”).

¹⁷⁶ EÜS X 2849/50; 2878/9; 2928/9.

¹⁷⁷ Samas, 2848 ja 2850; 2876 ja 2879; 2923/4 ja 2930/1.

¹⁷⁸ Samas, 2818.

¹⁷⁹ Samas, 2848/9; 2876/7; 2924/5.

¹⁸⁰ Samas, 2865; 2901/2. Teise laulu sõnad ei jäänud kirjutajal korralikult meelde, aga neid uuesti ütlemä laulja ei nõustunud (EÜS X 2838).

¹⁸¹ Samas, 2863/4; 2899/900.

¹⁸² Samas, 2854/5 ja 2860/1; 2885/6 ja 2894/6.

¹⁸³ RKM II 228, 215; samas lk 209/17 andmeid Jaan Pihkva kohta.

¹⁸⁴ EÜS X 2855/60; 2886/94; 2948/66.

¹⁸⁵ RKM II 228, 151, 161.

¹⁸⁶ Samas, 2864; 2900/1.

¹⁸⁷ Samas, 2862/3; 2897/9.

¹⁸⁸ Samas, 8232.

Koos ühe kohaliku inimesega laulikute jälgi ajades kohtus Vilmansen ka Ostrovi ja Kalda lauliku Ann Poltoniga, kes “arvas meid piibliga kord tubliste noomida, aga tähendas, et tema nooremal ajal ikka ka laulnud. Nurusime küll, aga ei.”¹⁸⁹ Vilmansen on olnud väga usin ja järjekindel, üksikasjalikus reisikirjas kirjeldab ta, kuidas on käinud laulmast keeldunud lauliku juures 3–4 korda ja palunud ka kohalikelt abi tema veenmisel, aga asjata; kuidas ta on otsinud inimesi mööda külasid päevade kaupa taga, käinud kogu piirkonna risti-põiki läbi ning tihti kurvastanud saagi nappuse pärast. Teisal aga imetleb ta väga Vaivara looduse ilu ja annab ülevaate kohalikest kultuurisündmustest, näiteks Narva vene laulupeost ja Vaivara kihelkonna laulupäevast. Samuti kirjutab ta soovist koguda ka kodukandis Koerus ning Vaivaraski järgmisel aastal uuesti, lõpuks aga märgib: “Siis veel – kodus olles laulab peaaegu iga päev vanaema keda juba nimetasin midagi – nii et temalt iseäralise kogu teen ja pärast eraldi saadan.”¹⁹⁰ Kahjuks aga jäid need lubadused täitmata.

Tasub tähele panna, et nagu 19. sajandi lõpul, kui Vaivara kihelkonnas tegid põhjaliku kogumistööd Oskar Kallas ja Mihkel Ostrov, on ka Vilmanseni ja Kingu ulatusliku kogumismatka ajal 20. sajandi algul meeslauljate osalus kaunis suur.

Otseselt Narva linnast kogutud pole EÜS-i kogus kuigi palju. 1911. aastal on kogujatepaar **Cyrrillus Kreek** (1889–1962, koorijuht, muusikapedagoog ja helilooja) ja **Johannes Muda** (Helila; 1890–1947, hiljem orkestrant ja pedagoog), mõlemad Narvast pärit ja tollal Peterburi konservatooriumi üliõpilased, kirja pannud 13 laulu¹⁹¹ 51-aastaselt Leena Kalbekilt, kes oli küll varem elanud Järva-Jaani kihelkonnas Kuksema vallas. Ühe kiigelaulu viisi on laulnud neile Leena Kalbeki tütar Nadja Kree. Järgmised regilaulud¹⁹² on lähetanud 1914. aastal Johannes Muda koos venna **Julius Mudaga** (aiatöölise, sünd 1896). Kirja on pandud ka lauljad – Volli Sajor ja Jakob Sajor, viimase laulu on aga esitanud äsja Peterburi kõrgema kunstikooli lõpetanud August Jannsen (1881–1957, sünd Saarde kihelkonnas Pärnumaal, hiljem tuntud kunstnik). 1908. aastal on **J. Juhanson** Tartust saatnud kolm lauluteksti, millest üks on õpitud Narvas.¹⁹³

Iseseisvas Eesti Vabariigis asutati teaduslikud folklooriasutused. Tartu ülikooli kutsuti sellele erialale **Walter Anderson** (1885–1962), kes oli seal eesti ja võrdleva rahvaluule professor aastatel 1920–1939 ja lahkus siis II maailmasõja hakul Saksamaale.

Walter Anderson oli õppinud Kaasani ja Peterburi ülikoolis ja täiendanud end veel mitmes Euroopa ülikoolis; enne Tartusse tulekut oli ta professor Kaasani ülikoolis ja Peterburi ülikoolis. Ta on tuntud muinasjutu-uuri ja, kuid Eestis töötamise ajal tegeles palju lastelauludega ja organiseeris nende kogumist 1920. ja 1930. aastatel. Ka avaldas ta

---

¹⁸⁹ Samas, 2836.

¹⁹⁰ Samas, 2843.

¹⁹¹ EÜS VIII 421/8.

¹⁹² EÜS XI 1012/3; 1040.

¹⁹³ EÜS V 1205.

olulise uurimuse regivärsilisest rahvalaulust: “Studien zur Wortsilbenstatistik der älteren estnischen Volkslieder” (1935).

Alustanud 1921. aastal lastelaulude kogumist, saatis Walter Anderson koolidesse sellekohased pöördumised ja kogumiskavad. Koolijuhatajad või õpetajad lasid siis mõnes emakeeletunnis õpilastel kirja panna kõik, mis neil kõnealuselt ainekust meenus. Muidugi tuli sealjuures ette ka üksteiselt maha kirjutamist, aga teisalt on loomulik, et samas keskkonnas elavad ja õppivad lapsed tunnevad samu laule, liisklugemisi jms. Seetõttu on Andersoni kogusse (tähis: A) sattunud palju peaaegu identseid variante. Peale selle leidub Andersoni kogus kirjapanekuid üliõpilastelt, kes kogusid rahvaluulet oma õppetöö raames.

Vaivarast ja Narvast on Andersoni kogusse laekunud rohkesti rahvaluulet: kokku 24 saadetist aastatest 1923–1939: Vaivara kihelkonnast 10 saadetist, neist 5 üksikisikult; Narvast 14 saadetist, neist 8 üksikisikult. 1923. aastal saadeti Narva-Jõesuu 6-klassilisest algkoolist 114 laulu (juhendas koolijuhataja Herman Kalmo)¹⁹⁴ ning Vaivara kõrgemast algkoolist 213 laulu ja 2 nõiasõna (koolijuhataja Johannes Kraavik).¹⁹⁵ 1924. aastal koguti Narva I eesti algkoolis 343 laulu ja 1 nõiasõna (juhendajat pole märgitud).¹⁹⁶ 1926. aastal on Narva-Jõesuu 6-klassiline algkool saatnud 50 laulu (*stud. phil.* Paul Hamburg).¹⁹⁷ 1928. aastal panid Sirgala 3-klassilise algkooli õpilased kirja 56 laulu (õpetaja Adelheid Puulbert)¹⁹⁸ ning Narva VII eesti algkooli õpilased 606 laulu ja 10 nõiasõna (õpetaja Salme Room).¹⁹⁹ 1929. aastal saadeti Narva linna VI algkoolist 519 laulu ja 8 nõiasõna (õpetaja Marta Adosson).²⁰⁰ Kõige produktiivsem oli aasta 1935. Siis on kirja pandud Uue-Sõtke algkoolis 164 laulu ja 3 nõiasõna (koolijuhataja Johannes Kraavik),²⁰¹ Narva I algkoolis 569 laulu ja 4 nõiasõna (juhendanud on koolijuhataja),²⁰² Narva II algkoolis 995 laulu ja 14 nõiasõna (juhendanud on koolijuhataja)²⁰³ ning Narva Naiskutsekoolis 770 laulu ja 12 nõiasõna (õpetaja Alfred Kurlents).²⁰⁴ Vaivara kihelkonnast osales kokku 139 õpilast, Narva linnast 202 õpilast. Eriti vanematest õpilastest on paljud võtnud ülesannet väga tõsiselt ja pannud kirja kümneid rahvaluulepalu, kirjutades neid üles ka oma perekonnaliikmetelt (kui informanti nimepidi nimetatud ei ole, on lapsed arvatud ühtaegu nii kogujateks kui esitajateks ning loetletud nii kogujate kui esitajate registris). Õpilastelt saadud laulude koguarv on 4399 ja nõiasõnade koguarv 54 (lisaks sisaldavad nende kirjapanekud mitmesuguseid rahvaluule lühivorme ja üksikuid jutte). Üksikkogujate

---

¹⁹⁴ A 4174/200.

¹⁹⁵ A 4934/5010.

¹⁹⁶ A 5305/36.

¹⁹⁷ A 8960/70.

¹⁹⁸ A 10507/17.

¹⁹⁹ A 10046/74.

²⁰⁰ A 11076/100.

²⁰¹ A 15059/71.

²⁰² A 13260/90. Narva I algkooli juhataja oli 1935. aastal Arnold Lego.

²⁰³ A 13291/352. Narva II algkooli juhataja oli 1935. aastal Jüri Välbe.

²⁰⁴ A 13392/414.

saadetised lisavad sellele veel üle 70 pala. Nendest avaldamiseks valiku tegemisel on järgitud samu põhimõtteid mis teisteski uuemates “Vana Kandle” köidetes – väljaandesse on võetud vanemad lastelaulud: hällitused, hüpitused-mängitused, ahellaulud, vanemad sõnamängud ja muudest lastelauludest regivärsilisemad tüübid. Nendegi hulgas on tüüpe, millest Andersoni kogu Vaivara ja Narva materjali hulgas leidub kümneid või lausa sadakond teisendit: “Koer läheb karja” 105, “Tee kakku” 62, “Tii-tii, tihane” 61, “Varesele valu” 57, “Liiri-lõõri, lõoke” 50 teisendit jne. Sellisel puhul on need grupeeritud redaktsioonidesse, millest esitatakse iseloomulikem (ja/või varaseim) kirjanek ning selle järel sarnaste teisendite loend koos erinevuste loeteluga.

Lisaks õpilaste korjandusele saatis 1936. aastal filoloogიაüliõpilane **Alviine Skvortsov** (snd 1918) 7 Vaivara ja 25 Narva laulu,²⁰⁵ millest avaldatakse 6 pala.

Kokku on siinses väljaandes Andersoni kogust 522 pala: lisaks lastelauludele ja valuvõtmissõnadele on lisandusi regilaulutüüpidele “Rõõmus nekrut”, “Vihm mujale maale”, “Kits ja hunt”, “Kass kaevus”, “Kull kutsumata”, “Kokku, koorekene”, “Laisk viib villad virga kätte”, “Uni ei anna uut kuube”, “Teopoiss tehtud teivastest”, “Tilluke teopoiss”, “Kättemaks sakstele”, “Imed võõras külas”, “Imemaa”, “Kurb laulik”, “Võta äke hääleks”, “Kiige toomine”, “Kallis kiik”, “Ilus neiu kiigel”, “Kiigu kõrgele”, “Lambamäng”, “Tütar on kodu ehteks”, “Teng, hobu, naine” ja “Joodikul saab nalga näha”.

1927. aastal asutati Eesti Rahva Muuseumi juurde Eesti Rahvaluule Arhiiv, mille juhatajaks sai **Oskar Loorits**.

Oskar Loorits (1900–1961) lõpetas Viljandi gümnaasiumi 1919. aastal ning asus siis Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnas õppima keeleteadust ja rahvaluulet. Ülikooli lõpetas ta 1922. aastal magistrakraadiga. 1926. aastal sai ta doktorikraadi uurimusega “Liivi rahva usund”. Oli Tartu ülikoolis eradotsent (1927–1937), dotsent (1938) ja professori kohusetäitja (1939–1941). Juhtis Eesti Rahvaluule Arhiivi tööd alates selle loomisest ja viis käsikirjalise rahvaluulematerjali korrastamise ja süstematiseerimise rahvusvaheliselt tunnustatud tasemele. Tema põhiline uurimisala oli rahvausund ja rahvajutud, kuid ta on koostanud ka raamatu “Valimik eesti rahvalaule” (1935; koos Selma Kutti (hiljem Selma Lätt) ja Herbert Tamperega). II maailmasõja lõpul, 1944. aastal lahkus Loorits Rootsi, kus ta töötas Uppsalas rahvateaduslikus arhiivis.

Eesti Vabariigi aegsesse Eesti Rahvaluule Arhiivi on laekunud veidi üle paarikümne Vaivara regilaulu (kogu tähis ERA). Esimesed kaks²⁰⁶ on saadud 1931. aastal. Need on Udria vaestemajas üles kirjutatud rahvaluuleteadlane **Rudolf Põldmäe** (1908–1988), laulud laulis Jõhvi kihelkonna Ontika külas sündinud 71-aastane Jaagop Vilk. Järgmised kolm regilaulu²⁰⁷ on 1932. aastal üles märkinud **Salme Sinimets** (abielus Sumboru, 1913–1996) Jõhvi kihelkonna Kohtla külas Miina Vaatsepalt, kes on neid kuulnud umbes 60 aastat varem Vaivara kihelkonna inimestelt.

²⁰⁵ A 16064, 16075.

²⁰⁶ ERA II 38, 623/4.

²⁰⁷ ERA II 85, 158/9 ja 161.

Kaheksa laulu²⁰⁸ on üles kirjutanud ERA stipendiaat **Mart Tarum** (1911–1987) oma emalt Miina Tarumilt (1876–1952). Sel ajal, 1936. aastal oli Miina Tarum küll talupere-naine Jõhvi kihelkonna Kurtna asunduses, kuid ta oli pärit Vaivara kihelkonnast ja kõik esitatud ainetiku seal kuulnud. Ühe laulu²⁰⁹ on Tarumile laulnud Tiina Laaneväli (snd 1871), kes pärit Audru kihelkonnast, elanud mitmel pool Läänemaal ja Vaivarasse tulnud 20-aastasena, kus ka enda sõnul oma laulud õppinud.

Üheksa regilaulu, millest avaldatakse kuus, on 1936. aastal Tartu ülikooli tudengina kirja pannud **Ludmilla Kraavik** (snd 1916) ERA stipendiaadina, kombekirjelduste, mõistatuste, juttude jm seas.²¹⁰ Regilaulumäletajaid on olnud kolm: 1866. aastal sündinud Joosep Asmer²¹¹ Repniku asulas, 1866. aastal sündinud Eeva Kalda Pimestikus ja 1859. aastal sündinud Mari Jõgi Ridakülas. Viimasel on seos ka Jõhvi kihelkonnaga.

1935. aastal on ERA rahvamängude kogumise võistluse raames laekunud saadetised ka Narvast: Narva Naiskutsekoolist ja Narva linna II algkoolist. Esimese õpilastest on **Elli Sula** (snd 1918) saatnud mängude seas ühe regilaulu 1865. aastal sündinud, Kodavere kihelkonnast Alatskivi vallast pärit Miina Sulalt (Kodavere “Vanast Kandlest” on see välja jäänud) ning veel ühe regilaulu ja ühed nõiasõnad enda repertuaarist.²¹² Narva II algkooli õpilane **Helmi Koidu** (snd 1919) on saatnud ühe regilaulu oma vanaemalt, 73-aastaselt Ambla kihelkonnast Roosna vallast pärit Anette Peltenilt.²¹³ Teise Anette Pelteni laulu ja mõlemate viisid on üles kirjutanud koolijuhataja **Jüri Välbe** (1882–1941).²¹⁴

Narvast on Eesti Rahvaluule Arhiivi kogusse saadetud veel neli regilaulu, millest avaldatakse üks.²¹⁵ Need on 1938. aastal lähetanud lastekodukasvandik **Endel Männioks** (snd 1926), esitaja kohta andmeid pole.

Eesti Rahvaluule Arhiivis säilitatakse keeleteadlase ja murdeuurija **Andrus Saareste** (1892–1964) folkloorialaste kirjapanekute koopiaid (kogu tähis: Saareste), nende hulgas on üks regivärsiline sõnamäng Vaivarast.²¹⁶ Koguja seletuse järgi ütles selle talle 1922. aastal keegi “noorem eit”, kes omakorda oli kuulnud selle 20 aasta eest ühelt üle saja-aastaselt eidelt.

1920. aastal asutati Tartu ülikooli juurde eesti keele uurimiseks teaduslik selts, mis 1925. aastast hakkas kandma nime Akadeemiline Emakeele Selts (hiljem Emakeele Selts, mis kuulus aastatel 1946–1998 Teaduste Akadeemia juurde, assotsieerus Teaduste

²⁰⁸ ERA II 125, 41/6; 55/6; 69/70.

²⁰⁹ ERA II 125, 493.

²¹⁰ Samas, 506/51.

²¹¹ Kalda ja Ostrovi informandil Mihkel Asmeril oli poeg Joosep, arhiivandmete järgi sündinud 1868 – EAA.1230.1.80, l. 263. Ka 1931. aastal Vaivaras ajaloolist pärimust kogunud Rudolf Põldmäe andmetel on tema informant Joosep Asmer olnud kaks aastat noorem – EKLA, f 200, m 18, 222. Väga tõenäoliselt on tegu sama isikuga ja Kraavik on sünniaastaga eksinud.

²¹² ERA II 87, 50; 69; 72/3.

²¹³ Samas, 127/8.

²¹⁴ Samas, 129; ERA III 6, 289/90.

²¹⁵ ERA II 199, 25/7; 32; 44/5.

²¹⁶ Saareste 1, 45.

Akadeemiaga 1998. aastal). Ka selle seltsi kogusse laekus murdetekstide hulgas regilaulutekste (kogu tähis: ES, MT). Enamik neist on kirja pandud ühelt keelejuhilt, Leena Veskilt²¹⁷ (snd Kaera, 1851–1931) Udria külast (tema eesnimi esineb mitmel kujul). Nii on **Aleksander Mitt** (1896–1941; hiljem pedagoog ja keeleteadlane Aleksander Vaigla) 1925. aastal temalt kirja pannud kolm regilaulu²¹⁸ – neist kaks ja lisaks ühe pikema laulu on ta järgmisel aastal saatnud ka Eiseni kogusse. 1927. aastal on üliõpilane **Eduard Roos** (1903–1979; hiljem keele- ja kirjandusteadlane ning tõlkija) 77-aastaselt Leenu Veskilt saanud kirja kolm regilaulu.²¹⁹ 1930. aastal on teine Tartu ülikooli tudeng **Juhan Arike** (1905–1984; hiljem ametnik) tollal 79-aastaselt Lieno Veskilt Udria külas üles kirjutanud viis regilaulukatkendit.²²⁰ Kokku on Emakeele Seltsi kogus temalt kuus erisugust tekstikatkendit. Eduard Roos on leidnud veel teise regilauluoskaja, 84-aastase Ado Luksi Kivissaare külast, ning saanud temalt kaks regilaulu.²²¹

1930. a loodi Tartu ülikooli juures Eesti Keele Arhiiv, kuhu võeti hoiule muuhulgas üliõpilaste murdepraktika raames tehtud kirjapanekud. 1939. a sai arhiiv nimeks Eesti ja Sugukeelte Arhiiv, praegu on see TÜ eesti murrete ja sugulaskeelte arhiiv (kogu tähis: TÜ EMSA). 1936.–1937. aastal on Tartus üliõpilastele keelejuhiks olnud Vaivara murde kõneleja Juhan Rimmel (snd 1860) Kudrukülast. Ühe loitsuteksti²²² on temalt kirja pannud **Astrid Volt** (1915–1961).

1940. aastal okupeeriti Eesti Nõukogude Liidu poolt. Ühtlasi tähendas see kõigi asutuste ja seltside ümberorganiseerimist ja ümbernimetamist. Folkloriste puudutas ennekõike Riikliku Kirjandusmuuseumi moodustamine varem Eesti Rahva Muuseumi koosseisu kuulunud Eesti Rahvaluule Arhiivi ning Eesti Kultuuriloolise Arhiivi, Arhiivraamatukogu ja Eesti Bibliograafia Asutise põhjal. Õnneks jäid ERA kogud II maailmasõja ajal Tartu pommitamistest ja lahingutegevusest puutumata. Kogude kaitsmisel otsese ohu eest oli suur osa ka ERA töötajatel, eriti Richard Viidalepal.²²³ Kuigi Tartu linna hooned suurel määral hävisid, eriti kesklinna osas, jäi kirjandusmuuseumi maja siiski terveks. Ümberkorraldusi oli palju, aga töö sai aegapidi ikkagi jätkuda, muu hulgas ka rahvaluule kogumine – hakati korraldama kogumisekspeditsioone suurema hulga oma töötajatest osavõtjatega, aga püüti leida ka kohalikke korrespondente. Tolleaegse kogu tähis on RKM.

Ka Eesti elanikkond oli sõja ja okupatsiooni tõttu segi paisatud. Nooremad mehed olid otseselt sõtta värvatud, paljud neist hukkunud. Palju inimesi oli arreteeritud, tapetud,

²¹⁷ Leena Veski eludaatumid: EAA.1230.1.94, l. 340.

²¹⁸ ES MT 19, 2.

²¹⁹ ES MT 58, 2/3.

²²⁰ ES MT 100, 1/2.

²²¹ ES MT 58, 6/7.

²²² TÜ EMSA T0152, 9.

²²³ Richard Viidalepp, Rahvaluulekogude evakueerimine ja reevakueerimine 1944. aastal. – Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale. 6. Tallinn, 1969, lk 169–184. Lühendatult: E. Laugaste, Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. 2. Valitud tekste ja pilte. Tallinn, 1980, lk 265–269.

küüditatud Siberisse või põgenenud Läände. Venemaalt tuli sisse hulgaliselt immigrante. Eriti märgatav oli rahvastiku muutus idapoolsemal Virumaal, endise Vaivara kihelkonna alal oli mõne asula elanikkond lausa teisekeelne. Rahvastiku muutust sealkandis soodustas ka põlevkivikaevandamise ja keemiatööstuste forsseeritud arendamine ning vastavate töötajate sissetoomine.

Narva oli 1944. aastal ligi kuus kuud rindelinn, jäädes sõja lõppedes maha purustatuna ja inimtühjana. Lisaks muule sai pommitamiste ja lahingute tagajärjel kõvasti kannatada barokne vanalinn, mis oli rajatud peamiselt 17. sajandi lõpul. Osa hooneid olnuks võimalik taastada, aga pärast sõda õhiti kogu hoonestus (vanalinnas on säilinud ainult raekoda). Ühtlasi ei lubatud põlisnarvalastel kodulinna tagasi pöörduda. Kreenholmi Manufaktuuri otsustati teha NSV Liidu suurim tekstiilikombinaat, enamik selle rohkearvulistest töötajatest värvati väljastpoolt Eestit.²²⁴

Ka Ida-Virumaalt laekus siiski üht-teist RKM-i rahvaluulekogusse, mis oli visa töö tulemusel kiiresti kasvama hakanud. 1961. aastal on Vaivara kihelkonna Soldina külast kaks regilaulu²²⁵ saatnud rahvaluulearhiivi 14-aastane kaastöeline **Laine Spirka**, kelle objektiks on olnud 1883. aastal sündinud Miina Välk.²²⁶ Ühe Vaivara regilaulu²²⁷ on 1962. aastal saatnud **Reet Viljand** Kohtla-Järvelt, esitaja kohta andmeid pole. 1967. aastal on kaheksa regilaulu²²⁸ lähetanud kodu-uuri ja kauaaegne kirjandusmuuseumi korrespondent **Aino Källo** (1900–1971). Aino Källo saatis rahvaluulematerjali peamiselt oma elukohast Lüganuselt, ka seekordne üleskirjutus on tehtud Lüganusel, aga laulude esitajaks on olnud Vaivara kihelkonnast pärit Ida Nurk (snd Tarum, 1908–1990).²²⁹ Samuti 1967. aastal on kolm regilaulu jõudnud RKM-i kogusse kauaaegse pedagoogi ja kodu-uuri **August Martini** (1893–1982) vahendusel: Leena Eljase tütar ja Mari Konsa tütre tütar Marie Kuusik-Männimägi (snd 1893) on mäletanud kahte laulu²³⁰ ja Jaan Pihkva tütrepoeg Johannes Kõva (snd 1903) ühte.²³¹ Hoopis teises paigas, Õisu külas Viljandimaal on 1985. aastal paar Vaivara regilaulu²³² kirja pannud kirjandusmuuseumi töötaja **Mall Hiimäe** (snd 1937). Ta sai need laulud Udria külast pärit Erna Eevelilt (snd Raudsoo, 1914–1990), kes ütles nende päritolu kohta: “Vanaema õde oli see suur laulik, Mari Vomm nimi” – täpsemalt, Vommi Mari Konsa oli tema isaisa ema Kreet Rautso õde.

²²⁴ Klara Hallik, David Vsevi ov. Virumaa teine pool. – Koguteos Virumaa. Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, 1996, lk 25–26.

²²⁵ RKM II 106, 643/5.

²²⁶ Võimalik, et Miina Välk, snd Roots, eluaastatega 1880–1959 (EAA.1230.1.94, l. 448).

²²⁷ RKM II 121, 45.

²²⁸ RKM II 230, 489/94.

²²⁹ Kirikutähe järgi on Vaivarast pärit olnud tema ema Juula Oru (EAA.1228.1.356, l. 322).

²³⁰ RKM II 228, 155 ja 159.

²³¹ RKM II 228, 217.

²³² RKM II 395, 512.

Narvast on RKM-i kogusse laekunud neli lastele lauldud laulu.²³³ Need on 1969. aastal üles tähendanud rahvaluuleteadlane **Ingrid Rüütel** (snd 1935), tollaegne kirjandusmuuseumi töötaja, oma vanaemalt Maria Aruküllilt (Arroküll, 1886–1968).

1947. aastal loodi Tartusse ENSV Teaduste Akadeemia süsteemis Keele ja Kirjanduse Instituut koos rahvaluulesektoriga, ja 1952. aastal toodi see asutus üle Tallinnasse. See tegi folkloristide töö väga raskepäraseks, kuna rahvaluulekogud asusid Tartus. Richard Viidalepa juhtimisel püüti ka Tallinnas jätkata kogumistööga ning luua oma korrespondentide võrk. Oli ju Viidalepp juba Eesti Rahvaluule Arhiivi töötajana tegelenud kogumistöö organiseerimisega. Nüüd avaldas ta kohalikes ajalehtedes hulga kirjutisi üleskutsega rahvaluule kogumiseks. Hakati korraldama ka ekspeditsioone. Esimesi kogumismatku Kirde-Eestisse tehti juba aastatel 1955–1958. Need hoogustusid siis, kui taas kerkis päevakorra kihelkondliku regilaulu-seeria “Vana Kannel” jätkamine. See mahukas töö jagati nüüd kolme asutuse, kirjandusmuuseumi (siis: Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum), Tartu ülikooli (siis: Tartu Riiklik Ülikool) ning Keele ja Kirjanduse Instituudi folkloristide vahel. KKI rahvaluulesektori esimeseks tööks määrati Jõhvi kihelkonna kõite koostamine. Otse selle eesmärgiga tehti sinnakanti esimene kogumismatk 18.–25. juunil 1961. aastal ja juba sama aasta sügisel toimus teine. Kogumismatkad jätkusid veel mitmel aastal, kuna päevakorda kerkis ka Lüganuse kihelkonna kõide. Neil aegadel oli juba võimalik laulude jäädvustamiseks kasutada magnetofone, kahjuks leidis aga väga vähe inimesi, kes veel mõnd regilaulu mäletasid. Ette sattus siiski ka paar Vaivara kihelkonna lauluoskajat. Nii on sektori töötaja Ülo Tedre (1928–2015) 1961. aastal saanud kirja ühe laulu²³⁴ Narva ligidal sündinud 70-aastaselt Maria Preesilt, kelle vanemate päritoluks on märgitud Jõhvi kihelkond. Teine Maria Preesi laul²³⁵ on instituudi lindikogus. Järgmise aasta ekspeditsioonil on sektori töötaja **Ingrid Sarv** (1931–2003) samuti Udria külast pärit Lonni Tarkussepalt (snd 1900) saanud ka ühe laulu.²³⁶ Vaivara kihelkond jäi tookord aktiivsest kogumistööst kõrvale ning elanikkonna muutuse tõttu ei tundunudki seal kogumine kuigi perspektiivikas, õnnestus ju Jõhvist ja Lüganuseltki jäädvustada ainult üksikuid regilaule.

Kokkuvõtvalt võib veelkord rõhutada, et suur enamik Vaivara kihelkonnas registreeeritud regilaule pandi kirja Jakob Hurda organiseeritud kogumistöö käigus. Just regilaulude osas oli Jakob Hurda algatatu lausa päästeaktsioon, kuna tõelisi lauluoskajaid jäi aina vähemaks. Meeles tuleb pidada ka Jakob Hurda publitseerimisplaane. Nendega sai ta aktiivsemalt tegelema hakata alles pärast pensionile jäämist 1901. aastal. Korduvalt on olnud juttu, et Kaarle Krohni toel ja Soome Kirjanduse Seltsi kulul sai ta välja anda “Setukeste laulud”. Aga enne selle viimase, kolmanda osa ilmunist tabas teda ootamatult

²³³ RKM III 5, 17/8.

²³⁴ KKI 47, 13.

²³⁵ KKI RLH 61, 15.

²³⁶ KKI 47, 116.

surm 1907. aasta alguses. Jakob Hurda kavatsus väljaandmist jätkata Virumaa lauludega jäi teostamata. Samal 1907. aastal asutatud Eesti Kirjanduse Selts polnud võimeline regilaulude väljaandmist enda kanda võtma. Eestis puudusid tollal isegi sobivad tingimused kogude hooldamiseks, nii et Kaarle Krohni eestvõttel viidi Hurda rahvaluulekogu esialgu Helsingisse ja hoiustati Soome Kirjanduse Seltsi sellekohases hoiuruumis. Kaarle Krohn pidas siiski meeles Jakob Hurda publitseerimisplaane. 1911. aastal algatas ta mõtte taotleda rahvalaulude trükkitoimetamiseks toetust Venemaa Teaduste Akadeemialt (läti rahvalaulud olid juba akadeemia abil ilmunud). Lepiti kokku, et eesti rahvalaulud avaldatakse maakondade kaupa, kõigepealt just Virumaa laulud. Arusaadavalt oli soome teadlastel eriline huvi selle kandi soomepärase keelega regilaulude vastu. Vahendajaks asjaajamisel Vene ametiringkondadega oli Oskar Kallas. Toetust aga tookord ei saadud. Uuesti taotleti 1914. aastal, aga siis algas I maailmasõda ja olud muutusid igati. Nii vajus Virumaa regilaulude väljaandmise mõtegi paljudeks aastakümneteks unustusehõlma.²³⁷

Võib siis öelda, et teistmoodi ajalookäikude korral võinuks esimene väljaanne Virumaa regilauludest ilmuda juba tervelt sajand tagasi. Käesolev Vaivara kihelkonna “Vana Kannel” aitab natukenegi kaasa meie rahvusliku suurmehe Jakob Hurda ühe soovi täitumisele. Kuna Jõhvi, Iisaku ja Lüganuse kihelkondade “Vanad Kandled” on ilmunud, siis on Vaivara köite valmimisega vähemalt praeguse Ida-Virumaa osas suudetud Eesti muistse kultuuri ehe – sajandeid vanad regilaulud – päevavalgele tuua.

---

²³⁷ Richard Viidalepp, Kaarle Krohn ja eesti rahvaluuleteadus. – Keel ja Kirjandus, 1963, nr 5, lk 280–288.

MÜÜTILISED LAULUD

1. LOOMINE

1.

1

[fragment]

Sinisirjes linnukene,
sinisirjes, silmapilges.
Meie koplis kolmi põõsast:

üks oli põõsas punane,
⁵ teine oli põõsas sinine,
kolmas põõsas kollane.

(Lind hakas pesa tegema.)

H II 1, 97 (137) < Hungerburg < Rakvere khk – O. Kallas, M. Ostrov < Mai Maibomm (1888).

Trükitud: ERI I, lk 15, Vi 1 (lt 2. Loomine).

2.

2

Loomine + Linnast kaupa ostmas + Meie ja teie poisid

Pühä pürje linnukene,
püha pürje, sine-särge.
Lenda'eli linnukene,
lenda'eli, liuge'eli,
⁵ lendab meie koppelie.
Otsis maad munedessa,
aset poigi aududessa.
Leidas pesa kullakarva:
siie pean pesa tegema,
¹⁰ siie pean munad munema,
siie pojad audumaie!

Audus kuu, audus kaksi,
kolmandagi poolelista,
neljandagi natukesta.
¹⁵ Akkas alla vahtimaie –
jo pojad verisulesa.
Akkas poigia jagama:
üks sai ülgesta mereje,
tõine luigest taiva'aie,
²⁰ kolmas sai Jumala kukkest.
Hüüdas ülgea meresta,
laulas luige taiva'asta,

kaarutas Jumala kukke:
 “Väljä, väljä, noored mehed,
²⁵ väljä kaupa ostamaie –
 tütriku kerikupärga,
 naiste põllenarmasida!”
 Vot kus poisid Kurtna poisid,
 need on valla valite poisid –
³⁰ ülgäl sööväd, ülgäl joovad,
 ülgäl ostavad oluta,
 margul maksavad rahada,
 polgul pooli koppikuida.
 Kui näväd keriku lähväd –

³⁵ hobo on alla kui see ahjo,
 ise päälla kui see päive,
 kübär kui kerikukella,
 Vöö kui linna lippulinti.
 Vot need raiped Ratva poisid,
⁴⁰ ilged Illuka poisid,
 kui näväd keriku lähväd –
 hobo on alla hallitanud,
 ise päälle päivitanud,
 kübär on kivista tehtud,
⁴⁵ vöö kuusekooredesta,
 saapad on jalas savesta.

H II 7, 47/9 (7) – M. Treuberg (1890).

Trükitud (värsid 1–21, 25, 28, 39, 46): ERI I, lk 15, Vi 2 (lt 2. Loomine).

2. TÄHEMÕRSJA

3

1.

Tähemõrsja + Anna aega ehtida

Oli enne noori naine,
 läksi karja saatamaie,
 leisi kana karjateelta,
 viis see kana koduje.
⁵ Kanast kasvis inime,
 sula Salme neitsikene.
 Siis sel tulid kolmed kosjad –
 üks oli Kuu, teine Pääva,
 kolmas Tähti, poisikene.
¹⁰ Tuli Kuu, poisikene,
 viielkümmel hobosel,
 kuvelkümmel kutsaril.
 Salme hüüsi aidastanna,
 üle hoovi ovvessa:
¹⁵ “Ei mina Kuule lähe,
 Kuul on kolme viisisida –
 vahest kuu varagi tõuseb,
 korra koidiku eessa,

korra päävatõusengulla,
²⁰ korra päävaveerengulla.
 Ei mina Päävale lähe,
 Pääval palju viisisida –
 palavaste paistab pääva,
 heledasti heidab ilma.
²⁵ Kui on hele heinaaega,
 siis ta vihmada vihastab,
 kui on kallis kaerakülvi,
 siis ta põudada äratab,
 odrad põllule hävitab,
³⁰ kaerad külviije kautab;
 linad lihtis liivakuie,
 herne’ed vao vahele,
 tatarad toa tahaje,
 läätsed kääris kändueie.”
³⁵ Tuli Tähti, poisikene,
 viielkümmenel hobosel,

kuvelkümnel kutsaril.
Salme hüüsi aidastanna,
kõneles kivikojasta:
⁴⁰ “Talli viige Tähe hobone,
Tähe lauku latterie,
kuldatätko koppelie!
Andke ette heinasida,
kandke ette kaerasida,
⁴⁵ peitke peenije linuje,
katke laia kanga alla,
silmad siidije magama,
kapjad kauruje labama!
Ise tähti istutage –
⁵⁰ ette need road rohised,
pääle pipparad paremad:
“Söö, Tähte, joo, Tähte,
ela, Tähte, rõõmuga!”

Tähte mõekada teristab,
⁵⁵ kuldaelkada helistab:
“Ei taha süia, ei taha juua,
tooge mo oma tubaje,
saatke Salme põrmandalle!”
Salme hüüsi aidastanna,
⁶⁰ kõneles kivikojasta:
“Peiukene, poisikene,
andsid aega kasvadessa,
anna aega ehtidessa!
Kaua ehib see isata,
⁶⁵ kaua ehib see emata,
kaua vaene valmisteleb.
Külaeided ehitavad,
vanad naised valmistavad.
Küla annab külma nõu,
⁷⁰ rahvas raudase südame.”

Kk: 50. este.

H III 1, 13/6 (6) < Väike-Soldina v – H. Kasikov (1888).

3. KULLA PÕLEMINE

1.

4

Kuhu lähen kolmekeste,
üle välja viiekeste?
Kas lähen toome vai turule
vai lähen maale mantsikaie,
⁵ valli alle vaabakaie,
linna alle lillikaile?
Midä säält meile kingita?
Kuus kullavöökest,
sada saksa loorikest.
¹⁰ Kuhu panen selle kulla,

kuhu oilutan hobeda?
Panen maha – maas mädäneb,
veen metsa – varas varastab,
toon kodo – tuli poletab.
¹⁵ Toon kodo kummategi,
isä ovve ommetegi –
panen küü kübärä pääle,
äiä sängi ääre pääle,
nao narmaste vahele.

H III 1, 28 (5) < Väike-Soldina v – H. Kasikov (1888).

4. HARJA OTSIMINE

5

1.

Ainus vend + Harja otsimine + Mõök merest + Luust mõök

Muil on veljed viied-kuued,
kalevised kahed-kolmed.

Mul on üks ainski,
mul on üks, maksab kaks –

⁵ suured teeb tema surnukuista,
jämedad järijalasta.

Kuuleb tema jõulud jõudemaie,

lihavõtted liugunema,
nelipühi nädalapäivila,

¹⁰ siis tõi toomika tubaje,

lepad leeleuge alle,
kased kammeri edeje,
õunapuu tõi õue pääle.

Sääl mina suen sulaste päida,

¹⁵ harin karjalaste päida,
harin päida armetumaid.

Suisasti suga mereje,
täielauda laane'eie.

Läksin kaulani kalakudeje,

²⁰ helmeni Emajõgeje.

Puutus mõõka põlve'eie,
kuldahelku helme'eie.

Mõõka vein saksa laua pääle.

Sääl need saksad katselesid,

²⁵ herrad risti heitelesid:

“Kust on mõõka siie saanud,
siie saadud, siie toodud?”

“See mõök on meresta toodud,
purlakaiste puusaluista,

³⁰ kalameeste kaelaluista,
sõameeste sõrmeluista.”

Kk: 1. Meil; 18. täine lauda.

H I 1, 9 (1) – N. Heek (1888).

Trükitud: ERI I, lk 295–296, Vi 2 (lt 9. Harja otsimine).

6

2.

*Tee mulle saan! + Harja otsimine + Mõök merest + Luust mõök + Venna sõjalugu
+ Sõjas pole matjat*

Jaanikene, kaunikene,
tee mul saksa saanikene,

loo mul luine laevukene,
põtraluine põhjakene –

⁵ ma lään venda vaatamaie.

Kes mind tuleb saatamaie?

Kas on venda karjapoissi

või on orja, hoostepoissi?

Vend nägi minu siis tulema,

¹⁰ ajas karja kalda alla,
hakas peada harjamaie:

suga kuldane käessa,
hõbedane täielauda.

Suga surises meresse,

¹⁵ täielauda laanedesse.

“Andres, armas käskjalga,

mene too suga meresta,
täidelauda laanetesta!”

Ei läinud Peeter, poisikene,
²⁰ Andres, armas käskujalga.
 Läksin ise, noorukene,
 noorukene, nõdrukene.
 Läksin vööni vete'essa,
 kaelani kalakudusse.
²⁵ Mõõka puutus põlvedessa,
 kuldaõlge helmedessa.
 Võtsin mõõka põlvedesta,
 kuldaõlge helmedesta.
 Viisin mõõga mõisa juure,
³⁰ panin sakste laua peale.
 Seal siis saksad sajateles,
 sajateles, küsiteles:
 “Kust see mõõk on seie toodud,
 seie toodud, seie saadud?”

Kk: 44. Marjamal.

H II 37, 10/2 (3) < Narva I, Kreenholm – J. Volde (1888).

Trükitud: ERI I, lk 295, Vi 1 (lt 9. Harja otsimine).

³⁵ “Mõek on tulnud sõjadesta,
 sõjameeste sõrmedesta,
 kaubameeste kaelaluista.
 Nii on sõjas sääreluida,
 kui on metsas varbusida;
⁴⁰ nii on sõjas meeste päida,
 kui on metsas mättasseida.
 Jõgi jookseb meeste verest,
 tõine jõgi hooste verest.
 Marjal palju mattajaida,
⁴⁵ harjal hauakaevajaida.
 Harjulane kaevab hauda,
 virulane viskab liiva –
 ei ole eite saatamassa,
 õde noorta nuttamassa.

3.

7

Harja otsimine + Mõõk merest + Luust mõõk

Siin suen sulasi päida,
 kasin karjalaste päida,
 harin päida armetumil,
 suga kuldane käessa,
⁵ hõbedane täialauda.
 Suga sapsastas vedeje,
 täialauda lainedeie.
 Mina ise noorutanna,
 noorutanna, notrutanna,
¹⁰ kanguta, kavalutanna,
 läksin vööni vedeje,
 kaulani kalakuduje,
 helmini Emajõgeje.
 Mii see puutus polvieie,

¹⁵ mii see elkis elmieie?
 Mõeka puutus polvieie,
 kulda elkis elmieie.
 Vein mina saksa kammerie,
 isanda ilutubaje.
²⁰ SääI need saksad katselivad,
 isandad imestelivad:
 “Kust see mõeka siia toodu,
 siia pandud laua pääle?”
 “See mõeka on meresta toodud,
²⁵ meremehe meeleluista,
 kalamehe kaulaluista.
 Ihumata võtab hinge,
 leikamata leikab kaula!”

H III 1, 9/10 (1) < Väike-Soldina v – H. Kasikov (1888).

Trükitud: ERI I, lk 297, Vi 4 (lt 9. Harja otsimine).

Veere, päev! + Harja otsimine + Mõök merest + Luust mõök

Veere, veere, päivakene,
 kulu, kulla tunnikene!
 Veere ikka sinna maale,
 sinna maale, sinna saarde,
⁵ kus minu vennad ööd magavad,
 ööd magavad, pead soevad.

Soevad sulaste peada,
 kammivad karjaste peada –
 suga kuldane käessa,
¹⁰ algudane täidelauda.
 Suga sulpsatas meressa,
 täidelaud läks laenessa.

Mina Peetri palvele:
 “Oi, Peeter, püha sulane,
¹⁵ Paavel, Looja palgapoissi,
 Andres, armas vennapoega!
 Mine too suga meresta,
 täidelaud too laenesta!”

Ei min’d Peeter, ei min’d Paavel,
²⁰ Andres ei armas vennapoega!
 Läksin ise, neitsikene,
 elmini emavedeje,
 kaelani kalakudeje.
 Mis sealt puutus põlvessa,
²⁵ mis sealt veeres varbasse?
 Vestu veeres varbasse,

mõek sealt puutus põlvessa.

Viisin mõega mõisasse,
 isanda ilutoasse,
³⁰ ärra kalli kamberisse.
 Seda’p saksad katselesid,
 isandad imeks panivad,
 ärrad risti eitelesid:

“Kost see mõek on seie toodud,
³⁵ seie toodud, seie saadud?”

“See mõek on meresta toodud,
 mere ääresta mehista,
 mere liivast liigutetud,
 sõjameeste sõrmeluista,
⁴⁰ vainumeeste varbaluista,
 kalameeste kaelaluista.

Küll see mõek on mõnda näinud,
 mõnda näinud, mõnda teinud!
 See on rikkund rinnaluida,
⁴⁵ katkestanud kaelaluida,
 pannud poisid puhkamaie,
 jätnud neiud nuttamaie,
 isa vennad hingamaie,
 õed kulmu pühkimaie,
⁵⁰ eided surmani alatsema,
 taadid nutma noorukesi.”

H II 7, 116/9 (14) < Samokrassi k < Viru-Nigula khk, Lontova k – H. Masing < Marie Liisabet Välja (1889).

Trükitud: ERI I, lk 296–297, Vi 3 (lt 9. Harja otsimine).

5. MÕÕK MEREST

1.

9

Õunavaras + Mõõk merest + Luust mõõk

Mängijäd mägeda etsid,
tantsijad tasasta maada,
üpimaada ümārgusta,
laulumaada latsērgusta.
⁵ Māā löüsu männikusta,
maa tasane tammikusta.
Üpimaa sain ümmārguse,
laulumaa sain latsērguse.
Üksi oli ounapuū mäella,
¹⁰ üksi oksa ounapuussa,
üksi oli oksassa omena,
seegi mitmesugune –
kuu poolesta punane,
maa poolesta magusa,
¹⁵ ilma poolesta ilusa,
koidu poolesta kullakarva.
Läksin ouna vottamaie –
veeres see muna mere'e,
ouna armas allikaie.
²⁰ Mina Peeteri paluma:
“Oi, Peeter, pühā sulane,
Paavel, Looja palkoline,
mene too muna meresta,
ouna armas allikasta!”
²⁵ Ei votand Peeter kuulakseni,
eigā Paavel luulakseni.
Peeter itki uuta kuube,
Paavel karratu kasuka,
Andrus halli kuubeda.
³⁰ Kust m'e votan uve kuve
ehk siis karratu kasuka,
Andrus armu halli kuube?
Kas soen suelta villa
vai karsin karulta karva
³⁵ vai toon ilvekselt ilusa?

Susi suuri, pää jāmeda,
karu korge karvaltanna.
Läksin ise noorudanna,
noorudanna, notrudanna,
⁴⁰ läksin vööni vedeje,
kaulani kalakuduje,
sāāred sārjesoomussie,
elmini emāmereje.
Mii mul puutus puusaeni,
⁴⁵ mii siis elmije elasti?
Meeka puutus puusaeni,
hobeelko elmijeni.
Vottin meeka puusastani,
hobeelko elmistani.
⁵⁰ Siis vein meeka moisajeni,
panin saksa laua päāle,
suure saksade salije,
herra ehtehoone'eie,
proua kalli kammarie,
⁵⁵ isanda ilutubaje.
Sāāl need saksad katselivad,
herrad risti heitilivad,
Tartu herrad tappelivad,
Riia herrad riitelivad:
⁶⁰ “Kust see meeka siie toodu,
siie toodu, siie saadu,
siie pandu seisamaie,
siie laia lavva päāle,
tuhveljalgade tubaje,
⁶⁵ suure saksa saalideie?”
Mina moistin, kostin vasta:
“See meeka meresta toodu,
meremeeste meeeluista,
kalameeste kaulaluista,
⁷⁰ sojameeste sormeluista,

vainomeeste varbaluista.
Ihumata votab henge,
leikamata leikab kaula!”

Kk: 71. voimo meeste.

H III 1, 73/6 (1) – M. Treuberg (1888).

Trükitud: ERI I, lk 297–298, Vi 5 (lt 9. Harja otsimine).

6. MERE KÜNDMINE

10

1.

Laisk kündja + Härjad murtud + Mere kündmine

Mis sa laulad, laiska meesi,
laulad, laisa me' sulane?
Sina'i viitsi tööda teha,
viitsi ei ruuna rakendada,
⁵ ärgi ei seada ikke'essa!
Lääd metsa, eidad magama,
pea paned pärnapõesa,
jalad paned Jaani kalda.

Ärka sa ise ülesse –
¹⁰ unt on söönud su obuse,
karu murdnud kirju küüdu!
Lähme merda kündamaie,
mere äarta äästamaie –
¹⁵ taha merda tatteraida,
keskele kena nisuda!

H II 7, 252/3 (124) < Samokrassi k < Viru-Nigula khk, Lontova k – H. Masing < Marie Liisabet Välja (1889).

11

2.

Mere kündmine + Veeteel viibinud

Lähme merda sõudemaie,
kalamerda katsumaie.
Kas meri kaluje annab,
sügav hauda ahvenida,
⁵ jõgi laia latikuda?
Künname mered ülesse,
mereääred äästasime –
ette tegin ernesida,
taha tegin taterida,

¹⁰ keskele kena nisuda.
Sääl mina veedin viisi päiva,
konutasin kuusi päiva,
seitsmendel kodu tulesi.
Isa löi minu ikkepuuga,
¹⁵ ema lehmälüpsikuga,
veli vaskivaljastega,
õde hõbenarmadega.

H III 1, 109 (1) – N. Heek (1889).

7. MERE PÜHKIMINE

1.

12

Mere pühkimine + Mis merest tõuseb

Üks oli neidu üksilasta,
toine neidu tosilasta,
kolmas oli kõrk külästa,
neljas neidu nurme päälta,
⁵ viis oli viiviku sulane,
kuues see kubu emända,
seitsemas sepä emända,
kaheksas karile vaimu,
üheksas üle kalade,
¹⁰ külaneidu kümmenesta.
Kogokamme, korjakamme,
teilda üks, meilda kaks,
kubijalda viisi-kuusi,
sada saksa moisa'asta.
¹⁵ Lähme merda pühkimaie,
mere äärta äilimaie,
luvvad kuldased käessa,
hõbedased luvvaoksad,
vaabatu on luvvavarred,
²⁰ siidised luvvasidemed.
Pühin pühked mereie,
toukan laastud laineie.
Mida tousi pühkedesta,
mida laine laastudesta?
²⁵ Tousi üks laivukene.
Mida toi sie laivukene?
Mehija meevahuja,
kübarpäida korge'eida.
Kogokamme, korjakamme,
³⁰ teilda üks, meilda kaks,
kubijalda viisi-kuusi,
sada saksa moisa'asta.
Lähme merda pühkimaie,
mere äärta äilimaie,
³⁵ luvvad kuldased käessa,
hõbedased luvvaoksad,

vaabatu on luvvavarred,
siidised luvvasidemed.
Pühin pühked mereie,
⁴⁰ toukan laastud laineie.
Mida tousi pühkedesta,
mida laine laastudesta?
Tousi tõine laivukene.
Mida toi sie laivukene?
⁴⁵ Naisija linalagija.
Kogokamme, korjakamme,
teilda üks, meilda kaks,
kubijalda viisi-kuusi,
sada saksa moisa'asta.
⁵⁰ Lähme merda pühkimaie,
mere äärta äilimaie,
luvvad kuldased käessa,
hõbedased luvvaoksad,
vaabatu on luvvavarred,
⁵⁵ siidised luvvasidemed.
Pühin pühked mereie,
toukan laastud laineie.
Mida tousi pühkedesta,
mida laine laastudesta?
⁶⁰ Tousi kolmas laivukene.
Mida toi sie laivukene?
Toi sie noorija mehija,
ubasuida uhke'eida.
Kogokamme, korjakamme,
⁶⁵ teilda üks, meilda kaks,
kubijalda viisi-kuusi,
sada saksa moisa'asta.
Lähme merda pühkimaie,
mere äärta äilimaie,
⁷⁰ luvvad kuldased käessa,
hõbedased luvvaoksad,
vaabatu on luvvavarred,

siidised luvvasidemed.
Pühin pühked mereie,
⁷⁵ toukan laastud laineie.
Mida tousi pühkedesta,

mida laine laastudesta?
Tousi neljas laiukene.
Mida toi sie laiukene?
⁸⁰ Tüttarida pärgapäida.

Kk: 4. nerme; 26. toisi; 44, 61, 62, 79. tousi.

H III 1, 77/9 (2) – M. Treuberg (1888).

8. TÄID KALADEKS

13

1.

Meremees + Täid kaladeks

Mina aga mees, merimehe poega,
kaunis mees, kalamehe poega,
küll mina tunnen tuuled nõuda,
tuuled nõuda, mered sõuda,
⁵ vasta päevada vaata,
mõeda päevada mürada,
servi mõeda seisatada,
Türgimaada purjetada.
Purjutan punasta merda,
¹⁰ lipatan linasta merda,

oma merda oige'emba,
Rootsi merda ruuge'emba,
Suome merda suure'emba.
Istun paadi parda päällä,
¹⁵ nopin aga täida turgistagi –
suuremad pistan suhuje,
pisemad pillan meresse.
Sääl nad kasvavad kalaksa,
saavad särjepoegadeksi.

Kk: 13. Suone; 11. oige'em; 12. ruuge'em; 13. suure'emb.

H II 1, 123 (171) < Hungerburg < Rakvere khk – O. Kallas, M. Ostrov < Madis Siesberg (1888).

Trükitud: ERIA nr 1992 (lt 960: Meremees, var B3).

14

2.

Mõrrad mõisa poole + Tuba tuule peale + Täid kaladeks + Laevasõit

Mina, mees, mereme' poega,
kallis mees, kalame' poega,
mina mõistan mõrrad tehja,
mõistan mõrrad jõkke panna.
⁵ Mõrrasuud panen mõisa poole,
sabad panen saksa poole.

Püian kuldasta kalada,
õbepeada angerjada.
Siis viin mõisamamma kätte.
¹⁰ Sealt saab mamma matsutada,
vanapapa pratsutada,
isand saab imu ajada.

Mina, mees, mereme' poega,
kallis mees, kalame' poega!
¹⁵ Ma teen toa tuule peale,
maja teen marjavarre peale,
koja teen kobrelehe peale,
sauna saare nurga peale.
Ise istun arja peale,
²⁰ kübar teise kõrva peale.
Siis nopin täida turgi seesta –
mis on suurem, suhuje,
mis on paksem, pajasse,
peenened pillutan meresse.
²⁵ Seal nemad kasvavad kalaksi,
ülenevad tilge'esta,

sirguvad meresiasta,
Koivastu kalapojasta,
Lavassaare lambasta,
³⁰ Suuresaare sambasta.
Siis lään merde sõudemaie,
siis lään laane laulemaie,
siis lään kulda korjamaie,
õbedad lään otsimaie.
³⁵ Nüüd laevakippar, poisikene,
oia sina laeva ohjad,
kinnitelle laeva köied,
et ei kiperda kivisse
ega jookse joomadesse
⁴⁰ ega liida liivangusse.

Kk: 16. ma teen.

H II 7, 202/4 (83) < Samokrassi k < Viru-Nigula khk, Lontova k – H. Masing < Marie Liisabet Välja (1889).

Poisikesed, loisikesed,
täiturki, madukasuka!
Nopsin täida turkista
ja madu kasukasta –
⁵ mis aga suurem, see suhuje,
mis aga peenem, see pihuje,
ei täidind mahaje visata.

3.

15

Pihust pildusin mereje –
meres kasvid kalad suured,
¹⁰ lohed laiad, laugud otsad,
siiad suured, seljad mustad.
Nee seisvad seli veessa,
küli külmassa veessa.

Kk: 3. turgista; 9. kasvasid; 10. otsas.

EÜS X 2857 (31) < Jõhvi khk, Voka v, Toila k < Vaivara khk, Peetri v, Puhkova k < Udria k – R. Vilmansen < Mari Konsa (1913).

Dbl 1: EÜS X 2889 (31). 3. turgista; 9. kasvasid; 10. otsad.

Dbl 2: EÜS X 2954 (31) – A. Kingu. 2., 4. mado; 7. maha; 10. otsad; 12. seisid.

9. SUUR TAMM

16

1.

Mis kõrgelt näikse + Suur tamm

Kii, kiike, lai, kiike,
kii, kiike, kõrge'ella,
kõrge'ella, kauge'ella!
Mida nägin kõrge'elta,
⁵ kõrge'elta, kauge'elta?
Tamme nägin kõrge'elta,
kõrge'elta, kauge'elta.
Tamm ta' tõissa taeva'aie,
õksad pilveje pageda.

¹⁰ Õtsin tamme raiujida,
puu pitka lühendajuida.
“Minu veike vennakene,
ihu kirves, hiila mõeka,
tule tamme raiumaie,
¹⁵ puu pitka lühendamaie!”
Tüvist, sealt sai tünnarpuida,
latvast lapsekätkisida,
vahelt viinavaatisida.

H II 1, 52 (67) < Auvere v – O. Kallas, M. Ostrov < mitu vana naist (1888).

17

2.

Juured ühte + Suur tamm + Vend ostab ehteid + Suur tamm

Lepp linna uulitsal,
tamm Tartu raja peal –
ühte jooksid nende juured,
ühte ladvad langesid.
⁵ Tamm siis tõusis taevassa,
oksad juureni Jumala.
Tamm tahtis taevasta jagada,
oksad pilvet pillutada.
Otsin tamme raidujada,
¹⁰ puu pika lühendajada
uue linna uulitselta,
vana linna vainulta.
Leidsin oma ella venna
õbedida ostamasta,
¹⁵ kuldasida lunastamasta,
vaskesida vahetamasta,
tinasisida tiherdamasta.
“Minu ella vennakene,
kellele õbedad ostad,

²⁰ kellele kullad lunastad,
kellele vased vahetad,
kellele tinad tiherdad?”
Venda kuulis, venda kostis:
“Õele õbedad ostan,
²⁵ õele kullad lunastan,
naesele vased vahetan,
naesele tinad tiherdan.”
“Ole vait sa valetamasta,
pea suu sa pettamasta,
³⁰ kelmi, keelta peksamasta!
Naesele õbedad ostad,
naesele kullad lunastad,
õele vased vahetad,
õele tinad tiherdad!”
³⁵ Oh minu ella vennikene,
viska maha mantelikku,
seljast ära sinine kuube,
tule mulle tamme raidumaie,

puud pitka lühendamaie!
⁴⁰ Tamm tahab tõusta taevasse,
tamm tahab taevasta jagada,
oksad pilveid pillutada.
Tüvist saad sa tünderisi,

vahelt saad õllevaatisida,
⁴⁵ ladvast lapsekätkisida.
Mis sealt langeb liiga laastu,
sealt saab papi laululauda,
kösteri loetuslauda.”

H II 7, 129/31 (25) < Samokrassi k < Viru-Nigula khk, Lontova k – H. Masing < Marie Liisabet Välja (1889).

3.

18

Mere kündmine + Suur tamm [fragment]

Nüüd mina künnan, nüüd mina äästan. seeme maha külvasime.
Mis mina leidasin meresta? Seemest kasvis suuri saari,
Õuna leidasin meresta. suuri saari, tammed targad.
Õuna lõhki leikasime, Säält sai papi laululauda,
⁵ seeme seesta võttasime, ¹⁰ kösteri loetuslauda.

H II 7, 253 (125) < Samokrassi k < Viru-Nigula khk, Lontova k – H. Masing < Marie Liisabet Välja (1889).

4.

19

Juured ühte + Suur tamm + Vend ostab ehteid + Suur tamm

Kii, kiike, laa, laike!
Tamme kasvab Tartumaalla,
leppa laia Lätimaalla –
ühte juured jooksevad,
⁵ ühte latvad langevad.
Otsin tamme raiujada,
puu pitka lühendajada
uuve linna uulitsalda,
vana linna vainijulda.
¹⁰ Leisin oma veljekeise
hõbedida ostamassa,
vaske vahetamassa,
kuldaje lunastamassa.
“Kelle sa hõbedad ostad,
¹⁵ kelle sa vased vahetad,
kelle sa lunastad kullad?”
“Kelle muile, mu õekene,
kelle muile kui sinule!”
“Ei sina minule osta,
²⁰ sina ostad naiseleni.
Naisele hõbedad ostad,
naisele vased vahetad,
naisele lunastad kullad.
Minu veike vennakene,
²⁵ tule tamme raiumaie!
Tamm tahab tõusa taevaije,
oksad pilveje pugeda.
Tüvist saad sina tünderida,

latvast lapsekätkisida,
³⁰ oksast õllepoolikuida.
Mis laastu järele jäävad,
säält saab pappi laululauda,
kösteri loetuslauda.

Mida laastu järele jäävad,
³⁵ säält saab teha laivukene,
miska saksad põrgu viia,
isandad üle mereje,
kösterid üle keriku.”

H II 7, 52/4 (13) – M. Treuberg (1890).

10. NUTTEV TAMM

20

1.

Liiri-lõõri, lõokene + Loomine + Tähemõrsja + Nuttev tamm + Suur tamm

Liiri-lõõri, lõokene,
piiri-pääri, pääsukene,
kus sinu kulda-pesa on?
Metsas kuiva kuuse otsas.
⁵ Kus see kuiva kuuske on?
Vanamees on maha raiund.
Kus see vanamees siis on?
Põllupeenra alla pugend.
Kus see põllupeenar on?
¹⁰ Mustad härjad üles künnud.
Kus need mustad härjad saanud?
Karu murdnud mustad härjad.
Kus see karu ise saanud?
Paksu pilliroogu pugend.
¹⁵ Kus see pilliroogu ise saanud?
Vikat maha vilistanud.
Kus see vikat ise saanud?
Kõvask ära kulutanud.
Kus see kõvask ise saanud?
²⁰ Kana siblind sõnnikusse.
Kus see kana ise saanud?
Kull on kana ära viinud.
Lähme kulli püüdemaie,
toome kulli siia maale –
²⁵ kadakatel kaitsejaks,
leppadele lepitajaks.

Kull hakkas pesa tegema
puupurust, maamurust,
jõekalda kildudest ja
³⁰ pilliroogu pindudest.
Munes sisse kolme muna.
Neist siis sündis siidineiu,
siidineiu, niidineiu.
Neiul käisid kolmed kosilased.
³⁵ Kes siis tuli neiul kosja?
Kuningapoeg tuli neiul kosja.
Ei tema läinud kuningapojal.
Neiu läks metsa kõndima,
uisapäisa hulkuma.
⁴⁰ Mis ta metsast eessa leidis?
Leidis tamme nuttemast.
Neiu oli tarka, mõistis, kostis:
“Mis sa nutad, tammekene?”
“Mis mina nutan, neidu noori –
⁴⁵ muida puida raiutakse,
tonnilaudu tahutakse,
vaadilaudu vaadetakse,
ei mind raibet ei raiuta,
tühipaljast ei taheta!”
⁵⁰ Siis neidu oli tarka, mõistis, kostis:
“Ole vait, ole vait, tammekene,
ära sina nuta, tammekene!”

Mul on kodus viis aga venda,
igal vennal viis aga kirvest,
⁵⁵ igal kirvel kirjud varred.
Need tulevad tamme raiuma.
Juuredest teevad joomakappa,

tüükast teevad tünderida,
südamest teevad söögilauda,
⁶⁰ ladvast laevaankurit,
okstest orja lusikid,
lehtist lehmalautasid.”

E 64604/8 (5) < Narva I – D. Pitsar (1930).

11. SUUR HÄRG

1. 21

Uidu-tuidu, toodi härga,
toodi härga Türgimaalta –
tuhat süli turja laia,
sada süli sarved pikad.
⁵ Mina jäin, meesi, mõtlemaie:
kust saan härja tapjajuidu,
sinisorka surmajuidu?
Kui läin, hella, heinamaale,
leidsin mehe pisukese,

¹⁰ piitsavarre pitkukese,
olekorre oigukese.
Kämmelil ta käänas härja,
rusikal ta rutjus härja,
peigalal ta peksis härja.
¹⁵ Sealt sain, vaene vennukene,
sealt sain härja tappajuda,
sinisorka surmajuidu.

Kk: 14. Reigalalta.

H II 1, 1 (2) < Hermamäe v, Tšornaja k – O. Kallas, M. Ostrov < Gustav Halli (1888).

Trükitud: ERIA nr 9 (lt 4: Suur härg, var 2); ERI I, lk 358, Vi 1 (lt 10: Soome härg).

2. 22

Talguliste tänu + Suur härg + Talgute laitmine + Suur härg

Aitüma, üvani härra,
aitüma, üvani proua,
õbepitsi preilikene,
kuldakukku noored härrad,
⁵ seda andi andemasta,
seda kinki kinkimasta!
Seda tegid, mis tõutsid!
Tõutasid tõrre õlut
ja vaadi viinada vihada,

¹⁰ ankru heada eadikada.
Ära sina tappid selle härja,
mis põlnud põlvel põldu künd,
sajal aastal sahka näind.
Tuhat sülda turja pikka,
¹⁵ sada sülda sarved laiad.
Päeva lendas peasukene
härja sarvede vahet,
öö jooksis oravikene

härja selgarooda mööda.
²⁰ Mis sest härjast süüa saame –
luu on all ja nahk on peal
ja kild on liha keskel!
Aga mis sest õllest juua saame –
puu on peal ja pärm on all
²⁵ ja kortel õlut keskel!
Mis sest leivast süüa saame –
kooruk all ja kooruk peal

ja suutäis sisu keskel.
Mul oli veike õekene,
³⁰ veike õemehekene –
see löi otsa ometigi.
Siis sai verda vaadilana,
punaverd poole vaati.
Mul oli veike õekene –
³⁵ see tegi käkid käredate.

Kk: 8. Tõutasin; 35. kätkid.

E 41369/70 (15) < Narva I < Kadrina khk, Neeruti v, Valma k – A. Raudkell < üks vanaema (1901).

Dbl: H II 68, 665/7 (15) < Narva I – J. Peedo (1904). 1. Ivani-härä; 2. Ivani-proua; 4. kulda nukku; 10. eadikad; 13. saja aasta; 27. Kooruk all ja kooruke peal; 30. Neiuke. Teksti järel: (Enne talgulised kiituvad, kui aga näinuvad, et vähe on, siis hakkavad mõnitama.)

12. KURG KÜNDMAS

23

Läksin ma metsa hulkumaie
pühapäeva hommikulla,
argipäeva aegudella.
Leidsin kure odrastella,
⁵ pikkakaela kaerastella.
Siis toin mina kure koduje,
pikkakaela kammerie.
Ain mina Liisu lüpsamaie,

1.

Anni alla katsumaie.
¹⁰ Liis ei leidnud nisije,
Ann ei arvanud olema.
Läksin mina, nõrk ja noorukene –
tõin mina piima tooverilla,
varastatud vaagenilla,
¹⁵ lülitatud lüpsikulla.

E 21188/9 < Samokrassi k – F. Feldbach (1895).

TÖÖ JA TÖÖTEGIJA

VÄLISED TÖÖD

87. SILLAD SOODELE

1. 184

Meie kaks kasupojad,
teeme tekid jõgedelle,
sillad suure soode peale,

kus ei kasta naine jalga,
⁵ naene jalga, härg ei sõrga,
siga siidisaapaida.

H II 36, 353/4 (23) – H. Masing (1893).

88. TARBEPUUDE RAIUMINE

1. 185

[fragment]

Aidu-taidu, tammemetsa,
raiun maha männimetsa.
Sealt saab isa rataspuida,

emale kolgispuida.

H II 1, 74 (89) < Mereküla – O. Kallas, M. Ostrov < Eeva Mesi (1888).

89. KUHU TEEME ÕITSITULE?

1. 186

Oitsilised, päitsilised,
kuhu mie tuleja tieme,
Kuhu ... ?

Uue linna uulitsalle,
⁵ vana linna vainijule –
sinna mie tuleja tieme,

sinna lüöme lieripaika.
Kus aga paistab palgimetsa,
ilus aviku ülevi –

¹⁰ sinna me tuleja tieme,
sinna lüöme lieripaika.

H II 1, 80 (101) < Udria k – O. Kallas, M. Ostrov < Mari Konsa (1888).

187

2.

Käi kenasti! + Kuhu teeme õitsitule?

Eit tegi mulle ellad sukad,
taat tegi mulle targad kingad,
vend punus viksid paelad,
käskis mind kenasta käia,
⁵ üle oue oige'esti,
üle silla sirge'esti,

üle valli valge'esti.
Eitsilised, päitsilised,
kuhu meie tule teeme?
¹⁰ Tule teeme lepikusse,
vana linna valli peale,
ue linna uulitsalle.

SKS Simm, 99/100 (118) < Auvere k – A. Simm < Mart Walfisch (1904).

188

3.

Õitsilised, päitsilised,
kuhu me tuleje teeme,
kuhu lööme leeripaika?
Uue linna uulitsale,

⁵ vana linna vainuelle,
sinna tuleje teeme,
sinna lööme leeripaika.

Kk: 5. vainujela; 6. tulese.

EÜS X 2856 (30) < Jõhvi khk, Voka v, Toila k < Vaivara khk, Peetri v, Puhkova k < Udria k – R. Vilmsen < Mari Konsa (1913).

Dbl 1: EÜS X 2889 (30). 5. vainujela; 6. tulese.

Dbl 2: EÜS X 2954 (30) – A. Kingu. 1. Oitsilised; 3. loome.

90. KUULUS KUHJALOOJA

1.

189

Kuulus kuhjalooja + Naiste nabad

Teeme saod kui need saksad,
loome kuhjad kui kuningad!
Saadud paistsid Sallaje,
kuhjad Kundla mõisaje.
⁵ Seda naersid Narva saksad,

imestsid Viru isandad,
et olid saod naiste tehtud,
kuhjad tütarde koutud,
akkid imme istutetud.

H III 1, 177 (3) < Narva I – K. Kreitsmann (1888).

2.

190

Sügisel saab mehele + Kuulus kuhjalooja + Naiste nabad

Las tuleb suvi, saab sügise:
vikat veeb arulta heina,
nuga nõmmelta pädaka,
kerves soosta kaskijalga –
⁵ poiss veeb neiu naaburista.
Pereme'lle kolmi kahju:
kahju hoosta, kahju varssa,
kahju kallist neitsikesta.
See oli kullas kuhjalooja,
¹⁰ armas akkiistutaja,
sale saatude tegija.
See tegi soosse suured kuhjad,
arule saadud saledad,
määle rõugud rõõmusamad.
¹⁵ Alt oli kätte andamassa,

pääl oli vastu võttamassa.
Alla löi tema annervaaksad,
pääle löi päävalälled,
et ei päälta päivitanud;
²⁰ sisse löi sinepivarred,
et ei seesta seenetanud;
vahele löi marjavarred,
et ei läinud läppastamma.
Kuhjad paistsid Kunda,
²⁵ naprad Narvaje näikse.
Seda siis naersid Narva saksad,
imestsid Iru isandad,
et olid naprad naiste tehtud,
kuhjad tütarde kogutud,
³⁰ akkid imme istutatud.

Kk: 10. armu sakki.

H I 3, 20 (26) < Narva I, Kreenholm – J. Raudmann (1888).

91. PÕLD TAHAB TÕMBAMIST

191

1.

Lõigakamme, hõigakamme,
tõemeeli tõmmakamme!
Tõmmame, õed, tõesta,
vinname viha perasta!
⁵ Kas saame vanadelt võitu,

usinaida uinutada?
Uinutame vanad vaole,
usinad unimäele,
liiad targad taitsikuile!

H III 1, 114 (11) < Vaivara khk < Jõhvi khk, Voka v – N. Heek (1889).

Trükitud: ERIA nr 1581 (lt 752: Võidulõikamine).

92. SIIN ON KÜNDNUD KÜÜRSELJAD

192

1.

Siin on kündend küüreselgä,
äästand ädelajalga,
virsujalga veeretanud,

seliliste seemendanud,
⁵ vatsuli vaud ajanud.

H II 7, 902 (21) – A. Tõnorist (1890).

93. VAIKNE PAARIMEES

193

1.

Päiva loorib loune'eie,
keerib keskihomikuni –
ei mu korvamies konele,
ei mu paarimies pajata,
⁵ aja juttu arvastagi,
tosta juttu ei tunnistagi.

Ta peab suuni suuremasta,
kielekandet kallimasta.
Suu sinule, suu minule,
¹⁰ kieled kullad kummalegi,
mieled marjad meil molembil.

H II 1, 33 (38) < Peeterristi k – O. Kallas, M. Ostrov < Leena Kaev (1888).

Trükitud: ERIA nr 1624 (lt 773: Vaikne paarimees).

94. TÛTARLAPS VÄSIB

1.

194

Ema ootab koju + Tütarlaps väsib

Koju ootab eidekene,
koju ootab taadikene,
vaatab vanemuinekene,
ootab, osa pihussa,
⁵ vaatab, vara käessa.
Ju tuleb tüdinud tüttar,
ju tuleb väsinud väimees.

Mis töö ära tüitab,
ja väli ära väsitab?
¹⁰ Tüdivad mehed tugevad,
väsisvad härjad vägevad,
saadik tüdib tüttarlaps,
väsis vähik' kanene.

Kk: 13. vähe kõnene.

EÜS X 2848 (2) < Kannuka k – R. Vilmansen < Liiso Votja (1913).

Dbl 1: EÜS X 2876 (2). 13. vähe kõnene.

Dbl 2: EÜS X 2923/4 (2) – A. Kingu. 6. Jo tuleb tüdinenud; 7. Jo, 8. tüitab; 9. Väli ära väsitab; 10. Tüdinenud; 11. Väsinud; 12. Saadiks siis tüdib tüttarlaps; 13. vähe konene.

95. VÄSINUD LÕIKAJA

1.

195

Küll ma leikan, vaid ei jõua,
küll ma ajan, ei avita,
vihud väänan, ei vähene,
ku'ud keeran, ei kulugi.
⁵ Kas on eesta mendud
vai on taganta käidud,

üle tüki üpand ullud,
läbi laane käinud laiska?
Vai on kääd kinni pandud,
¹⁰ sõrmed sirpije siudud,
jalad pandud kamitsasse?

HI 3, 18 (19) < Narva l, Kreenholm – J. Raudmann (1888).

2.

196

Väsinud lõikaja + Lõpe lõigates!

Kui lõikan, ei jõua,
kui ajan, ei avita.
Mi on minule tullu?

Kas on tegijad teined
⁵ vai on panijad panned
vai on kurjus keeritaned?

Kui meil lõpeb lõikamine,
siis meil lõpeb lõuneleiba,
vahekanikad kaduvad.

¹⁰ Lõpe, lõpe, põllukene,
lõpe, lõpe, põrgu põldu,
lõpe, lõpe, kuradi välja!

SKS Simm, 105 (125) < Auvere k – A. Simm < 50-a eit (1904).

96. ETTERUTANUD LÕIKAJALE

197

1.

Mis sa, uhke, uurad minu,
pikkelakka, piirad minu!
Uura uue reie juurde,
vana reie vainu juurde!

⁵ Sää! on vaati tõrvavetta,
kuus vaati kuradikusta.
Sää! need uurajad ujuvad,
piirajad pään pesevad.

Seda laulu, “Mis sa, uhke, uurad minu”, on enne viljalõikuse ajal nendele lauldud, kes oma esidega teiste ette olla jõudnud.

H I 1, 15 (17) – N. Heek (1888).

Märkus: H III 1, 103.

Trükitud: ERIA nr 1582 (lt 753: Etterutanud lõikajale).

198

2.

Mis sina, ullu, uurid minda,
perse pikal, piirad minda!
Uuri uue reie pääle,

piira pika metsa pääle!
⁵ Sää! nied uurijad ujuvad,
piirajad pead pesevad.

H II 1, 81 (104) < Udria k – O. Kallas, M. Ostrov < Mari Konsa (1888).

97. SIRBIVISKAMISE LAUL

199

1.

Sirise, sirise, sirbikene,
kõlise, kõlise, kõverrauda!
Kelle sirpi ette jõuab,
selles peigu vastu sõuab.

⁵ Lähme siis läbi suure metsa –
kelle hää! siis ästi kostab,
selles meesi mütsi ostab.

H II 7, 206 (85) < Samokrassi k < Viru-Nigula khk, Lontova k – H. Masing < Marie Liisabet Välja (1889).

Sirise, sirise, sirpi,
kõlise, kõvera rauda!
Kelle sirp siin ette jõuab,
sellel peigmees vastu sõuab.

⁵ Lähme lauldes läbi metsa –
kellel hääl siin hästi kostab,
sellel peigmees mütsi ostab.

E 40975/6 (7) < Samokrassi k – F. Feldbach < Leena Saareleht (1901).

Moderato

Si - ri - se - ge, si - ri - se - ge, sir - bi - ke - sed,
kõ - ri - se - ge, kõ - ri - se - ge, kõ - ve - rad rau - ad.

Sirisege, sirisege, sirbikesed,
kõrisege, kõrisege, kõverad rauad.
Kellel sirp siin ette jõuab,
sellel peigmees tulla nõuab!

⁵ Lähme lauldes läbi metsa –
kelle hääl seal kaugel kostab,
sellel peigmees mütsi ostab.

EÜS VIII 421/2 (158) < Narva l < Järva-Jaani khk, Kuksema (Metstaguse) v – C. Kreek, Johannes Muda < Leena Kalbek (1911).

Viis: EÜS VIII 442 (57a).

98. TALGULISTE TÄNU

Oi meie eleda erra,
oi meie saleda saksa,
obenuppu nuoriherra,

valge valla prouakene,
⁵ obepitki pieni preili!
Tappis ärja talguksesta,

lüpsis lehma lüpsikusta,
Vahi Mardi valge kitse.

H II 1, 80 (102) < Udria k – O. Kallas, M. Ostrov < Mari Konsa (1888).

203

2.

Oh meie üvada erra,
oh meie üvada proua,
obenukku noored errad,
kes teinud üvada õlut,

⁵ üva õlut, hästi käinud,
sagedast käind salve pääle,
hästi ärra aida pääle!

H II 1, 94 (132) < Hungerburg < Rakvere khk – O. Kallas, M. Ostrov < Mai Maibomm (1888).

204

3.

Olgu terve, ärrakene,
teiseks terve, prouakene,
kes on teinud väl'la varud,
väl'la varud ja põllu põrmud!

H II 1, 143 (205) < Auvere k < Ambla khk, Karkuse v – O. Kallas, M. Ostrov < Mihkel Asmer (1888).

205

4.

Talguliste tänu + Koka kiitus

Oi meie eleda ärra,
oi meie saleda saksa,
obenuppu nuorierra,
kuldakruoni prouakene,
⁵ sa tegid pulmad põllulagi,
õletused õtrilla!

Üva kokk on keitnud leeme,
parajast on pannud soola,
toonud soola Suomemaalta,
¹⁰ piparida Venedemaalta,
salatimed Saksamaalta.
Hüva kokka, kaunis kokka!

H II 1, 157 (225) < Türsava v, Sõtke k – O. Kallas, M. Ostrov < Leenu Borman (1888).

Oi meie ilusa herra,
oi meie saleda saksa,
pitkapolle provvakene,

hobenuppu nooriherra!
⁵ Tappas härja talguksista,
lõi lehma lüpsikusta.

H III 1, 11 (4) < Väike-Soldina v – H. Kasikov (1888).

Ai meie aleda erra,
ai meie saleda saksa,
valge valla prouvakesta!

Tappis ärjä talguksista
⁵ ja ka lehmä lüpsikulta.

See talgusselaul on pitk ja ilus laul õld, a Ann Karu ütles kõik muud ärä unustand õlema.

H II 37, 188 (5) < Udria k – P. Paurmann < Ann Karu (1892).

NAISTE KODUSED TÖÖD

99. ANNA PIIMA!

Anna piima! + Hunt sööb sinu

Sõõru, sõõru, sõrgajalga,
anna piima, arkijalga,
sõõru neljasta nisasta,
udarasta umbisesta!

⁵ Kokka tahab kohvipiima,
emand tahab perele piima,
neitsit võida ruuge'eida.
Sõõru neljasta nisasta!

Unt sööb sinda, poiss viib minda,
¹⁰ unt sööb sinda soode pääle,
poiss viib minda maade pääle,
kojamees kodade pääle,
majamees majade pääle,
saks viib suure salve pääle,
¹⁵ mõisnik viib mõisa pääle.

Kk: 10. sööda pääle.

E 40974 (5) < Samokrassi k – F. Feldbach < Leena Saareleht (1901).

209

2.

Anna piima! + Hunt sööb sinu

Sõõru, sõõru, sõrkajalga,
anna piima, arkijalga!
Hunt vieb sinu, poiss vieb minu,

hunt vieb sinu suodele
⁵ ja poiss vieb minu mäedele.

KKI 47, 13 (5) < Tuleviku as, Sepa t – Ü. Tedre < Maria Prees (1961).

100. KOKKU, KOOREKENE!

210

1.

Kokku, kokku, kuorekene,
voist, Jumala viljakene:
taevast tulgu, sisse mingi,

ümber mäna müssa-mässa,
⁵ ümber kirnu kissa-kassa,
tots-tats leiva pääle!

H II 1, 84 (109) < Udria k – O. Kallas, M. Ostrov < Mari Konsa (1888).

Trükitud: ERIA nr 1843 (lt 871: Kokku, koorekene, var 2).

211

2.

Kokku, koorekene,
või, Jumala viljakene:
taevast tulgu, potti mingi,

ümber mäna mõssa-mässa!
⁵ Lapse suhu – nopsti,
oma suhu – kopsti!

A 4943 (2) < Vaivara as < Perjatse k – Linda Libene, Vaivara kõrgem algk, 5. kl (1923).

212

3.

Tulekiuru, lepaliuru,
saame soola sabasse!
Taevast tulgu, pilvest pistku,

koorta kirnu kerkimaie!
⁵ Müta-mäta mööda mända,
kokku, kokku kooreke!

A 4994 (6) < Vana-Sõtke k, Jakovoja t – Hilda Eimann, Vaivara kõrgem algk, 6. kl (1924).

SUMMARY. FOLK SONGS FROM VAIVARA PARISH AND NARVA

Vana Kannel ('Old Harp' or 'Old Psaltery') is a series of scholarly publications of ancient Estonian folk songs in the *regivärss* meter, or runo songs (in Estonian *regilaul*, pl. *regilaulud*). The volumes are being compiled according to the topographic-typological principle – presenting songs by parishes. Parishes as territorial and administrative units were predominantly formed in remote antiquity, before the emergence of ecclesiastical parishes in the 13th century. Territorial parishes were abolished in Estonia in 1925; nonetheless, in Estonian national academic disciplines, it is still customary to view parishes as also having a territorial meaning.

The series was initiated in the last quarter of the 19th century by Jakob Hurt who published songs from the parishes of Põlva and Kolga-Jaani. The general Latin title for the scholarly series of Estonian folklore publications, *Monumenta Estoniae Antiquae* was appended later. So far, eleven volumes of *Vana Kannel* (VK) have been published: VK I, 1875–1886 (songs from Põlva parish); VK II, 1884–1886 (Kolga-Jaani); VK III, 1938 (Kuusalu); VK IV, 1941 (Karksi); VK V, 1985 (Mustjala); VK VI: 1 and VK VI: 2, 1989 (Haljala); VK VII: 1, 1997, and VK VII: 2, 2003 (Kihnu); VK III, 1999 (Jõhvi and Iisaku); VK IX, 2009 (Lüganuse), VK X, 2012 (Paide and Anna), VK XI, 2014 (Kodavere).

Vaivara parish was located in north-eastern Estonia, being the most eastern parish of erstwhile Virumaa. As the *Vana Kannel* volumes of other parishes from Eastern Virumaa county – Jõhvi, Iisaku, Lüganuse – already exist, the whole area is now represented. The current volume also includes the songs collected from Narva, the city situated in the territory of Vaivara parish.

The emergence of the Estonian *regivärss* or *runo* verse form, which is common to many Baltic-Finnic peoples, such as the Finns, Karelians, Izhorians and Votes, presumably dates back to the first millennium B.C.E. In contrast to newer, end-rhymed stanzaic folk songs, *regilaul* is characterized by initial rhyme (alliteration and assonance), parallelism (the grouping of verses on the basis of parallelism) and the octosyllabic (four foot) trochaic verse (quantitative meter based upon the relations of length between the syllables). In the course of the many centuries, *regilaul* has acquired an extraordinarily rich poetic figurative language with its metaphoric imagery and unique structural devices including numerous tropes of repetition (repetition of words, syllables, verses and motifs) which also supported memory and facilitated their oral propagation over time.

The first written record of Vaivara *regilaul* did not come until the year 1888 when Jakob Hurt initiated a project for the systematic collection of old, declining folklore across Estonia and published an appeal in the newspapers asking everyone to write it down. Most of the songs in this volume come from the collection of Jakob Hurt and were sent to him in 1888–1907. The main supplements were received by the agency of folklore’s collecting action initialized by Oskar Kallas and the Estonian Students’ Society in 1904–1916. Plenty of songs from children’s repertoire were written down during the collection campaign in schools in the 1920’s and 1930’s, organized by Walter Anderson (in this publication dozens of similar versions are not published completely but listed below the redactions). Later on just a few more songs have accrued.

This collection presents 1,525 song versions (including children’s songs, spells and some song fragments). There are 548 numbered song types and 18 *regilaul* melodies. The compound songs are distributed by the type of their main motif. Songs have been first divided into chapters of lyrical epic and lyrical songs according to their main type. There are no pure epic songs among the Estonian traditional folk songs. In the lyrical epic songs, the epic elements (actors and action, different events) are complemented with lyrical elements (descriptive motifs in rich figurative language). Most of the songs in this collection belong to the chapter of lyrical songs, but not all of them are purely lyrical either. Clearly different are functional songs related to rituals and other activities like calendar songs, wedding songs, charms, lullabies, nursery songs and so on. Therefore, the lyrical songs have been further subdivided by taking into consideration their theme as well as their function.

The introductory part of the book includes overviews of the history, dialect traits, *regilaul* collecting history, songs and singers and *regilaul* melodies of Vaivara and Narva. At the end of the volume, there are song type indexes, lists of the collectors, performers of folk songs and geographical names, as well as explanations of the archaisms and dialect words.

There are many folk songs with perfect verse form, complete content and fine figures written down in Vaivara and Narva. The variety of lyrical epic as well as lyrical songs is wide. In addition to many song types and motifs common to the tradition throughout northern Estonia one can also find unique compilations here. Although *regilaul* was already becoming a marginal cultural phenomenon at the turn of the 20th century, it still lived on in the memories of many people and was even actively used by some singers in Vaivara.

SUMMARIES OF FOLK SONG TEXTS

LYRICAL EPIC SONGS

Mythical songs

1. CREATION [Creation + Buying Goods from the Town + Our Lads and Your Lads]. A holy bird searched for a place she could make a nest. In our paddock, she found a golden nest. Having laid the eggs, she began to hatch them. Having hatched out nestlings, she started to throw them out – one was placed as a seal in the sea, another as a swan in the sky, the third as God's rooster. The seal, the swan and the rooster call lads to go and buy fine goods for the girls. The lads of our village are rich, wear nice clothes and have good horses; the lads of other villages wear tatty clothes and have scraggy horses.

2. STAR BRIDE [Star Bride + Give Time to Adorn]. A young woman found a hen on the way to the pasture and brought it home. The hen grew into a young maiden, Salme. Three suitors came to woo her – the Moon, the Sun and the Star. Salme wouldn't marry the Moon, as he sometimes rises early in the morning, sometimes at sunset. Salme wouldn't marry the Sun, as he has bad jobs: at haymaking he makes it rain, at sowing he burns the fields. Salme accepts the Star. The Star is offered food and drink, but he only wishes that Salme is quickly brought to him. Salme replies, "If time was given to grow, time should be given to adorn myself; an orphan needs a long time to get dressed and adorned, because the dressers don't care about her."

3. THE BURNING OF GOLD. Shall we go picking strawberries, raspberries or blueberries? There will we get golden belts as gifts. Where will I put the gold? On the ground it will rot, in the woods the thief will steal it, at home the fire will burn it. Nevertheless, I will take it home and put it on the hat of my brother-in-law, on the bedside of my father-in-law, on the adorned garments of my sister-in-law.

4. SEEKING THE BRUSH. While the girl is combing the farmhands' hair (in other versions: his brother is combing his own hair), the golden brush slips into the sea. St Peter and St Paul are asked to retrieve the brush from the sea. They refuse, so that the looser of the brush (in other versions his sister), has to look for the brush herself. She searches knee deep in fish spawn, where a sword touches her feet. She takes the sword to the manor, where the gents wonder – where has the sword come from? The finder replies that it has been found from the sea (in other versions: from the war). The sword has been made of the bones of warriors. [The versions incorporate different songs: "The Sword from the Sea", "The Sword of Bone" etc.]

5. THE SWORD FROM THE SEA [Apple Thief + The Sword from the Sea + The Sword of Bone]. There was an apple-tree on the hill, a sweet red and golden apple on it. I went to take the apple but it fell into the spring. I asked St Peter and St Paul to take it

but they asked for nice clothes as a reward. I had to go and get the apple myself. A sword touched my hips in the water, I took it out and carried it to the manor. The gents asked where the sword comes from. I answered that the sword came from the sea and is made of the bones of fishermen, warriors and lords; without any sharpening it can cut throats.

6. PLOUGHING THE SEA. You are a lazy ploughman: you go to sleep in working time and let the predators eat your horse and ox [“The Lazy Ploughman”, in the first version]. Let’s go out to measure the sea – will it yield fish? Let’s plough the sea and turn it into pea, buckwheat and wheat fields. [The second version ends with the song “Lingering on the Way to Well”:] I spent five or six days there, came back on the seventh and got punished by the homefolk.

7. SWEEPING THE SEA. There were ten maidens. More maidens gathered and altogether a hundred came. Let’s go together to the seaside to brush with golden brushes! I will brush the sweepings into the sea. A ship grew from the sweepings, full of hatted men. On the second brushing, a ship with fair-haired women grew. On the third brushing, a ship with fine young men grew, and on the fourth, a ship with wreath-headed maidens.

8. LICE TURNED INTO FISH. I am a seaman and know the winds, I can sail on the faraway seas. I can fish well, too. Sitting on the board of my boat, I pick the lice from my fur coat and throw them into the sea where they turn into fish.

9. THE GREAT OAK. An oak grew into a giant tree, started to divide the sky and scatter the clouds, its branches reached all the way up to God. I was seeking someone who could chop the tree down. I found my brother buying jewellery and asked for whom he was buying it. The brother said it was for me, but I knew that he bought it for his wife. I asked my brother to chop the oak. The fallen oak was used for crafting many items: barrels, vodka and beer casks, child’s cradles and the priest’s singing board.

10. THE CRYING OAK [Wirble-Warble, Small Lark + Star Bride + Creation + The Crying Oak + The Great Oak]. The hawk lays three eggs, and a beautiful maiden hatches from them. The suitors come to woo her, but she will not accept even the prince. Walking in the woods, she finds an oak crying that nobody would cut it down. She consoles it by saying that her five brothers will come and cut the oak, and many useful things will be made of its timber.

11. THE GREAT OX. An enormous ox was brought from Turkey. I wondered who could slay it. I found a tiny man from the meadow, who killed the ox with his bare hands. [In the second version:] A kind master killed an enormous ox for his workmen: its scruff was a thousand fathoms long, its horns a hundred fathoms wide. Also he gave them a barrel of beer and another of vodka. The ox was not enough for a meal: only bones, skin and a bit of meat. The barrel of beer was not enough to drink: just a few drops in the middle. My little sister killed the ox, got a barrel of blood and made dumplings.

12. THE PLOUGHING STORK. I walked in the woods on Sunday morning and saw a stork ploughing there. I brought the stork home. Everybody tried to milk the stork. The other maidens could not do it, but I, young and feeble, got a tub of stork’s milk.

Songs about unusual incidents and actions

13. THE SHIP'S TIMBER [fragment]. An alder forest appears [to the travelling singer]. Dear forest, will you give me timber for the mast and boards of my ship?

14. THE SHIP VOYAGE [Eagle beneath the Swathe + The Ship Voyage]. I found a bird from the hayfield; it had a chick under its wing; the chick had an axe under its beak; the axe had a chip under its corner. A ship was made of the chip. First, the old ones were made to row, but the ship would not gain speed. Then the younger ones were made to row and the ship gained such good speed that the village buildings rocked.

15. BLACKSMITH IN VIRU [Blacksmith in Viru + The Golden Wife]. I had three brothers, one went to work as a blacksmith in Viru. He made wheels for people and axes for the parish, but left cracks in them. The blacksmith was criticised and complained to. The blacksmith got angry. He forged a golden woman for himself. What is the golden wife lacking? A tongue in her mouth, a mind in her head, a warm heart inside her, a soul in her heart.

16. THE SCYTHE WOUNDS BROTHER [Lovely to Sing in the Evening + The Scythe Wounds Brother]. The scythe was made by an evil blacksmith, it wounded my brother and he lost his blood. By my care he will come to life again.

17. THE MUDDY APRON. I put on fine clothes, adorned myself and went to the village. I found boys playing tag and throwing cudgels. The mischievous boys threw dirt on my new apron, and mud on my fine skirt. I returned home crying and told mother about what happened. My mother comforted me: there are enough clean clothes in the storehouse. [In the first version, the songs "The Village Stops to Listen" and "There is Nobody to Stop the Singer" are added; the third version begins with the songs "Bringing the Swing", "Call to the Swing" and "Testing the Swing".]

18. JEWELLERY STOLEN. I went to the spring to wash my hands and put my jewellery on the sand (in other versions: on the branches). A thief (in other versions: a fish, an animal) came and stole the jewellery. I went home crying. My parents comforted me and promised to buy new jewellery from town.

19. MISSING JEWELLERY [Missing Jewellery + A Goat's Bell around the Neck]. I went to the lake to do laundry. On my way, I met a gentleman in fine clothes who made me pick lice from his head. While doing so I lost all the rings from my fingers. I went home, crying, and told mother what had happened. My mother comforted me: there is a goldsmith, a silversmith and a coppersmith at home: they will make new rings for me. My rich godfather gave me a goat with a bell around its neck. The bell was stolen and put around a hen's neck. I found it, killed the hen and put the bell around the thief's neck. She asked for mercy: I put the bell on the cupboard and it got lost.

20. THE GEESE LOST. Others were given other jobs, but I was given an easy task – to tend geese. I let the geese into the water but a pike approached and chased the geese away. I went home, crying, and told mother and father what had happened. The parents advised me to take the horse from the stables and go to ask the woodcutters and

ploughmen. The woodcutters and ploughmen guided me to the manor with the finest of feathers. In the manor I was offered a seat and given food and drink – made of the feathers, meat, and blood of my own geese.

21. THE OXEN LOST [fragment]. I was herding the oxen at night, but lost them. I am going to seek them, a golden yoke on my shoulder.

22. THE OXEN KILLED. I went to the estate to plough with the oxen. Having worked for a while, the oxen grew tired. I let the oxen rest. A wolf came and killed the oxen. [In the second version:] I was trying to escape, but was still imprisoned and now I am waiting for the storm to blow down the jailhouse.

23. THE HORSE STOLEN. I found a small coin and bought a horse with it. With the horse I ploughed the land, grew barley and made beer of the barley. With the beer I married a wife. The family told me to beat the wife but I would not do it. A plague came and killed my wife. I went to the inn from the burial. While I was drinking beer, a thief stole my horse. [In the third version:] I was a fine manor coach and took the gentlemen on a trip. Coming home alone, I went to the inn. A thief stole my horse from there.

Songs about the youth and family relations

24. THE BAPTIZED FOREST [fragment]. Our forest lacks singing birds; after baptism the birds started to sing. I went to the forest and met four maidens who were weaving different belts [“Four Maidens”].

25. THE GOLDEN WIFE [Would Marry but Afraid of a Child + Marry a Small Woman + The Golden Wife]. I would wed a wife, but I fear that the young woman will be crying and the cradle will be brought into the house. I would wed a tall wife, but she would go to sleep in the bed. I would wed a big wife, but she would go wandering to the swamp. I’d like to have a highborn wife! I thought the gold beautiful and started to gather it. I laid in bed with my golden wife – the side towards her was cold. My bed’s boards are cold and frosty.

26. THE SUITOR AT THE WELL. I went to propose marriage but the maiden had gone to the well to fetch water. I followed her there, asked the maiden to give water to my horse and told her that I am simply a traveller, running the manor lords’ errands. [In the first version, the songs “The Deceitful Bridegroom”, “Where I Sit, I Cry” and “Do Not Rush to Marry a Drunkard” are incorporated.]

27. THE TIMID SUITOR. I went for a walk to the woods and unwittingly stumbled upon some young maids. (In other version: I put the maidens to harvest the crop to see which is the right one.) I did not dare to approach and hug them. Crying, I went home. My mother and father met me asking: Why are you crying? I told them what happened. Oh, you young lads! Young maids are not to be caught with a gun like wolves and bears! They are taken away with gold and silver. [In the second version the storyteller is the lad’s sister. The third version is different: at first the suitor cannot find any girl he would like to marry. After complaining it to his father at home, he goes to try again and this time he finds the perfect girl.]

28. **THE HORSE BUYERS.** I was the herding girl of my father's and brother's horses. Some splendid merchants arrived and asked me to sell them the horses. I asked them to sell me first their swords and spurs on their feet. They answered that they cannot do it: the swords and spurs are too precious to them. I said that as precious are my father's and brother's horses.

29. **THE SOLD MAIDEN.** I was the only sister for nine brothers. When I was herding, there came a young man who shouted that my family – father, mother, brothers and sisters – have sold me to him. He told me that my father got a horse, my mother a cow, my brother mighty oxen, my sister a big brooch, my sister-in-law quick shoes in return for me. I said a curse for the horse's leg to break, the cow to give blood in place of milk, the oxen to tire in the field, the brooch to get lost, and the shoes to break during the dance.

30. **A GIRL TO BE RANSOMED.** The imprisoned girl sees her family members walking on the seaside and asks them to ransom her. The father is not willing to relinquish his horse for his daughter; the mother does not want to give up her cow, the brother his sword and the sister her ring, as these things would be of use for a long time, while their daughter or sister would stay around only for a day or two. In the end, the girl asks her fiancé to ransom her with his ship. The young man replies that he would rather let go of his ship, as the ship will last a day or two, but she will be for the whole of his life. The girl curses her father's horses, her mother's cows, her brother's swords and her sister's rings, and she blesses her fiancé's ships.

31. **I CANNOT COME TO VISIT YOU.** Come to our place to spend the twilight hours! – I cannot come, your dog is barking at me! – No, the dog is barking at the suitors! – Your horse is neighing at me! – No, the horse is neighing at the oats! – Your cow is mooing at me! – No, the cow is mooing at the milker! – Your sheep is baaing at me! – No, the sheep is baaing at the shearer! – Your cat is mewing at me! – No, the cat is mewing at mice.

32. **THE SLAYER OF THE DAUGHTERS.** Brother came angrily home from court-ing, threw his hat on the table and started complaining that maidens would not have him, since his mother has many daughters who need a dowry. Mother took her daughters to the water and drowned them. The brother could marry and his young wife was brought home and made to weave cloth. The wife wove a single yard in ten weeks, and the cloth was ruined in smoke. Now the mother went to the water and pleaded for her daughters to return home. The daughters replied that they couldn't come because the sea is their mother now. The sea will marry them and give them dowry. [In the fourth version, the daughters answer that the grass and the forest have grown on their grave and ask to feed the grass to the animals.]

33. **THE HUSBAND SLAYER.** Mai is dressed up and is dancing on the hill. Jürje (her husband) rides by (in some versions: he is ploughing and Mai brings him food). Mai goes along with Jürje to his house and they go to sleep, but she lays knives into the bed. In the morning, the mother-in-law discovers the blood. Mai tells that she has killed

a sheep or a cock, but the mother-in-law sees that she is lying. Mai escapes and turns to the forest trees (in some versions: the river) for help and refuge, but they reply that they cannot shelter her. Mai curses the aspen, “May your leaves tremble like my heart is trembling!” [In the first version, the birch agrees to shelter her, in the second version the chasers get hold of her.]

34. KNEES ARE HURTING. I married a year before. My wife was pretty and hard working. The time came to make hay. She scythed some swathes and suddenly felt weak in knees and was taken sick. I went home, crying. My parents advised me to ride for help. I met wise village women who suggested that I should start brewing beer and heat the sauna, then she will get better and will have a little child in the cradle.

35. VISITING THE FAMILY HOME. [The song consists of several motifs.] I was evil to my parents, they drove me away from home. I went to live with moles and mice who brought me nice clothes. I visited my parents, seeing me they wondered if I am some noblewoman. I answered that I am their daughter whom they drove away. They took fright and went to prepare food. I said that I did not come for food, at home I have plenty to eat.

36. GREETING THE FAMILIAR HOUSE. I am leaving my parents’ home now – tomorrow I will come and see if the better and more honest ones have come instead of me. But there will be worse and vulgar ones instead. I am greeting the house, arriving back – but the house says it has never seen me before. I answer that I was already among the builders of the house.

37. VISITING THE BROTHER. Dear daughter, when you will come to see me at your brother’s place, come and greet me at the fence! Your brother’s gates and doors are evil.

38. NEWLYWED WIFE VISITS HER FATHER’S HOME. [The song versions consist of several motifs.] I went to visit my father’s place and was not recognized any more. My brother’s wife did not want to give me any food, but my mother and father offered me all the best foods. I told them not to do it – I have enough to eat at the new home.

39. THE EVIL IS HEARD IN THE VILLAGE. [The song consists of several motifs.] When I lived with my parents, I was never maltreated. Now everybody beats me, even the pig herds. Nobody listens to my sorrows, the roof and the threshold hear me, but don’t speak. When I go inside, I am chased away from every place. Where am I supposed to go now? The sky is too high to rise into, the spring is too pitiful to drown in, the clouds are too dark to go into, the ground is too low to fall onto.

40. THE SON DOESN’T CALL MOTHER IN. [The song versions consist of several motifs.] A widow is like a house without a pier, a room without a roof or a window. All the winds blow upon me, all the rains fall on me. When I enter the gate, nobody talks to me, not even the roof and the threshold. My son and my daughter-in-law keep watch so that I don’t come in. Where am I supposed to go! The spring is too pitiful to drown in, the clouds are too dark to go into, the sky is too high to rise into.

Songs about the relations of the village and manor

41. THE TASKMASTER AND THE SERF. I was a poor old serf; I went to work in the landlord's field. I watched which plot the taskmaster would measure for me to plough. He measured a big plot and I knocked him to the ground for it. He complained about me to the landlord. I explained to the landlord that if the plot is too big, I would plough the land carelessly, leaving weeds to grow. The landlord agreed with me and allowed me to beat the taskmaster if he measured plots too big. The taskmaster came to punish me and I knocked him down. I escaped into the reeds and heard the evil taskmaster chasing me. What I could do, poor orphan – the spring is too pitiful to drown in, the sky is too high to rise into, the ground is too low to fall onto. I asked the taskmaster to let me go home to my own work for a few days, but the taskmaster is like the devil. Just wait, taskmaster! I will beat you lame in revenge! The taskmaster asked his wife to heat the sauna, whisk him and put him to sleep on the pillows and fine sheets. The wife answered that the sheets and blankets are too short for him.

42. THE TASKMASTER'S FARMHAND. I was a farmhand for the taskmaster. The taskmaster had many stables and a number of horses, all of which needed care and grooming. I failed in grooming all of them and was going to be punished by whipping. [The second version also describes escape from the punishers and tearing the clothes on the run.]

43. A SERVANT TO THE HOLLANDER. I served a rich man, herding or ploughing for days and nights. As pay I was offered only a sheep [in other versions: a manor, a fur coat, a chicken, a cock], but this was not enough for me. The next time the lord offered a church and a parish [or in other versions different farm animals], but I was not satisfied until I was given a young maiden. [In the last version, all the offered animals are accepted and the maiden at the end becomes the hostess for all of them.]

44. STEALING FROM THE MANOR'S GRANARY. Together with other penniless serfs, I was drinking in the tavern. I went to steal from the manor threshold but began to sing there. The taskmaster heard me and called the other manor folk to catch me. I was tied up and sent to the town's prison. God was merciful, and raised a strong wind that pushed down the prison. Running away, I committed several misdeeds and finally reached a big swamp.

Songs about war and a recruit

45. THE BROTHER'S WAR TALE. A young man is recruited into the Russian army and he has to go to war. His sister (or mother) teaches him that he should not ride in the front or in the back, but in the midst of the troop since the front ones are decimated and the rear ones are killed, but those in the middle come home. After a while he returns home and drives to his father's yard. The father doesn't recognise him – a Russian man, a Russian horse. His mother and brother do not recognise him either. Only the sister [in

some versions a young maiden or mother] recognises him – the same man, the same horse. The sister asks her brother, “Is the wife dear in war?” The brother replies, “No wife is dear in war; a burnished sword that saves the man in battle is dear in war. There are more men’s heads in war than there are tussocks in the bog, more men’s bones in war than there are branches in the woods.”

46. THE WAR RISEN FROM THE BROOCH [fragment]. Village people, don’t flee in fear of the war! The war rose from the brooch [silver jewellery as a fortune telling device].

47. IN WAR THE SWORD AND HORSE ARE DEAR. Wife and friend were not dear in war, but the sword and the horse were dear. With their help I could come back home to my family from war.

48. THE BOYS GRIEVE FOR THE RECRUITMENT. The boys grieve because they are recruited and must go to war. The maidens stay behind weeping for them.

49. THE ONLY BROTHER IS RECRUITED. Mother is complaining, “Other women’s sons are not taken to the war, I have only one son and he was taken to the war, forced to carry heavy arms!”

50. THE HOME WILL WEEP FOR THE SON. When the young men are recruited, the animals and commodities remain grieving for them. [The songs “Wedding of the Wooing Horse” and “The Manor Lord Doesn’t Let Me Woo” are incorporated.]

51. MAIDENS STAY BEHIND WEEPING [fragment]. The maidens remain weeping for their young grooms.

52. GIRLS WERE CRYING FOR AS LONG AS THE SAILS COULD BE SEEN. Girls were crying for their bridegrooms for as long as the sails of the ship that carried the young men away to become soldiers could be seen.

53. COULD NOT TAKE LEAVE OF THE RECRUIT. The maiden (or wife) left at home is sad that she could not take leave of her groom (or husband) going to war. She is afraid that he will be killed in war.

54. THE MASTERS ARE WISHING FOR WAR. Neither God nor Jesus wished for war. The masters were those who wished for it. For this I curse them into the pale by the road.

55. THE MERRY RECRUIT. A young man finds that maidens should not embarrass him with their weeping. He will go and see what lot will fall on him and is given an honest grey uniform: a man is not made to wander about in his home yard.

Legends

56. THE SLAVE IN HEAVEN. The slave could go to visit his home but died on the road. He was brought to heaven and God gave him a soft chair to sit and tasty food to eat and drink, “Eat and drink, now, poor slave, for in your lifetime you were only given water to eat and drink!” The slave’s master came to heaven, too. He was given a burning hot chair and a hot cup, filled with fire and tar. To his question, God answered that he is

treated like that because in his lifetime he did not pay wages for his slaves. The master offered the slave a wage now. God replied that no wages are necessary in heaven any more, he had to pay them at home on the ground.

57. THE PASSION AND DEATH OF JESUS. “Mary, dear daughter-in-law, for whom are you weaving that coat?” – “I am weaving it for you.” – “Oh no, you are weaving it for my son!” – “Your son is already hanged!” The mother-in-law does not believe it. “Why don’t you believe it! The bread baked last year has crumbled into flour again!” – “Oh Mary, my daughter-in-law, I still do not believe!” – “Why don’t you believe it! The ox killed last year became alive again!” – “Oh Mary, my daughter-in-law, now I believe my son’s death!”

LYRICAL SONGS

Nature

The seasons

58. SPRING IN THE FIELD. Now we can be merry: the young grain is green, and the pods of beans and lentils are growing, and the cabbage heads are getting big.

Weather

59. THE SUN IS BURNING. The sun is burning and making people sweat. It burns the grain of the fields and leaves the village people poor.

60. ROLL, DAY, IN SPITE OF THE MANOR LORDS! The lord of the manor does not want the sun to set, because then he would have to end the work for day-labourers.

61. HIDING THE SUN. The daylight (the sun) is stolen, and the moonlight is stolen, too. To get back the light, I promise the ploughing oxen, the harrowing horses and the young maiden who is scything hay.

62. RAIN, GO ELSEWHERE! [Fragments.] Rain, go elsewhere! People are waiting for rain there.

63. RAIN, PASS BY AN ORPHAN! Pour down, rain, and water the ground! Don’t wet me – I have no one to dry me or to wash my white shirt.

64. CURSING THE FROST. The frost is freezing me. Where can I get the wool and coats for children when the sheep has not grown yet? Must I take wool from the wolf and the bear?!

65. SNOW TO THE SLEDS’ WAY! Come down, snow! Then the sleds can go sledging and the sled runners dancing.

Trees, land, water

66. THE ISLAND OF BEER. When the beer is finished, I throw the pieces of the beer jug to the field. A big island grows of them, a big fir to the island, on every branch of the fir there is a squirrel, on the top there are singing birds. I will wipe my gun and go to shoot squirrels and birds to pay for the beer.

67. THREE FORESTS. The cuckoo is singing over three forests: one is a fir forest, the other a birch forest, the third is an apple tree forest. The fir forest belongs to young men, the birch forest to young women, the apple tree forest to young maidens. Then the cuckoo sings over three fields: the oat field belongs to young men, the rye field to the young women, the wheat field to the young maidens. [In the third version:] Then the cuckoo sings over three lakes: the vodka lake belongs to young men, the beer lake to the young women, the syrup lake to the young maidens.

Birds, animals and fish

68. LEAVE THE TREETOPS TO THE BIRDS! Cutting the birch branches for the sauna whisk, leave the treetops for the birds to sit on and sing.

69. CUCKOO CHICKS IN THE BOSOM [+ Three Pairs of Shoes + The Cuckoo Calls to the Herder]. I am singing in the forest, holding cuckoo chicks in my bosom. The cuckoo asks its chicks back and promises to make me three pairs of shoes: one of wood, one of bone and one of stone. The cuckoo calls not to me, it calls to the herder and the other workers. The cuckoo sits not on the stump or on the stone, it sits on the fine trees.

70. THE CUCKOO CALLS TO THE HERDER. The cuckoo calls not to me, it calls to the herder and the other workers. [In the second version, the song about an orphan turned into a cuckoo is included:] My mother slew me, my father ate my flesh, my brother spilled my blood, and my sister picked up my bones. She tied them in a silk scarf and took them to a fir tree where I turned into a cuckoo.

71. THE UNINVITED HAWK. The crow invited all the other birds to the christening feast, and only the hawk was left uninvited. The angry hawk tore apart the lark's beak and the swallow's wreath ribbons. [In some versions, the song "Three Pairs of Trousers" is included:] One pair of trousers was made by my mother, another by my father and the third pair I had before – the yellow ones were for the betrothal, the red ones for the wedding, the white ones for the christening feast.

72. THE STORK AND THE CROW. The stork is displeased that the girls pick all the berries and leave the storks wandering around in vain. The crow praises the girls: when they get married, the animals will be slaughtered and the crow can eat the remains.

73. A CROW WAITING FOR HORSE'S DEATH. A crow sat on a maple tree, waiting for the death of my horse.

74. THE ROOSTER AND THE HEN SCRABBLING AROUND. The rooster and the hen compete in pecking grain. They find one barley grain and two oat grains (in another

version, a handful of malts and another of oats) and brew a barrel of beer for Christmas (or in another version, a wedding).

75. THE ROOSTER SAID TO THE HEN. The goose [usually the rooster in this song type] said to the hen: let's go to lay eggs! Our legs were short and the snow was deep, we could not go to the village's swing.

76. THE MENACING GOAT. The goat hits its horns against the sauna's roof and threatens, "If you will not give me hay to eat and flour mash to drink, I will ruin your hop garden and cabbage garden by jumping!"

77. THE WOLF AND THE GOAT. The wolf calls out for the goat and promises the goat new shoes. The bird (in some versions: hare) sings in alder grove, "Don't believe what the wolf is telling you – the shoes will be made from your own skin (in other versions: teeth, horns and hoofs) and the silk laces from your intestines!"

78. THE GOAT AND THE WOODEN BELL. I had a wealthy godfather, he gave me a little goat as a present. A wolf ate the goat and left its wooden bell. I put the bell around my dog's neck – the wolf ate the dog. I put the bell around my cat's neck – the cat was agile to catch mice.

79. A CAT IN THE WELL. The fisherman had a good catch, but the cat came to steal the fish (in other versions: a big pig was slaughtered and the meat dumplings made, but the cat started to steal them). I chased the cat; the cat took flight and fell into the well. With the help of ten (in other versions: a hundred, a thousand) men I began to haul the cat up with the ropes. Two ropes snapped – too bad for the well, too bad for the cat and too bad for the men. [In the first version:] The third rope which had been immersed in tar managed to get the cat out of the well. The mice gloated: good for you, cat, where did you put our children!

80. CAT CHASE. I was invited to a wedding, but I had no proper shoes to put on. I started to patch up my shoes but the cat took off the patch. I started to beat the cat, the cat ran to the master's room. I ran to the mistress's room. She was cooking jam, I tried to taste it but she hit me with a ladle – I hit her with a firebrand.

81. A LITTLE RED PIGLET. A little red piglet complained to the big pig that it could not root on the field: the cornstalks hurt its eyes and stomach. I had a lot of corn and fed with it all the animals.

82. THE BRANCHES FULL OF SQUIRRELS. The trees were full of insects, the branches full of squirrels, the treetops full of singing birds, the earth full of beetles.

83. THE FISH RIVER. A river runs below great trees; clever fish of all kinds and colours swim in the river. [In the first version:] A village boy catches the fish and a village maiden cooks them.

84. I BOILED IN THE POT AT NIGHT. In the morning, I am swimming in the stream; at noon, I am floating in the river; at night, I am boiling in the pot.

The Peasant's Animals

85. MY OWN DOGS AND VILLAGE DOGS. Dog, don't bark at me or bite me! If you are given the task to bark, then bark at the pigs in the field or the rams in the sprouting fields! My dear shepherd dog, keep my horse safe and guard my flock! I myself will ride to eat berries and nuts. – But now the dog has let a wolf among the flock! The wolf will tear the mother's ewe and the daughter-in-law's sheep.

86. THE STABLE UNDER THE SKY. I bought a humpbacked horse and went to the manor's fields. The magpie and the crow croaked, they thought my horse dying – but my horse did not die. I had clever stableboys who made the stable under the sky.

Work and workers

Working on the field

87. BRIDGES OVER THE SWAMPS. Let's make bridges over the swamps so that a woman would not get her feet wet; an ox, his hoof; and a pig, its silk boots.

88. CUTTING OF TIMBER. I will cut down the pine forest; my father will have wood for the wheels, my mother for the flaxbreak.

89. WHERE SHALL WE MAKE THE FIRE FOR NIGHT HERDING? [The herders who are herding horses at night discuss:] Where shall we make the fire for night herding? – To the streets of the new town, to the village common of the old town, to the timber forest or beautiful aspen wood.

90. THE FAMOUS STACK MAKER. The village girl was a famous stack maker: she made large and nice stacks where the hay did not mould and which could be seen from afar. The gentlemen from Narva admired these stacks.

91. THE FIELD DEMANDS TOILING. Let's toil away, sisters, let's try to beat out the older and diligent harvesters!

92. THE HUMPBACKS HAVE PLOUGHED HERE. The humpbacks have ploughed here, probably they have furrowed on their backs or bellies.

93. THE SILENT COMPANION. The sun is already high, the lunchtime is coming, but my companion on the field is not talking to me. Perhaps he thinks he is better than I am. Still we both have mouths, tongues and minds.

94. THE MAIDEN GETS TIRED. The parents wait for their daughter to come home from work. Even strong men and mighty oxen grow tired: why then should not a puny girl get tired!

95. THE TIRED REAPER. [The reaper is complaining:] I am cutting and cutting but the work would not proceed – hands and feet are as if tied.

96. TO THE REAPER WHO HAS LEFT THE OTHERS BEHIND. Why are you getting before me with your work! You will be made to swim into tar and devil's urine.

97. TOSSING THE SICKLE. [A ritual game: After the harvest, girls tossed the sickle over their shoulders while singing:] She whose sickle reaches farther will soon have a suitor; she whose voice sounds far in the forest, will have a new hat from her groom.

98. THE WORKER'S GRATITUDE. When workers gather to work together in the field, they are thankful for being well fed and given drinks; a great ox was killed and beer was made for the workers.

Women's chores

99. GIVE MILK! [The milking girl sings to the cow:] You had better let yourself be milked fast, because everybody is asking for milk. Soon the wolf will come and eat you, the village boy will come and take me to his wife.

100. CHURN UP, MY CREAM! Churn up, my cream, turn into butter, fruit of God! Come from heaven and go into the churn!

101. THE QUICK SPINNER. Our girl is such an agile spinner: bring all the wool to her! [The ending of the last version:] She made the taskmaster a new coat and hat to warm him.

102. THE QUERN STONE. We, poor slaves, must work all the time! Now we have to turn the quern stone. Oh stone, you could have been frolicking in the sea and hopping under the shores instead of coming over to our place. Why did you come to torment us? Our hands are weak and our waists are thin!

103. WHIRL, WHIRL, QUERN STONES! Whirl, whirl, quern stones, I have other work to do, too! Whirl, whirl, quern stones, grind the flour to make bread!

Men's chores

104. THE HORNS TO THE BLACKSMITH. Dear mistress, kill the goat and give me the horns! I'll take the horns to the blacksmith who will make a vodka mug and a snuff-box of them.

Fishing, sea voyage and coastal living

105. WEIRS TOWARDS THE MANOR. I am Mikk, the son of Malle; I can make a weir and set in the water: the weir's mouth will be turned towards the manor, and there will be many fish. [In the last versions, the song "Three Pairs of Trousers" is included:] One pair of trousers was made by my mother, another by my father and the third pair I had before – the blue ones were for working, the red ones for the wedding, the white ones for the christening feast.

106. THE FOLKS ON THE SEA. Don't blow today, north wind and south wind! Today my father went to the sea. Blow tomorrow, bad weather – tomorrow the murderers go fishing! Don't blow into the living-room – blow to the threshing-floor where the horse and the harness are.

On the road

107. COME, MEN, LET US GET GOING! Let's go marching, men; let's light the pipes! The men's path is curvy and bumpy. Our home is far away – five fields, seven soggy swamps and eight seas with fishes separate us.

108. TIME TO GO HOME. It's time to start off – the cold night comes, it will be dark soon, can't see enough to drive the horse inside or take it grazing into the paddock.

109. A WALK AT NIGHT. Where are we off to so late at night when darkness is about to fall? What if we are lost in the fog? Not our sisters, not our brothers – our husbands will surely find us in the fog and take home. [Part of the song “Beer Makes One Lose One's Senses” is included:] The barley, taken home, turns into beer which makes one lose one's senses – men will be frolicking around hatless, women will be dancing capless. The barley makes the horses strong, too.

110. PLAYING THE PIPE. I was going to leave a long time ago but took time to play the pipe. The pipe-playing took a long time.

111. ON THE ROAD IN WRETCHED WEATHER. I went to the town by my master's order: it was snowing and raining heavily. The water ruined my clothes and my horse got cold. I dropped in the tavern and sold my horse for drink.

112. THE RUINING OF RIGA. Dear sister, bring me a fiery wife! She brings me a fiery sword; I will ruin Riga, slaughter Tallinn, and burn Põltsamaa with it! The town guard shouted on the town wall, the merchant on his chest, the citizen in front of his house: don't ruin Riga, don't slaughter Tallinn, don't burn Põltsamaa! Let the towns stay for us to bring goods from there: salt, iron, all kinds of finery!

113. THE FINNISH BRIDGE. I caught a fine horse and rode on the Finnish bridge: the Finnish bridge cracked, the town walls trembled, the mountains rumbled!

Diligence, sloth, resting

114. THE WORK IS NOT ANNOYING. The work in the field promised to weary and annoy me, but instead I myself wore out the field and made the work feel annoyed.

115. THE LAZY WOMAN TAKES THE WOOLS TO THE DILIGENT ONE. Mother told me to twist the wool fibre into strands, but I did not bother and took the wool to someone diligent. She will weave all kinds of ribbons of the wool. [The song “Three Pairs of Trousers” is included:] One pair of trousers was made by my mother, another by my father and the third pair I had before – the yellow ones were for the betrothal, the red ones for the wedding, the white ones for the christening feast.

116. THE LAZY WOMAN DOES NOT BOTHER TO CHURN BUTTER. The village women were lazy and did not bother to make butter. They were chattering instead of working.

117. THE LAZY WOMAN DOES NOT KNOW HOW TO BAKE BREAD [fragment]. The newly-wed daughter-in-law is criticised: she did not know how to bake bread and wasted the flour.

118. SLEEP, GO TO THE VILLAGE! Sleepiness, stop wearing me, the poor child! Go to the village and lull young men and maidens: they have time to sleep. The sleep sends one to wander around.

119. THE WIFE IS THE LAST ONE GOING TO SLEEP. I promised to get up early but the sleep won me and I was the last one to rise. I put my family to sleep, the farm hands to the beds, and then I was free to come. My kind husband let me sleep long!

120. GET UP! [The taskmaster commands:] “Get up, village women, the cock has crowed already!” The village women curse the taskmaster.

121. SLEEP WILL NOT GIVE A NEW COAT. Sleep will not give a new coat, slumber no long shirt. The sleep sends one off to wander around.

Slavery

Slave and slavery

122. THE SLAVE’S PATH. [The song consists of several motifs.] Let’s go along the path that slaves have treaded upon, and the oxen and the orphans. Gold and silver have fallen on their path. A girl was peeking at me from the bushes and dreamed of marrying me.

123. THE SLAVE’S WORRY. A slave gets very little sleep, and even then can only lean against the wall. When the door-handle moves, the slaves must move. They bring beer for the doors so that they wouldn’t creak in the hands of the slaves and startle the landlord’s daughters. [In the second version, several motifs are included:] My mother-in-law gives me only work and just chaff to eat. Young men, make the bridges across the swamps, so I could go to my mother’s place to eat meat, eggs and milk!

124. THE SLAVE’S PAY. If the taskmaster does not let serfs have their meal (in other versions: give them payment), he will have to pay for it in heaven. Then he will wander on the Lord’s threshold with his milk keg, chunk of bread and box of fish (in other versions: fabric web, purse with money) and will call serfs for their meal. They will reply that they don’t want it in heaven.

125. THE SLAVE’S FORTUNE. The slave has no horse; his cornfields are in the swamps. The slave’s fortune is in heaven, his cattle are with the Lord and Mary.

126. BUYER OUT FROM SLAVERY. I begged the village boy to come and to buy me out from slavery, from hard work outside in bad weather. He promised to do it and buy me new shoes if I care about him. I wait for him and make him stockings, gloves and shirts.

Serf and serfdom

127. COME AT NIGHT, GO AT NIGHT. We, the serf maidens, are working long hours, coming and going in the darkness. Still we are punished and beaten. [In the last

version:] Everybody else is going home, but an orphan's refuge is where the wind has made room, and their sleeping place is in the woods.

128. KEPT UNTIL DARK. The cruel taskmaster keeps me working until darkness falls. Now I cannot even see the path home and am stumbling on the rocks. I recognized my home by the children's crying, the dog's barking and the cock's crowing, by the greetings of the pales and gates.

129. PROFITS OF NIGHT'S WORK TO THE GHOST. [The serf curses:] Let the profit of day's work go to the angel but the profit from work done after nightfall to the evil spirits. The taskmaster, his attendant, the granary keeper, the cornfield guard – these are the first who go to hell.

130. A SLAVE CAN SLEEP LITTLE. A slave can sleep a tiny bit, and even then while standing and leaning against a wall. A slave must get up at daybreak and go to work.

131. THE SLAVE WANTS TO EAT. It is time to have lunch. Everywhere else, workers have had their meal, while workers here have not. Master and mistress, feed your slave well: the slave will feed the ox, the ox will fertilize the field, the field will bring a good crop, and the purse will be full of money.

132. CANNOT THRESH WITHOUT ME. The threshing is never done without me though I am small and weak. The threshing piles are made very thick for me and if I cannot thresh them properly, I am going to be beaten.

133. THICK PILES. The threshing barn overseers made very thick threshing piles for the serf maidens who curse them because of it.

134. PLOUGHING WITH A GOOD HORSE. I ploughed the mountains, the valleys and the swamps with my good horses and made the crop grow.

135. PRAISE OF THE WORK HORSE. You praised your grey horse; I praise my old mare: it will plough the manor's plough plots, give birth to foals, marry off the daughters, and find wives for the sons. I plough the manor's fields well: I skipped half of the furrows when ploughing, so that weeds would grow in the field.

136. THE BAD MANOR LORDS, THE BOGGY FIELDS. The manor lords were evil, their fields were poor, the corn grew weakly. It was not my fault that the manor lord's corn was spoiled: he sowed a lot, but the crop was tiny; the serf man sowed just one bushel but had enough to eat himself and sell some to the others.

137. I BROKE THE AXLES AT SERF DUTY. Doing the manorial duty I broke the axles and exhausted my horses.

138. THE POLE IS THE SERF'S BED. I know well how the manor treats the serfs: the poles are beds for the serf, the brush wood is the stable for his horses.

139. THE SERF IS MADE OF POLES. The serf man is made of poles and logs; the master is made of soft porridge.

140. THE TINY SERF. Oh, me, a tiny man, labouring at the manor! At night, I threshed grain, during the day I ploughed the field. Where I stood and cried a lake grew of my tears.

Manor

141. A DREADFUL MANOR. We were harassed by headmen, troubled by masters. Our oxen and our horses had to eat in harness.

142. THE MANOR IS RICH FROM THE LABOUR OF THE PARISH PEOPLE. Let's work and toil, girls, let's earn money for the lord of the manor and a golden hat for the taskmaster!

143. RAISED IN THE MANOR. The orphan girls who are serving the lords in the manor are living in fear: the fiery whip is always ready to punish us.

144. WE WILL GET FLOGGED ON SATURDAY. Slaves are flogged on Saturday – some for the manor work, some for their lazy wives, some for something else.

145. ESCAPE FROM THE MANOR. The manor is like hell and the evil landlord is like a lion or a wolf – I dream about fleeing from here! I will not look back before I have reached the coast of Harjumaa.

Manor folk

146. THE MANOR LORD'S BROOD – THE WOLF'S BROOD. The manor lord's brood is the wolf's brood and the sluts have suckled them!

147. THE MANOR LORD DOES NOT PLOUGH OR SOW. Our little Mari brought tobacco from the town. Let us lie down and smoke pipes like the manor lords, who do not plough or harrow and don't have to pay the fees to clergymen, millers or weavers.

148. A PLEA TO THE MANOR FOLK. Handsome gents in fine clothes should stand up on a chair and look out of the window. They would see how poor parish people are treated: their backs are lashed with sticks. The sound of crying carries far away! Women are taking eggs and chickens to the manor to get their husbands free from serf duty.

149. WHEN THE MANOR LORDS ARE AWAY, LIFE IS GOOD. When the manor lords were away travelling, the slaves had a good life. When the manor lords returned, the good life ended. Now we are given hard work and tormented.

150. REVENGE ON THE MANOR LORDS. If I could, I would turn manor lords into oxen, masters into wooden ploughshares, taskmasters into plough handles, and taskmasters' assistants into ploughshares' wedges. I would make the masters work and the slaves dance. [In some versions, other songs about slavery are incorporated.]

151. MAY THE MANOR LORDS DIE! The manor lords do not allow us to have wives and good horses, they beat us in the gallows. I curse the masters to die, their sticks to dry up and their whips to rust. If I were the taskmaster of the manor lords, I would put them to work: make the mistresses cut the trees, turn the masters into oxen.

The taskmaster and other manor employees

152. TASKMASTER, LET US HAVE LUNCH! The taskmaster had better ring his bell and let the serfs have their lunch. It is already past lunchtime and in other places people have had lunch.

153. THE TASKMASTER MEASURED A BOGGY PLOT. The others went early in the morning to the serf duty, I went later and hoped that with the help of my horse I will catch up the others. But the horse could not work enough and the taskmaster persecuted me: he measured me a boggy plot. Still I got my work done.

154. THE TASKMASTER MEASURED A BIG PLOT. The evil taskmaster came from the tavern and measured a big plot for me to plough. I could not plough it and started to abuse the taskmaster. The taskmaster went to punish the serf maiden who could not work enough in the field with the cutting wind.

155. THE TASKMASTER ORDERED ME TO PLOUGH THE SWAMP. The evil taskmaster ordered me to plough the swamp. I sank into it together with my oxen and horses.

156. THE TASKMASTER PURSUES ME WITH A STICK. Oh poor me, poor serf boy! The taskmaster and his assistant pursue me with sticks, the manor lords incite him to beat me. Nobody relieves our burden, we are beaten like in hell.

157. THE TASKMASTER HAS AN IRON STICK. The taskmaster from Lelle had an iron stick. He found that the serf boy had not harvested around the bushes and beat him with it. The strokes were the only wage for the serf boy.

158. THE WHISKING OF BEATING WOUNDS. The taskmasters are evil in our manor, we would like to go far from here! Dear mother, heat the sauna and soak the whisks so that I can whisk the sores and wounds where the taskmaster has beaten me. May he burn in hell for it!

159. THE TASKMASTER IS CURSED INTO THE OVEN. When we, poor manor serfs, get wet, where can we dry ourselves? Let us go to the manor's threshing room! There we will throw into the oven the taskmaster's bones, the thighs of his assistant, and the breastbone of the threshing room's guard.

160. THE TASKMASTER IS CURSED TO HELL. The manor employees will have a bitter death. The taskmaster and his assistant go to hell and must drink the blood and sweat that dropped from their underlings.

161. WHAT BECOMES OF THE TASKMASTER. [The serfs dream about revenge on the taskmaster:] The taskmaster's body parts become different commodities for village people, gents and the devil: his head turns into the manor's bushel basket, his body turns into the devil's churn, his feet turn into a sled's runners, his tongue turns into the maiden's shoe sole.

162. MOCKING OF THE TASKMASTER'S ASSISTANT. When the morning comes, everybody is in bed with wives or girlfriends, but the taskmaster's assistant is with a piebald goat.

Social relationships in the village

The rich and the poor

163. MAKE WAY, THE RICH ARE COMING! Make way, the rich people from Kärmu are coming! They are dressed up with rings, silver and finery.

164. WHERE ARE THE CLOTHES FROM? The clothes come from different places: the stockings from Finland, the boots from Germany, the belt from Viljandi and so on.

165. NO WEDDING CLOTHES. I was invited to a wedding, but had no fancy wedding clothes, boots or horse. I tried to borrow them from relatives but they would not give anything. [The second version includes the song “Cat chase”:] I started to cobble the boots and the cat stole the best patch. I chased the cat to the manor where the mistress cooked jam. I tried to taste the jam, she hit me with a ladle, I hit her with a firebrand and ran away.

166. UNABLE TO FEED THE KIN. My relatives despised me and said that I am unable to host my kin. Let the family wait: when oats and barley grow well, then beer is brewed and the relatives are invited and hosted.

167. THE RICH MAN’S OX AND THE POOR MAN’S CROW. A rich man slaughtered an ox – we were not even offered a sausage. I killed a crow – I had a lot of meat, I could sell the skin. From the beak I made a snuffbox, from the feathers a winter hat, from the femur a trekking pole, and so on.

168. THE WHIPPING OF HUNGER. I saw hunger being whipped on the manor granary door. The landlord came and saw how I was giving his corn to the paupers.

Master’s family and farmhands

169. DAUGHTER AT HOME AND SERVING THE STRANGER. When I lived with my mother, I had fine clothes. Now I work as a servant girl and my clothes are of tows, burlap and pea stalks.

170. THE MASTER’S DAUGHTER DOES NOT CARE TO FETCH WATER. The master’s lazy daughter does not care to fetch water for the farmhand to wash his face.

171. THE MASTER’S LAZY DAUGHTER FALLS ILL AT WORK. The master’s daughter is lazy, she started to make bread dough but fell ill.

172. THE GLUTTON. The master and the mistress said that I eat too voraciously. I had to make the porridge for the family before they come home – or I got punished.

173. THE FAMILY IS EXPECTING A SLAVE TO COME HOME. When the mistress hears a slave girl coming home, she has the door locked, and the bench and ladle put away, because the glutton is coming home. The girl’s parents used to greet her with open gates and doors. [In some versions, other songs about slavery are incorporated.]

174. SHOE SOUP WAS MADE. The mistress made soup of shoes for me to eat.

175. SENT TO MAKE BRUSHWOOD WITH FROST. My master was evil and sent me to make brushwood. The frost froze my testicles and the village maidens started to mock me. Oh maidens, when the winter comes, I will ride to Finland and Russia and get a rich and skilful wife from there!

176. THE POOR WOMAN ASKS FOR A PLACE ON THE HEARTH. I, a poor woman, living in the sauna, asked the mistress for a place on the hearth for my pot, but the mistress turned my pot over and cast my broth into the fire. The poor slave has no horse or fields. My family rejected me and I have no place to go.

177. THE SERVANT'S REVENGE. The master was mean to me, I was mean to the oxen: I put them to plough astray and skipped half of the furrows when ploughing.

178. THE SLAVE IS LEAVING. Master and mistress, find some new slaves, my time is over.

The orphan

The orphan cries for her father and mother

179. PREMATURELY ORPHANED. Death has been unfair; it took away the caregiver and left the small children behind. The orphan has no home and must live in the house of wind, rain and fog.

180. ON MOTHER'S GRAVE. Let us go to mother's grave! Get up, dear mother! – I cannot do so, because trees have grown on the grave. – Brother, will you hone the axe and cut the trees off our mother's grave. Get up, dear mother! – I cannot do so, my daughter, grass has grown on the grave! – Dear mother, I will feed the clover to the cows. Get up! – I cannot do so, my daughter, earth and sand have already dismantled my body. [In some versions, motifs from the songs “Two Orphans”, “Left for a Stranger to Feed” and “Under the Uncle's Care” are incorporated.]

181. ON FATHER'S GRAVE. [The first version:] I must go to plough the manor fields, but the plough is not ready. Dear father, get up and help me! – I cannot do so, young son, the earth is heavy on my grave. [The second version:] My father is in the grave for a long time already, the grass has grown on the grave and the cows are eating there. Dear father, get up and show me your face! – I cannot do so, young daughter, the earth is heavy on my grave.

182. THE GREAT FIR HAS DIED. The great fir has died and left its branches to grieve for their father and mother.

183. TWO ORPHANS. We are two orphans: we do not have a father and mother, we have nobody who would teach us – we get our tuition from the tavern. We eat berries in the swamp and drink water from the river; the stones and tatters are our relatives.

184. NO HOME FOR THE ORPHAN. The orphans have no mother or father and no home. They must live together with frogs, lizards and snakes. The sun is their roof and the earth is their floor.

185. UNDER THE UNCLES' CARE. [The song consists of several motifs.] Oh, me, a tiny serf, I went to the manor's plot with poor rations. I have no better place to go! My parents died and I was left behind, under the uncles' and aunts' care.

186. FATHER'S CATTLE GIVEN TO STRANGERS. The orphan's father's and mother's cattle wail under the relatives' care.

The orphan and the stepmother

187. FACED SQUARELY WITH A STRANGER. Whenever I come home, my mother is not there. There is the stranger – my stepmother who wants to hit me. My own mother and father never beat me.

188. MY MOTHER AND STEPMOTHER EXPECTING ME AT HOME. When my own mother hears me coming home, she has the gate and the door opened because her tired sparrow is coming home. She will warm up the choicest food for me. When my stepmother hears me coming home, she has the gate and the door closed because a glutton is coming. She sits on my mother's chair, but she has not my mother's kind heart, she is fierce like the spiny juniper. [The second version incorporates the motif "Awakened by Mother and Stepmother".]

189. AWAKENED BY MOTHER AND STEPMOTHER. The stepmother wakes me in the morning, "Get up, you sluggard, and milk the cows! You dog, go tend the herd! You loafer, bring the bread on the table!" My mother wakes me in the morning, "Get up, dear birdie, milk the cows and go tend the herd! Dear child, bring the bread on the table!"

The orphan and the daughter of the house

190. THE DAUGHTER OF THE HOUSE IS PLAIN, THE ORPHAN PRETTY. The orphan sleeps in the swamp on the sod and eats stems of the bushes, but still she is nicely clean and combed. The daughter of the house sleeps in her bed, but when she gets up in the morning her hair is shaggy and her eyes are dirty. She eats pork and eggs, but still her cheeks are sallow and there are blue rings around her eyes.

Daily life in the village

Home place

191. MEN ARE HANDSOME IN OUR LAND. The men were handsome in our land, and the girls were very beautiful. The plague is going around the country, taking here and leaving there.

192. IN PRAISE OF OUR NECK OF THE WOODS. Our neck of the woods is good to live in, it is wealthy and its people are beautiful.

193. NOT BAD LIVING IN VIRU. It is good to live in Viru County – there is plenty of food and drink, and there are good healers.

194. A PRETTY VILLAGE. What a pretty village we have! It has meadows to make hay and fields to grow corn.

195. PLENTY IN THE VILLAGE. There are plenty of young girls, plenty of horses and plenty of cattle in our village. Where the young girls came from, a sizzle of brooches came; where the horses came from, a jingle of bells came; where the village cattle came from, a ruckus of wooden bells came.

Quarrel, slander, mockery

196. TO THE PASSERS-BY WHO DON'T GREET. Those who pass without greeting are cursed: let their carriages sink into the mud!

197. TO THE SLANDERER. Why are you, fool, laughing and slandering me! You are laughable yourself. You can come and slander if I go behind the house and put my head into the privy.

198. A WOMAN SHOULD NOT LAUGH AT ANOTHER WOMAN. A woman should not laugh at another woman, because she has daughters growing and she cannot know what will happen to them: will they get married or become whores.

199. A SLOTHFUL WOMAN LAUGHS AT THE GIRL. I am not laughed at by a right, decent woman. I am laughed at by a slothful, ill-natured woman and a half-witted man.

200. WOMEN'S FIGHT. Women fighting with striking weapons in our own village is something that has never been seen anywhere else.

201. TERMED OLD. The whores say that I am old. Look around in the parish – there are much older girls! I know my age and I still remember my baptism, my christening robe has not yet rotted.

202. SUCKLED BY THE HORSE. Oh you, horse's offspring! The horse has been your wet-nurse.

203. ATE THE PIG'S FOOD. [The foreign neighbour is mocked:] He went through our courtyard, ate our pig's food, licked our child's bottom.

Theft

204. THE WIFE SENDS ME STEALING. My evil wife sent me stealing early in the morning. I forgot my trousers at home and the frost bit my genitals. My mother sent me to sleep on the stove to heal me.

205. INSTRUCTING THE THIEF. Do not enter the house, the room-maker is in the room! Go to the cellar, there is all sorts of food there! The new sled is outside and the new bridles are hanging on the peg. Take the horse and wait for me in the valley! The master is happy today, but tomorrow he will cry at his granary's door.

206. ACCUSING THE THIEF. [The singer calls somebody a thief:] You have stolen a hen, fifty eggs, groats, a child through the window, apples, the princess's comb, white bread, and other things.

Troubles and miseries

207. THE BEWITCHED CATTLE. The evil sorcerers have bewitched our cattle and the animals fell ill. If I were the viper in the brush, I would bite these sorcerers.

208. MISERIES. Mats of Kadaka Farm had many miseries: his horse and wife died, his unmarried daughter got pregnant.

Worry and concern

209. THERE IS NO USE WORRYING! The widow's worrying and concern is no use when there is no support from the family and the head of the household.

210. WORRY BREAKS THE SPIRIT. My worrying and concern are no use without the support of my parents and brothers. Worrying breaks my spirit and makes me look old.

211. WORRY ON A BLACK PERCH. At night, I toss the worry on a black perch. In the morning, I take it from there and put it back to worrying.

212. THE BEAUTY WAS LEFT ON THE SWATHE OF HAY. The careless one forgets the work, the lazy one stops singing. I will not stop singing and working – I am threshing merrily and singing. All my beauty was left in the hayfield. I left my blood to my sons and my strength to my daughters and remained lifeless. I was like an oak against the wind, but now my hands are freezing. If my mother were still alive, she would bring wood and make fire to warm me.

213. WHERE I SIT, I SHALL CRY. Where I sit down, there I will start crying. All my footsteps are sad and tearful.

214. A LAKE OF TEARS. I am leaving now and start crying: the tears fall on my cheeks, on my chest and then on the ground. Streams and lakes fill up from my tears. The horses will drown there on their way home.

215. THE SAD ONE'S HOME. An orphan's refuge is where the wind has made a parlor, where the water has rolled the logs, where the fog has nailed up the doors, where the sun is the roof and the earth is the floor.

216. WHOM WILL I COMPLAIN TO? I had nothing but sorrows, no cattle, just concern. Whom will I complain to about my sorrow? I lament my sorrows to a rock by the church road, to a limestone on the field, but the rock and the limestone were numb and did not answer me.

Widow

217. THE WIDOW'S PLOUGHER IN THE CHAPEL. The others have helpers and supporters, mine are underground. The ploughers of others are coming, but mine are dead. The widow has to ask for the plougher from the village.

218. ALL THE WINDS BLOW UPON ME. I was a poor widow's child: all the winds blew upon me, all the rains fell on me. The widowers asked me to marry them, but I answered no: an old one is not a good supporter or warmer.

219. MANY MISFORTUNES IN THE WORLD. [The song consists of several motifs.] My parents chased me away from home, where am I supposed to go now! The sea is too deep to go into, the ground is too low to fall onto, the spring is too pitiful to drown in, the clouds are too dark to go into. I must go to the place where the wind has built a room and the water rolled up logs. Three things are considered unfortunate: an orphan, a child slave and a widow. A widow is like a fence bent of twigs, an orphan is like a house without a roof. I am alone like a stork, a duck or a grouse, but even the birds have companions and I have none.

Life and death

220. WHAT IS THE CONTINUATION OF WHAT? Water is the continuation of milk, chaff is the continuation of bread, ashes are the continuation of tobacco, hops are the continuation of beer, urine is the continuation of vodka.

221. GROWN OLD. As a young man, I rode around the village, dressed up, but snot was flowing down the front of my coat.

222. DEATH WILL NOT TAKE ME. Death will not take me and the plague will not kill me, even if I wished. I am kin to death and the plague.

223. THE WRONG DEATH MESSAGE. A bird brought messages of death: the father, the mother, the sisters, and the brothers are dying. All right then, when they are dead, I cannot go with them. – I cannot die with the deceased or descend together with the one who was lost. The graves of the parents are deep, the brothers and sisters can be left to the devils and wolves. I do not miss them!

224. THE STONE COFFIN. My dear brothers, when I die, do not make me a wooden coffin because wood perishes. Make me a coffin of stone and a grave cross of iron. Do not take me far away in a cart or a sled: they would shock me. Do not carry me by road; carry me through the wide swamp and forest where no cuckoo's voice is heard.

Miracles

225. ROOM UPON THE WINDS. If I had it my way, I would build a room upon the winds, and a house on the swathe of hay, on the berry stem, or on the bur leaf. Then the frost will kick behind the door and look for the heated rooms.

226. THE WIND'S ROOM. Let us keep going! When will we reach to the land where the wind has built a room and the water rolled up logs, the rain has covered the wall with moss and the fog has made new doors?

227. THE WONDROUS HOUSE. [The song versions consist of several motifs.] I was drawn away from the wicked home (or in some versions, escaped from the chasers) and arrived at an island (in some versions, to the deserted swamps and forests). There I built a sauna of reed and twigs, of the white sea-foam. Manor lords and princes went by and wondered if it is a castle or a church. I answered that it is my, poor child's, little home.

228. MIRACLES IN A STRANGE VILLAGE. I have witnessed many miracles in a strange village: dogs were ploughing, oxen were barking, sheep went up the hayloft to lay eggs, a hen had two lambs, a horse had an ox calf, a cow had a stallion foal, a pig went to work (in some versions, drove the taskmaster to plough).

229. WONDERLAND. Drive me to the land where the roosters eat gold, the geese eat silver, the crows eat copper, the other birds eat other money.

230. ANIMALS AND BIRDS AT WORK. A crow ploughs in the field, a pig sows grain, a hare cuts it, a curlew collects the crop, a weasel stacks the grain, etc.

231. A WONDROUS LONG JACKET. My long jacket is made of great willow, my coat is made of fish skin, my shirt is made of roach scales.

232. A BRIDGE OF ONION. You cannot boil broth from butter, make bridges out of onions, cut trees made from carrots, dear brothers! Broth made of butter is slippery, bridges made of onion are blue, trees made of carrot are red.

The singer and singing

The singer

233. I CARRY THE JOY WITH ME. There are many girls working in the field, but nobody sings if I would not start. The lazy one forgets to sing; I will never forget! I would rather give up sleeping than singing. I carry the music and joy with me always.

234. THE SHY SINGER. I would sing, but I will be overheard, censured and back-bitten. The listeners could take my voice far away; they could eat or drink my voice that I bought yesterday for a pair of oxen and a horse! They could even beat me for singing.

235. THE SAD SINGER. Whoever hears me sing thinks that I live a merry life. But I am singing to gladden my sorrowful heart and to delight my tears.

236. THE SINGER'S CHILDHOOD. When I was a child, my mother took me on the field in her apron. She put me between the grain sheaves so that the wind and the rain could not reach me.

237. FROM THE LINE OF SINGERS. I cannot be dull and silent – I come from the house of a drummer and from a family of musicians. My mother and father were wedding singers and took me along, they gave me drink from the musician's beaker – so I became

a singer girl, too.

238. THE VILLAGE STOPS TO LISTEN. When I start singing, everybody stops to listen – where has this child learnt her songs? – I learned the songs from my family members (in other versions: I am the singer from foreign countries). [In some versions:] I will sing the sea into hayfield!

239. WHERE I RECEIVED THE SONGS. I received my songs from Lutsina and Katrina, from the besom and from the floor.

240. SONGS LEARNED AT WORK. When I start singing, everybody stops to listen. They think that I have not been working but have been studying singing instead. I reply that I composed the songs while ploughing and harrowing the field, and cutting swathes in the swamp. I took the songs from a burbot's mouth, from a pike's tooth, and from a bream's nose.

241. BECAME A SINGER AT WEDDINGS. They said that I am a knot of words, a lock of tales, a joint of songs. That is not true: my mother and father were wedding singers and took me along, they gave me drink from the musician's beaker – so I became a singer girl, too.

Singing

242. SING AS LONG AS YOU LIVE! Sing, dear mouth, be glad, my heart! There will be time to be quiet when covered with black earth and laid in between white boards.

243. SINGING WITH ONE VOICE. Our voices and our hearts are of the same kind. The only difference between us is that we were raised by different mothers.

244. RING, WOODS! Ring and echo, woods, with the singer's song. The singers are growing together with the woods.

245. JOYFUL TO SING IN THE EVENING. Dear sisters, let us have joy and sing in the evening! Why did you fall silent so soon? Were you frightened by an angry dog?

246. THE FELLING OF FOREST TREES. Wherever I start singing, the forests will fall and the trees will be chopped and piled without young men or sharp axes.

247. I WILL SING SO THAT SEA WILL TURN INTO LAND. I will sing the sea into a hayfield, the sea shores into fish, the sea sand into malt, the sea waves into breams.

248. A HORSE OF SONG. I will sing stables into the yard, a stall inside the stable, a brazen stallion inside the stall, a saddle on the stallion, a boy onto the saddle, a hat for the boy, strings for the hat, a weaver for the strings, a golden weaving sword for the weaver. [In the second version:] I will sing the horse's head out of tree trunks, its feet out of forks, its hair out of hay, its eyes out of flowers, its ears out of bur leaves... I am a mighty singer, when I sing, the ceiling claps and the floor flaps.

249. MOUTH'S QUILL. The village told me to sing! How can I, a poor wretch, sing when I left the mouth's quill home, and the song sheet on the table. Young men, harness the horses and bring me the mouth's quill! Then I will sing in bird language and will make the noise of a goose.

250. IF I HAD MY VOICE AS IT WAS! My voice used to be strong like a pipe or a horn! Now it has dried and gotten old. I would sing now, if only I had my voice as it was before.

251. DRINK FOR THE SINGER. I should get a drop of vodka, then my throat would be lighter, and my voice would be more pleasant! I would sing so that the ceiling claps and the floor flaps.

Singers' boasting and verbal abuse

252. YOU CANNOT SING! You cannot sing – bells around your neck; I can sing – pearls around my neck.

253. TAKE A HARROW FOR YOUR VOICE! Why are you, voiceless one, groaning, why are you, breastless one, hawking? Take a harrow for your voice, an old sleigh for your breasts, then you may come and sing against me! Rinse your jaws in the puddle, then your voice will ring!

254. WHAT DROPS FROM THE MOUTH. What are you singing, you piebald dog, you ugly one! Excrement drops from your mouth; drool from under your teeth. From my mouth, gold is dropping; silver is dropping from under my teeth.

255. WHY ARE YOU, UGLY ONE, SINGING! Why are you, blue and ugly one, singing! Let me, red and pretty one, sing! You sing the songs of the pigs; I sing the sea into a hayfield and the seashores into fish.

256. WHY ARE YOU, LAZY WHORE, SINGING! Why are you, lazy whore, singing! I saw yesterday how you slept in the loft with a strange man. You had babies, killed them and buried them without clergymen.

The swing and swinging

257. CALL TO THE SWING. Many tools made the swing, a thousand horses and hundreds of sledges brought it. Let us go and see the swing: is it made by my brother? Then it is decorated with patterns and covered with silk cushions. Come to the swing, village women, bring eggs and chickens with you. The swing is squeaking and asking for gifts.

258. BRINGING THE SWING. The swing is not made by your men! Its parts are brought from different places far away.

259. TESTING THE SWING. Let us go to see the swing! Can it bear our weight? The swing is worth an ox and its parts are worth horses. The swing is asking for gifts to start swinging.

260. THE SWING SQUEAKS FOR MITTENS. The swing is squeaking and asking for gifts. Wait for the summer: then there will be weddings in the village and the swing (in another version, its makers) will have mittens, red garters and other gifts.

261. PRESENTS TO THE ONES WHO PUSH THE SWING. Don't push the swing too strongly! I might fall and hit my eyes, and my mother is not there to catch me. The pushers are going to tire and I have no fancy gifts to give them. The first one will get a knife from me, the second one a sheep, the third one a big field.

262. I HAVE NO EGGS TO BRING TO THE SWING. Dear swing makers, don't be angry, don't ask for eggs from me, my hen is still laying them! Next time I will have white bread, vodka and beer to bring you!

263. PRECIOUS SWING. [The song consists of several motifs.] Come to the swing, village women, bring eggs and chickens with you. If I will fall down, who will pay for it? My brother is not there to catch me. The swing and its parts are worth horses. The swing is squeaking and asking for gifts.

264. A SWING ON A BAD SPOT. Oh, you crazy swing makers! You have built the swing on the riverbank and on the well's cover and thought that the girls will fall in. But the clever girls fly over five waters, six wells, seven fields. The village feels sorry about the ploughlands; the girls, about the bloodroot-lands, and the boys about the logging grounds.

265. LET'S RUN TO THE SWING [fragment]. I heard others swinging on the swing, singing on the oak tree, cheering on the apple tree.

266. THE PRETTY MAIDEN ON THE SWING. Swing high, dear swing, so that I could be seen from great distance, so that my wreath and my jewels could be seen! The merchants passing by thought that the moon, the sun, the rainbow and the stars are swinging. My brother answered that this is his sister with her beautiful jewels.

267. SWING HIGH! [The song versions consist of different motifs.] Swing high, dear swing, to the clouds and sky. I will get golden belts from the sky and put them on the bedside of my mother-in-law, on the hat of my brother-in-law on the apron of my sister-in-law. Swing over three forests: a fir forest, a rowan forest and apple tree forest. Swing so high that I can see three fields: the wheat field of my father, the barley field of my brother, the oat field of a poor man.

268. WHAT CAN BE SEEN ON THE SWING. Three ships can be seen on the swing – the copper ship, the silver ship and the golden ship. There was a bed in the ship; there was bedding in the bed; there were four young maidens on the bedding who were weaving belts.

269. FEARFUL ON THE SWING. [The song versions consist of different motifs.] Don't push the swing too strongly! If I fall, who will pay for it? There are stones on the ground and my brother is not there to catch me.

270. LET US COME OFF THE SWING! Please stop rocking the swing and let us come off! If you don't let us, I will not ask. Probably mother will milk the cows and father will drive the herd on; or if they won't, the alder and the birch will.

Feasts and festivities

Feasts

271. THE MARTINMAS SONG. [On the eve of St Martin's Day, the Martinmas mummers go door-to-door, they are the village youth dressed in ugly and uncouth clothes. They go around from house to house, singing, acting, dancing and gathering alms. Martinmas songs are longer or shorter cycles consisting of several motifs.] Mart has come from afar (in another version, from the sky), crossing a swamp. The toes of Mart are aching with cold. Let us in and make the fire! Mistress, go to the cellar and bring us food. Before leaving we bestow upon the household luck for crops and upon the barn, luck for cattle.

272. ST CATHERINE'S DAY SONG. [Masked St Catherine's Day mummers are singing at the door.] Let the Kadrís come in! The Kadrís have come from a faraway land, beyond the bogs and swamps. [Indoors:] Light a fire in the room! If you don't have fire sticks, bring moss to burn, or light a candle! Dear mistress, put on your good clothes and go to the cellar! Bring out some wool, some fine stockings for the Kadrís! [When leaving the house:] Let your yards and sheds be blessed, many apple trees, a lot of beer for you! If you give us nothing, then may your granaries be empty, let the mice, rats and cats run there!

273. FLAX TO THE SLIDERS. [Sung on Shrove Tuesday.] Slide down, slide down, the flax will have long fibre! The one who is sliding down the hill shall have flax, let the one who pushes have the tow, and the one who is sitting at home, the weed! If you don't come sliding, the trees will grow on you.

274. THE FEASTS MAKE A MESS. The feasts are over, they have smudged all the girls' and women's clothes. I had five containers of water, a beater, a bar of soap, my dear hands and fingers and cold water to wash them.

Game songs

275. THE SHEEP GAME. [A game song incorporating elements of drama. Fragments.] I am building a fence, I am honing a fence-pale so that the wolf could not enter through it. Wolf, take Miili's sheep and leave behind my mother-in-law's sheep: she will make a new coat for me.

276. THE NEEDLE GAME. [A game song incorporating elements of drama.] Flow, flow, dear needle! The needle got lost in the heath, not while sleeping, but while working. Let's go and get the needle!

277. THE SHIP GAME. [A game song incorporating elements of drama.] Rock, ship, move, ship! Sail to the manor where the roosters drink gold, the geese drink silver, the other birds other money. Young skipper, come to buy the ship!

278. THE GOOSE GAME. [A dialogue song incorporating elements of drama.] Where have you been to, white goose? – I was bathing my chicks on the seashore. – Did you bathe my chicks, too? – No, I did not. – Then I will drown you in the sea! – My wings will save me! – Then I will hang you! – My nails will save me! – Then I will burn you! – The water will save me! – Then I will let you through the gate! [The players go between the others and join the other group.] – I have gone through the gate before and lost my precious chicks!

279. THE HORSE GAME. [A dialogue song incorporating elements of drama.] Have you seen my lost horse? – Which kind of horse do you have? – Small and sorrel, flax-haired with white spots (in other versions: like a squirrel in the morning, like a stork at noon, like a lark at lunchtime, like a swallow after dawn). – Your horse went through our village and made a lot of mischief. – Let's go and catch the horse! [The third version consists of a description of the game: The participants stand in a circle. The "horse" is a man, who stands in the middle of the circle; another participant who is looking for it goes round outside of it. The horse attempts to jump over the interlocked arms. The game starts again when the horse manages to break out of the circle.]

280. THE KING GAME. [A game of pawn redeeming.] Hey, king, dear king, give back the golden jewellery you took from me! I earned all of it myself with my hard work, I got it for my dearest little sheep!

281. THE MOURNING GAME. [A game song incorporating elements of drama.] Mourn, dear maiden, put on the mourning clothes – your father is already dying, a grave is being dug for him, he is buried there. The same happened to your mother, brother and sister.

282. THE FISHING GAME. [A coupling game song for boys and girls.] A river runs beneath tall trees and the fish are swimming in the river. A young man goes to catch them. A girl will cook the fish.

283. THE PLOUGHER'S GAME. [A coupling game song for boys and girls.] Who was ploughing in the village? – The boy was ploughing in the village. – Who brought him food? – His fiancée brought him food, "Come to eat!" – "I have no time, the work is not done. Go home and beat the pillows soft for me!"

284. FINGER-BINDING GAME. [A coupling game song for boys and girls.] Who cut into her finger? – Mari cut into her finger. – Who went out to bind up the finger? – Jūri went out to bind up the finger with a scarf and said, "Don't cry, I will go to the town and bring you a new, better scarf tomorrow!"

285. THE FOX GAME. [A children's game song.] The fox is dancing. Why are you dancing? – For the food. – What do you eat? – White bread. – What do you drink? – Beer and vodka. – Where can I get you vodka? – From the granary. – I cannot go there, the dogs are watching. – Don't be afraid of them, they are locked up. Let us eat and drink and have fun now!

Instrumental music and dance

286. ALLOW ME TO DANCE! Dear innkeeper, do you allow me to dance? I can always dance in the forest!

Beer, vodka, tobacco

287. THE INN HAS BEEN MADE HIGHER. I have not been in the inn for a long time – the inn has been made higher, the inn benches longer, the inn doors newer, the inn tables wider; the walls are made of blue stone, the ceiling is made of fish scales, the roof is made of eggs.

288. THREE DRINKS. I am singing over three fields: the rye field of our young men, the barley field of our young women, the wheat field of our daughters. The bitter vodka is our young men's drink, the red beer is our young women's drink, the sweet mead is our daughters' drink.

289. DRINK! YOUR FEET WILL FIND THE WAY HOME. Drink on, my throat, and do not worry, my feet will take me back home and my shins will put me to bed! Your feet will find the way home.

290. THE DRUNKARD'S HORSE. Where does a drunkard's horse stand? It is gawking by the wall of the tavern. Its eyes are eating and its mouth is watching.

291. BEER MAKES ME WARM. Beer makes me warm, I will make beer hot, give a fur coat to the mug and a new jacket to the hop! The hop sang, "Don't drink without joy and singing!"

292. BEER WILL TAKE YOUR SENSE AWAY. Thank you, beer maker! Beer makes me warm, I will make beer hot, give a fur coat to the mug and a new jacket to the hop! Men are playing around without hats and women dancing without caps.

293. THE VODKA SHOT ASKEW. The road was askew, the innkeeper woman walked askew, poured me the vodka glasses and the beer mugs askew.

294. WHERE DID THE THROAT PUT THE COAT? The drunkard has left his coats at the inn to buy vodka and beer.

295. A DRUNKARD HAS COME IN. Don't be mad, dear company, that a drunkard has come amongst you!

296. BRINGING THE TOBACCO. The tobacco has been brought from Viiburi market. The tobacco needs fire and the pipe needs a mouthpiece.

Home and childhood

Home place

297. CHARACTERISTICS OF HOME. I recognised my home by the three gardens. I was colouring the yarn at home. My father made sacred groves into our yard and towns on the roof of our house. I did not like to live in a home like this.

Mother's love

298. MOTHER'S CARE. When can I repay my mother's care? Many nights she did not sleep, many days she did not eat. She lulled her child to sleep in her arms and searched for a doctor. But I was shrieking to spite her. Even now, I am not able to give her my gratitude for having thrived at her breast and slumbered on her belly. I pray to God for her soul!

299. THREE CRADLES. There were three cradles at home: one was hanging in the ceiling, the other was in the middle of the room, the third one was on the bed. What was hanging in the ceiling was for the smoke to swing; what was in the middle of the room was for the guests and servants to sway; what was on the bed was for the mother to rock.

300. MOTHER SHELTERED ME FROM TROUBLES. I come from the rich family! A thousand thanks to my mother who did not give me to strangers to suckle! She sheltered me from troubles, she kept me from falling down under the horses' feet. That is why I have no scars on my face, so there is a place for me at the same table among the rich and noble!

301. MOTHER LET ME SLEEP. Dear mother, you can kill the rooster, I wake up without its crowing! The rooster crowed, I did not hear. Mother tucked in my blanket and said: "Sleep longer, dear berry, rest longer, dear birdie!"

Good home and bad home

302. PRECIOUS CHILDHOOD. Oh, my precious childhood! Oh, my dear home, my father's beautiful place where I grew up! The children grew decent and hard working there without punishment.

303. NOBODY HIT ME AT HOME. I grew up like a flower: my mother, my father, my brother never hit me. My brother just hit me with a whisk leaf, my sister with a straw, my father with a hop bud. I would sing, but I fear that my parents will hear me at home and will scratch the words into the book.

304. DAUGHTER IS AN ADORNMENT FOR THE HOME. My eyes are like onions, my nose is like a croissant, my cheeks like round loafs. I roll like an egg on the lawn, like an apple in the yard.

305. THE DAUGHTER IS NOT PAID FOR WORK. [The song consists of several motifs.] I worked for my parents as hard as I could, but the barn and the cattle were given

to my sister-in-law. I received only a straw lint, and even this I had to grab in secret. My father made beer, cooked meat and asked me to visit and eat, and on the third day he drove me home. I told my mother: you will be crying for me tomorrow at the stack of firewood and at the well. I worked for my brother and three suitors came for me: from Viljandi, from Tarvastu and from our village. My brother told me, "In Viljandi you will get big bast shoes, in Tarvastu long laces, but in our own village you will be comfortable like a dog under the table. Dear sister, stay home one more summer! In autumn I will bring you nice clothes and jewellery!" But in autumn he only threatened to beat me if I want to leave. Dear maiden, do not believe the boy: he seduces you with promises to marry you and mocks, "I have already cheated on that maiden."

306. I CAME HOME FROM THE WINDS. I came home from the winds, brought croissants and honey breads and cakes with me.

307. BIRD AS A MESSENGER. Fly, dear bird, send the word to my mother: her daughter will die with trouble. Let her make shoes of stone, laces of limestone.

308. I NEVER HAD A FATHER. I am not afraid of the bear: I am a bear's nurseling. A bear raised me, fed and hushed me.

309. MY FAMILY IS FAR AWAY. My family is in Finland, my brothers in Russia, my sisters in Poland. My parents are the masters of Hiiumaa, my brother is the king of Courland, and my sister is a noble woman in Sweden.

Grown to no avail

310. THE LATE ONE. Mother and father despised me for having been born too late. But the rest of the family called me egg yolk, the farm hand called me soft butter, the cock called me cream sauce.

311. GROWN UP ALONE AND STUBBORN. When you were raising me, dear mother, feeding me, playing with me and rocking me, you were hoping that two would be raised, nine would be grown up. But I grew up alone and stubborn; I came to be punished by flogging. My waist, shoulders and arms have the scars of the taskmaster's beating.

Youth

Maidens

312. THE FINE MAIDEN. The young men asked a fine maiden to fall onto their hats and promised to take her to their room and lay between soft cushions.

313. AN ADORNED MAIDEN GLEAMS LIKE THE MOON. Take the clothes chest in, I will put on the best clothes. Then I will go over the fields – the taskmaster thinks that I am the moon, other folk that I am a swan, a goose or the sun. I tell them: I am just a poor orphan.

314. A GIRL MUCH SOUGHT FOR. [The song versions consists of several motifs.] All the boys in the surrounding villages tried to marry me, but I did not want to marry and my father and mother would not let me either – I was a famous stack maker. Don't come to our place, beggars and cripples! Let the rich ones come and bring a lot of money and jewellery! My mother told me, "At home you are worth gold, in the strange place you will not be worth mud." I told mother, "Dear mother, if I will have evil parents-in-law, I will take cudgels from home and hit their jaws into pieces."

315. TO FINLAND FOR THE SUMMER. Dear sisters, let's go to Finland for the summer – the boys will be riding around and looking for us then! When I come back, I will not be your wife – you are ugly with a snout like a pig, your mouth has seven angles, your tongue has eight edges!

316. HUNGER FOR GIRLS. Lads, you will surely be hungry for girls and in need of brides! You will be praying on your knees, bowing without hats. Young lad, you shouldn't look for a wife at a feast or on the church path, but from work!

317. THERE IS NO MAN WHO COULD DISPERSE THE FLOCK OF GIRLS. There is no man who could disperse the flock of girls, send the birdies to serve strangers. My brother, little like a bean seed, was that man!

318. THE GOLDEN BELTS FROM TOWN. Dear maidens, let's go picking berries and nuts in town! We got six golden belts and a hundred precious spangles from the town. We will put them on the hats, lay them on the bedside of father-in-law.

319. MOTHER DID NOT LET ME BE IDLE. A thousand thanks to you, dear mother, for you did not let me be idle and sleep, but made me knit and weave belts! Now I am a famous worker, the first one making hay and in the field. My mother has dyeing pots at home, I will dye the stockings for the farm hand, the trousers for the master, a hat for myself, a jacket for my father, the shirts for children.

320. I DO NOT CARE ABOUT SLANDER OR PRAISE. The lazy girls are recognized by their unfinished work and their untidy look. I am a busy girl, but when I hear somebody praising me, I walk sleepily, like an idler. When I hear somebody slandering me, I rise my head higher and walk straight.

321. I DO NOT CARE ABOUT THE HAUGHTY BOYS. I have many suitors, I don't care about the haughty ones – I can win all of them.

322. A BOY IS A NIGHT WANDERER, BUT A GIRL IS A WORKER. You cannot slander me, evil boy! I can find faults in you: in daytime, you drink in the inn, at night you wander about the village. You cannot find faults in me: I can sew clothes and work in the fields.

323. LET ME GO, KIND BOY! Let me go, kind boy, I want to go home: the roosters are crowing, my family is waking up and starting to look for me.

324. HANDSOME BOYS IN THE VILLAGE. Dear cat, look after my dowry, I will go to the village. There are some handsome boys with tricky manners.

325. FLATTERING MEN. Shame you, girls, chasing the boys in your motley jackets, baskets with eggs under the flap, flattering boys with them!

326. A GIRL INVITES BOYS OVER. You stupid Järva boys, look at the Vahi farm! There lives a beautiful maiden, she is making food and inviting boys to visit her.
327. I HUNTED MIHKEL, AND HE HUNTED ME. I hunted Mihkel, he hunted me – he hunted me for one night; I hunted him for lifetime.
328. A GIRL'S FATE UNKNOWN. Young girls, sweet birds, you don't know what will come of you, where will you go or where will you die! Some of you will find a good place with lot of food, but I got a place of trouble.
329. THE HAYFIELD'S BEAUTY AND THE MAIDEN'S YOUTH. A hayfield is beautiful until the hay has been cut; a maiden is pretty until she has been touched by boys. When the boy has touched her, she goes back to him and tells him that she will have a baby soon.
330. LOCKING UP THE DAUGHTER. A poor woman sent her daughter to manor work and locked her up, with a lock in front and another in back. The serf men tried to open the locks.
331. THE DAUGHTER WILL BE IN TROUBLE. The daughter is crying: she will have a baby soon. Then she cannot undress and turn off the light for a night's sleep.
332. OH, THESE TOWN DAMSELS! The town girls are dressed and adorned smartly, but they have bad manners.
333. THE INNKEEPERS' DAUGHTER. The innkeeper lady, protect your beautiful daughter from the many men who visit the inn. They all quarrel over your daughter.
334. HALF-WORN GIRLS. My horse might as well have lugged rocks and not girls who are half-worn and handed down from one to another. I would rather play with pieces of turf than with such girls.
335. SLEPT WITH MANY BOYS. I slept with many boys and never got pregnant; now a ragamuffin came and made me pregnant. Now I must live despised as a whore.
336. DEPRAVED GIRL IS BOASTING. I am going to town to become a whore. I will have nice clothes and be afraid of no one.
337. PARTIAL TO MEN. Mari was partial to men and invited them to the wood with her.
338. LEFT FOR THE OTHERS TO LAUGH. I used to mock and laugh at the others, now the others are mocking and laughing at me.
339. MANY OLD MAIDS. There are so many old maids in the village that they suffice for every kind of work. They sit on the hearthstone and scare away the plague.
340. MOCKING THE OLD MAIDS. When the old maid hears the suitors coming, she cannot hold back a fart. When she hears the feasts coming, she starts to clean her jewellery. [In the second version:] The old maid has a horse collar around her neck and she pulls the cart. I hold the whip to hit her.
341. AN OLD MAID SITS ON THE HEARTHSTONE. An old maid sits on the hill, a wheel of fat in her armpit, a tube of tar on her knees, asking forgiveness for her sins.

Young men

342. OUR BOYS AND YOUR BOYS. The boys of our district go to church on St John's Day – they have large horses and wear nice clothes. The boys of the other village ride to church – horses under them are mouldy and they wear rags. [In the third version, it is the opposite way.]

343. THE BOYS ARE BOASTING. The men from other districts are like bulls that eat chaff and lentils – I am as brave as a bull!

344. MEN LIKE WILD OXEN. Our men are like wild oxen, they are bellowing and pawing the ground.

345. BOY'S WEEK. On Monday, I went to my mother, on Tuesday, I went to my dad, on Wednesday, I was roguing, on Thursday, I pinched a maiden, on Friday, I slept with her, on Saturday, the baby was born, on Sunday, I took him to baptize. The priest named him Peter Pavlovich and the village women started to mock him. Don't mock that child, he has been made on the manor!

346. CONSIDERED A GENT IN TOWN. Look at our men and boys, they are eager to steal! They stole the oxen from the furrow, sold the meat and gave the horns to me. I asked the blacksmith to make me a saddle of the horns, a horse of the horn tips. On that horse, I would go to the town market and the townies would consider me a gent of the world, a king of the country.

347. WE EAT TOGETHER, WE DRINK TOGETHER. We are young men from the same village, from the neighbour farms. We eat together, drink together and sleep together like the birds in the town or on the fields.

348. I HAD TO GO TO PILLE. I had to go to Peebu's house [usually Pille's in this song type] but stopped at Malle's house to sleep. Malle made me warm bread and fine cakes.

349. FROM ONE VILLAGE GIRL TO ANOTHER. I take the cattle to the forest and wander around the village, from one girl to another, my one hand on the bosom and another on the thigh.

350. THE CHEAP MAIDENS. In the other village, I was offered cheap maidens: five or six for an old shoe, a hundred for a boot sole, with bushels and stoups. [In the first version:] I don't want the maidens from other villages, I already have a wife at home who washes my shirts every day.

351. PROUD OF A NEW COAT. Oh, you braggart boys! You are bragging to have wealth! But you have haughtiness in your hats and pride in your coats. Back down to the corner, you drunkards and pipe-smokers!

352. BURIALS OF A BOY AND A GIRL [fragment]. Oh boys, you ragamuffins, when you die, you will be buried in a swamp. The wolf and the bear will weep by the grave.

353. HAS NO SENSE IN HIS HEAD. Back down to the corner, you drunkards and pipe-smokers! You can smoke the pipes, but you cannot build a house and make buckets and milk pails.

354. TOLD TO BE UGLY. The boys were mocking the girls, but are not better themselves, they are ugly and filthy! They heard a horse peeing and thought that beer is being made!

355. WOULD MARRY BUT AFRAID OF A CHILD. I would wear a long sword, but I am afraid that it would wound my knees. I would buy a new coat, but I am afraid that it will wear out. I would wed a wife, but I fear that the young woman will be crying, the cradle being brought into the house and it being hung from the rods. It will sting the eyes of the father-in-law, mother-in-law and others.

356. THE BACHELOR SITS AT THE FIREPLACE. The old bachelor, of the wood tooth, was sitting at the fireplace, a pipe in his hand.

357. BACHELORS, GO SLEEP ON THE BRICK WALL! Bachelors, go sleep on the brick wall and take your trousers for the pillow! You can eat the moss from the walls and the bones of the crickets there.

Love and wooing

Wishes for marriage and wooing fantasies

358. FOUR MAIDENS. My brother-in-law's pillow is burning! Where will I get a fire fighter from? A man from Viru brings the clouds with him. The clouds have water inside and sails up. What is there on the sail? There is a goose, a bed on its tail, and four maidens in the bed. One was weaving a golden belt, the other a copper belt, the third an apron string and the fourth maiden was weeping for a young man. Do not weep, the man is already coming home and will bring you new shoes!

359. WON'T RUN OUT OF MAIDENS. Where has the flock of maidens gone? They have been taken to Viru and Sweden. Their aprons are the sails, their caps are masts on the ship. No matter how many maidens get married, we will not run out of maidens, because new girls are growing up like a birch forest!

360. THE BOY IS COMPLAINING. If only we were there now where we left the beautiful maidens! I cried a month for her coat, a day for her wreath, a year for her bed, a week for her face.

361. FARAWAY MATE. I do not need to fear when singing or frolicking – my mate is far away on Lake Peipsi. My life is sad, because I cannot see him for weeks, months and years! May the wind send him my best regards; may the clouds send him a long life and the sky, some wisdom! I send as many regards to him as there are bushes between us!

362. THE BRIDEGROOM IS UNKNOWN. If I knew who will be my bridegroom, I would make the stockings, the mittens and the shirts in his size. I don't know it and must make the stockings, the mittens and the shirts by the size of the swamps, rocks and fields!

363. ALONE AT NIGHT. When night falls, and the sun sets, I feel sad and lonely. Everybody has someone to go to bed with: my father has my mother; my brother, his young wife, my sister, her husband. Whom will I lie down with? I will talk to a flea and gambol with a bedbug. I will turn to the other side and find a cold wall. I can spill my sorrows to the rock on the church road, but it will not answer me.

364. THE MAN WHO WEDS ME WILL LIVE WELL. The man who woos me, will get a good and capable wife who will weave diligently.

365. THE GIRL WANTS TO MARRY A GENT. A drunkard asked me to marry him and give him the dowry. I told that I would marry only a gent who will bring bread, vodka and gold and will take me to a rich manor.

366. WHICH HUSBANDS THE MAIDENS WILL HAVE. I prefer the swamp moss to a husband's hug, the old man's beard to a young man's whip. – I will not have a wicked mother-in-law, I'd rather carve a spouse of timber. – The trees predict which husbands the maidens will have: living far away, young, drunk or evil.

367. MARRYING FROM THE WOODS. Dear sister, you married from the woods, from the treetops. All the trees were your wedding guests, a wolf was the best man, a fox was the cook, a corner of the hayfield was the wedding table, a field border was the bench.

368. THE UNTIDY AND THE CLEAN MAIDENS. I fed and watered my horse and rode off to find a bride. At first, I met a flock of untidy maidens. I did not find a bride from there. Then I met a flock of clean and tidy maidens. Among them, I found a girl whom I wanted to marry.

369. MARRY ME! Marry me, I will not make you work hard! [In the second version:] I will put you on easy work, only to thresh the corn! – This is not an easy work! Easy would be making the bed, darning the stockings, patching the coat, looking for lice on your head. [In the third version:] Don't be afraid of the muddy yard! Our yard is made of fine cloth!

370. WHY DIDN'T YOU MARRY ME LAST YEAR? [The song versions consist of several motifs.] Why didn't you marry me last year, even though betrothal gifts of wine and bread had been brought for you! Now you may rot at home or marry a poor man. Last year there was abundance, now there is only frost and water.

371. I WILL NOT MARRY YOU! I will not marry you, a pig's offspring! Your eyes are a span apart, you have a square nose, your mouth has seven angles, your tongue has eight edges! Excrements drop from your mouth and drool from under your teeth. Gold drops from my mouth and silver from under my teeth.

372. I HAVE SEARCHED FAR FOR A BRIDE. I rode through the islands, Finland and Moscow searching for my bride, but didn't find my soulmate among the girls. [In the second version:] I did not get a wife from the neighbouring villages – I got angry and went to Germany and Poland. I will bring a wife from there who can go and milk the cows without a candle, who waters the calves at moonlight, draws water and knits at twilight.

373. NO WIFE FROM HERE. Some haughty boy could drive his wedding horse through all the villages, but he will not get a wife from here. He will jade his horse and lose his golden spurs, but he will get old without a wife.

374. LEAVE HER HOME TURNING STALE! Dear mother, let me marry your daughter! If you don't let me, I will not ask! Leave her home getting old and stale, let the trees grow on her body!

375. DO NOT LAUGH AT GIRLS, YOURSELVES UNMARRIED! The boys of our village are mocking our girls, but they are not worth more than a rat or a frog themselves! When they are going to woo, they can go through five or six parishes and hundreds of farms, but would not get any wives. They can get only a wife who cannot put up the loom.

Instructions for young men

376. WOULD THAT MAIDEN BE MINE! I met a beautiful maiden, adorned with gold and silver. Oh, would that maiden be mine, I could live a summer without eating, a winter without tasting groats, another summer on dried fish!

377. CANNOT TAKE HER TO THE WIND. My dear brother, you wanted to have a beautiful wife. When you get a beautiful wife, where can you put her? You cannot take her to the wind or to the sunlight, the wind and sun would make her dusky and the fog would make her ill. You must buy a glass cupboard to keep your beautiful wife!

378. I WILL KNOW A DULL ONE. Mart married a wife from Narva and could not take her home. I was wondering how to get the right bride when I will go wooing. – I know dull and lazy girls! A dull one has long hair and a sharp nose, a lazy one has wide fringe, and a prim one has red blood.

379. CHOOSE A WIFE AT WORK! Do not look for a wife at the feast, they all are beautiful and adorned then! Do not choose a wife who dances well or is spectacular on the swing! Look for a wife while you are cutting hay or harvesting. See whether a girl has a shirt made correctly, then she is skilful worker. With a hard-working wife, your life will be happy.

380. AN ORPHAN IN BETWEEN. I wanted to go to where the maidens had gathered to work together and asked for a horse from my family and the village people, but nobody gave me one. I made a horse myself of chaff, hay and flowers and rode to a land where the maidens were scything hay. There was four rows of maidens: in the front and the next rows there were rich ones, orphans were in the middle, in the last row there were widows. I did not take a rich maiden, I took the orphan in the middle – she is quick to spin and tease wool.

381. MARRY A PARISH ORPHAN! Dear brother, when you will go wooing, marry an orphan girl – she works herself and knows how to push the others.

382. SISTER TO SING ON HER BROTHER'S WEDDING. Dear brother, do not wed a wife before I grow to be a wedding singer!

383. **MARRY A SMALL WOMAN!** Dear brother, do not wed a wife before I grow to be a wedding singer! Do not marry a tall woman – a tall one will curl up on a bench in sleep. Marry a small woman – she will milk the cows and tend the herd.

384. **WHAT TO DO WITH A CRUEL WIFE?** The strangers told me to marry a wife, my family told me not to: if you will get a cruel one, what to do with her? You cannot slaughter her like an ox, or exchange her like a foal, or sell her like a cow, or leave her like a field. Even if she will be like a wolf, you must keep her in your room and in your arms.

Which men do girls like?

385. **EXAMINES THE BOYS' HABITS.** Light the fire sticks, I want to take a look at the boys: do they smoke pipes, drink much beer and vodka, or eat much white bread? I will not marry such boys – I will marry a boy from Peetri who has fine shirts.

386. **WOULD THAT MAN BE MINE!** [The song versions consist of several motifs.] If I had that man who has God's heart in his chest, who is a hard working plougher, who can build a house and is good-looking and adorned! I would live the whole summer without food and go without asking for any grain the whole winter.

387. **I WILL NOT GO TO THE SAILOR OR FORESTER.** I will not marry a forester: he wears out many clothes. I will not marry a fisherman: he could not get fish or can even drown. I will marry a farmer, who ploughs the fields and sows the grain!

388. **THE MAIDEN WILL MARRY A FARMER.** I will not marry a manor worker, a coachman, a weaver, a miller or a blacksmith: they have dirty and noisy jobs. I will marry a farmer: he is a shrewd worker!

389. **I WILL NOT GO TO THE FARMER'S SON – THE CHEAT.** There is no point in marrying a farmer's son, because he is deceptive and beats his wife. The farmhand is kind to his wife. I would rather marry a thief than a farmer's son – the thief will be hanged and I will be free. Then I could become a wet-nurse and earn a lot of gold and fine clothes.

Instructions for maidens

390. **A MAIDEN HAS TO BE DILIGENT.** A rich girl will be married for her wealth, a poor one for her work and diligent hands. Even if her father has a lot of grain and cattle, it will not come to help if the girl will not work.

391. **LEAVE HOME THREE KIND OF HABITS!** Young maiden, if you want to marry a farm boy, you must leave home three kind of habits: sleeping too long, eating too much porridge and coveting the cakes.

392. **MARRY A DARK MAN!** A dark man works hard, a fair-skinned man just watches from the shelter. A fair-skinned man is rough in his heart and has a hard fist. A dark man has a kind heart.

393. DON'T BELIEVE THE BOY'S WORDS! Don't believe the boy's words, he is eager to lie: he will promise to marry you but leaves you like a hare to the grass.

394. THE DECEITFUL BRIDEGROOM. [The first version:] The groom is nice to look at, he promises to bring me nice clothes and jewellery. But when I marry him, he will beat my knees red for the apron, he will punch me into the chest with his fist for the necklace with a cross; he will twist my neck for the precious neck-coins! [The following versions:] Oh you deceitful groom, when you wooed me you promised to sow the grain near the house so that I must not get wet in the rain going to the fields. But when I married you, you sowed the grain far away!

395. HASTEN NOT TO MARRY A DRUNKARD! Young maidens, you don't know your fate! Do not take a drunkard for husband! He will return from the tavern and hit you, and you don't have strength to hit him back.

396. WARNING AGAINST A RUSSIAN MAN. Dear sister, if you want to marry a Russian man, you must have many clothes. He has the talons of a hawk and he will tear your clothes off. He will leave you naked and without jewellery.

Wooing

397. BUYING THE BRIDE'S JEWELLERY FROM TOWN. Let's take our nice horses, boys, and ride to the town! The merchant is calling us to his shop to buy silver, copper and gold. I will buy silver for my sister, copper for my brother and gold for my beloved girl. My sister and brother will curse but the girl will love me.

398. BUY A PRECIOUS WOOING HORSE! The suitor cursed me for not wanting him. I told him: may a wolf eat your horse! You have enough wealth at home to buy a new precious horse. Buy a horse from the gents for a bag of malts, a bag of nuts and a bag of rye – then you can go wooing!

399. FEEDING OF THE WOOING HORSE [fragment]. I fed and watered the horse and adorned it for the wooing. My horse could have just run around or hauled rocks [and not gone wooing]!

400. FATHER WOULD NOT GIVE ME A HORSE. I asked my father for a horse and begged other family members for a fine harness and clothes to go to where the maidens were working together, but they refused. I got a horse and other things from the village and went to the fields to look for a wife. I found a wife for me but did not dare to bring her home. My parents told me to have the wedding with her.

401. THE TASKMASTER'S THREE DAUGHTERS. [The song versions consist of several motifs.] The blacksmith made me a saddle of horn, a horse of the horn tip and then I went to woo. The taskmaster had three daughters: one is Ann, the other is Kai (in another version, Maie) and the third one is Liisa (in another version, Kaie). One sprawled naked in the warmth of the oven-top, the other's backside was bare upon the grain-drying poles, and the third laid on the hearthstone. A pile of shit was under the table. – Young man, do you have a good sleigh and horse to come wooing?

402. THE SUITOR IN A LAZY FARM. A suitor came to a farm. Four maidens were in the room but the room was untidy. The room and dishes cried for someone to come and wash them. Fleas were walking around, with straws in their mouths, lice headed for the corner, with logs on their feet. Mice, rats and birds were used in place of draft animals and cattle.

403. BRINGING A WIFE FROM NARVA. I made horse of hay for myself and went to Narva and St Petersburg to woo a wife. There is lack of everything at home: of porridge, of milk, and of women who would make shirts for me and patch my clothes.

404. THE REAPER IS TAKEN AWAY. Poor barley and oat, who will harvest you next year, our Viiu is going to get married. The other boys are regretting why they did not go to woo her before.

405. MOCKING OF THE OLD SUITOR. You, old satchel and dry bone, don't you dare desire me!

406. I WILL BRING HOME THE WOOED ONE. Our bridegroom was looking for the lost horse and found a bride for himself. The bride was afraid that there were whores at the groom's house. The groom promised to send all the whores away when he brings home his wooed wife.

407. I FOUND MY DEAREST ONE MYSELF. My parents did not woo a wife for me, I found my dearest one myself. Now I must live together with her.

Wedding songs

Arrival of the bridegroom's party to the bride's house

408. HOW DID YOU KNOW TO COME? How did you know the way to the bride's rich and fine home? Was it because you saw the silver flag on the yard? [In some versions, the song "Why did she wear bright jewellery" is incorporated:] It is not our groom's fault, it is your bride's fault: she wore bright jewellery and fine clothes to flatter our groom.

409. THE SILKY ONES ARE COMING. Open the doors, the silky ones are coming in! Don't forbid the bride, brother has paid money for her!

410. CAN WE COME IN? [The song versions consist of several motifs.] Can we come in and drive our horses to the yard? Open the doors, the silky ones are coming in! – Yes, you can come into our yards made of fine cloth!

Ritual looking for the bride

411. ALREADY HALF OF THE NIGHT HAS GONE. Already half of the night has gone, it is the meal time of the gents, sleeping time of the farmers. Soon I will start to curse the bridegroom!

412. BRING OUT THE MAIDEN! Bring out the maiden, let me see her! This is not a maiden who has worked in the manor and can do needlework – bring me another one! Bring out the maiden! I will not eat or drink before I have seen the bride.

413. THE GIRL IS NOT HOME. [The bride's folk answer to the bridegroom's guests:] The girl already left here – she brushed her hair in Peasu, fastened her shoelaces in Triigi and slept in Uniküla.

Praising, admonishing and instructing the bride and the groom

414. DON'T BE AFRAID TO MARRY ME! [The bridegroom's guests sing to the bride:] Don't be afraid, we did not borrow our fine clothes from the village! We have a lot of rye, pork and butter at home!

415. WHY ARE YOUR EYES GLOWERING? Dear bridegroom, why are you standing here and staring so angrily? Is there not a beautiful red-cheeked bride in front of you, with no scar on her skin? [In the second version:] Dear maiden, why are you standing here and staring so angrily? Is there not a fine and handsome groom in front of you? Maybe you expected him to have a golden coat? If you are diligent, you can make it for him yourself!

416. WHY DID SHE WEAR BRIGHT JEWELLERY! It is not our groom's fault, it is your maiden's fault: she walked at our pasture to pick berries, wearing bright jewellery and fine clothes to flatter our groom.

417. I TOOK MY TIME CHOOSING. The groom mocks the bride: I took my time choosing but still had a wretched wife.

418. INTACT AS AN APPLE. I am intact as an apple, smooth as an onion, no boy has ever touched me! You can smell my pee if you don't believe.

419. DID NOT MARRY FROM THE WOODS. I praise my sister, she did not marry from the woods, did not get a husband from the rocks. She waited at her father's home to be wooed.

420. THE BRIDEGROOM IS A GOOD PLOUGHER. Don't be afraid that our farm is poor and the groom is short: he is a good plougher and you will not have to starve!

421. PROTECT THE BRIDE! Bridegroom, when you take away our sister, take good care of her! Do not allow other women to slander her! Don't hit her for one or two faults; if she has wronged a lot, then make a whip of yarn and straw to hit her.

422. HOW TO SEW A SHIRT. Stop the horse, bridegroom, I want to teach my daughter how to sew a shirt!

423. THE YOUNG WIFE'S INSTRUCTION IN DILIGENCE. Dear maiden, be diligent! Do not listen for the rooster in the morning. Wake up very early and bring some firewood – then you will please your mother-in-law and father-in-law.

424. HOW TO PLEASE YOUR IN-LAWS. If you want to please your mother-in-law, go through all the barns early in the morning and see what can be found there. When you find piglets, take them to her to see. If you want to please your father-in-law, feed and water his oxen and horses well!

Bride's leaving from her father's home

425. THE BRIDE'S LEAVING. I must leave now and forget these places and father's hayfields. But I will not forget my mother who has had so much trouble with me! I will come and look tomorrow: have better ones come in my place, or worse ones?

426. A PITY TO GIVE AWAY THE DAUGHTER. It is such a pity to give away our daughter: she has been such a diligent worker, the first one on the meadow and on the field!

427. ADORN YOURSELF, MAIDEN, SO WE COULD GET GOING! Maiden, will you make yourself ready and adorn yourself for the trip! The horses are anxious to go.

428. WHAT IS TAKING YOU SO LONG IN THE CHAMBER? What is taking you so long in the chamber? Have you started to weave clothes for your new family? If you have not done it before, come and do it in the groom's home, there are looms ready for you!

429. WILL NOT BE TAKEN TO A QUERN. Don't be afraid, you will not be taken to work on the quern, the groom owns many mills. We have also a lot of mead and beer at home.

430. MOTHER YEARNS FOR THE DAUGHTER. Mother, if you did not cry before, you will cry tomorrow morning at the stack of firewood and at the well, when nobody helps you to milk the cows and shear the sheep!

Reception at the groom's home

431. IS THERE ANY ROOM FOR THE CHEST? [The bride's party sing when they arrive at the bridegroom's house:] Do you have any room at all where we can put the dowry chest down? If you do not, we will turn the horses around and drive back home.

432. HOW DID YOU KNOW TO COME? How did you know the way to the groom's rich and fine home? – I recognized it by the yards made of fine cloth and a silver knob on the yard.

433. GET OUT OF THE ROOM, WITCHES! [Before the bride enters the room, the best man chases away bad spirits brandishing his sword and the bridesmaid sings:] Get out of the room, witches! Light the candles, or if you don't have candles, then light something else, the silky ones are coming in!

434. BRINGING THE DAUGHTER-IN-LAW INSIDE. [The groom's mother (in other versions, his sister) sang to the bride when she did not like her or when the bride was pregnant:] Rise up, ceiling; step back, walls; make room, dear oven – the drummer is brought into the house!

435. CONSIDERING SISTER'S NEW HOME. [The bride's party sings when there is not a big stack of firewood on the groom's yard:] There is no stick to cook porridge, no bludgeon to throw at the hen.

436. REST YOUR FEET, DEAR BRIDE! Rest your feet, dear bride, sit and have a meal! Today the others are serving you, afterwards you must serve the others.

Dancing at the wedding

437. DANCE WITH HER CAREFULLY! Dance with the girl gently – she has a baby under her wing, a son under her apron.

Putting on the marriage cap

438. A CHARM FOR THE CAPPING RITUAL. [Said to the bride by mother-in-law while putting the cap on:] Forget sleep and keep your husband in mind!

Putting to sleep and waking of the newlyweds

439. HAS THE GROOM SCYTHED THE HAY? [While making the bed for the bride and groom:] Let us see the chamber: is it made properly? – You can search for months and never find any fault. – Dear groom, have you scythed fresh hay for the bed sack so that the bride would have a comfortable bed?

440. WAKING UP THE NEWLYWED WIFE. Let us go and look if our brother's new wife has had a son already!

441. WAKING UP THE WEDDING GUESTS. [The wedding guests are woken up in the morning:] Wake up! The rooster has already cried, the ovens are heated and the smoke has gone out.

Handing out the bride's gifts for the wedding guests

442. PRAISE OF THE DOWRY CHEST. The others honoured the swing, but I honour the bridal chest.

443. HAVE NOT RECEIVED SUCH GIFTS FROM ANY BRIDE. I have gone to many weddings – such wonderful gifts have never been given to me. The bride must have been picking plants for dyeing yarn.

444. MANY PEOPLE IN BARE RAGS. You should have let us know a long while ago that you have many people in bare rags. I would have gathered together all the tows of the poorest kind to make them trousers.

445. PRESENTS OF GIVEN WOOL. Don't be mad that the orphan has a poor dowry: she had no sheep, village women brought her wool and she had little time to make the gifts.

Wedding singers' verbal abuse

446. SNARL ON, DOGS! Snarl on, dogs, but do not jump at each other! I will get shoes from your fight to wear in the church.

447. FORBIDDEN TO BARK. Shut up, you dog, barking! Go to the paddock, find some carrion bones and bark there!

448. WHAT ARE YOU TREMBLING FOR, OLD ONE! Why are you trembling, you sixty-year-old! It is time for you to go into the grave.

449. YOUR HONOUR HAS GONE. Shut up, whore of the parish! You even don't remember where you lost your virginity.

Wedding guests and uninvited guests

450. DID NOT INVITE AS A DOG. Thank you for inviting me not as a dog or a pauper, but as if I were a gentleman or a king!

451. IAM NOT QUITE A WEDDING GUEST. I am calling from behind the window, "Give me beer, too, even though I am not an invited guest, just happened here accidentally."

Wedding food and drink

452. IN PRAISE OF THE COOK. We have had the meal, but have not thanked the cook yet! The good cook has made a tasty soup, added enough groats and salt, and has brought herbs from faraway countries to season the soup. [In the second version:] Thanks for the beermaker, too. He has made a beer that makes the drinkers cheer and sing.

453. THE WEDDING GUESTS HAVE DONE A LOT OF DAMAGE. The hosts said the wedding guests have eaten and drunk a lot and wasted a lot of money. I answer that the ox was not enough for a meal: only bones, skin and a bit of meat; the barrel of beer was not enough to drink: only barm, froth and just a few drops in the middle.

454. IS THE PORRIDGE READY? Dear hostess, is the porridge ready and served with the butter? If it is not, then go and make it!

455. IS THE COFFEE READY? Dear hostess, is the coffee ready and served with the sugar? If it is not, then go and make it!

Occasional song at the wedding

456. IT IS THE BENCHMARKER'S FAULT. The farting person is not to blame, the blame lies with the one who placed the bench askew.

The wedding cycle 1: Arrival of the bridegroom's party to the bride's house and the bride's leaving from her father's home

Dear brother, how could you find our house? Did you ask the way from the wild animals? How dare I give away our pretty scyther and haycock maker! Look at the place we were brought to: like a pigsty, a dog's house or a dark cellar! Look at the husband you got: he demands clean shirts and dish every day! – Maiden, will you make yourself ready and adorn yourself for the trip! – The maiden is ready and her chest is ready, too! I will put the jewellery on the necks of pigs and oxen!

The wedding cycle 2 with a description of rituals

The groom and other male guests from the groom's party are sitting in the chamber. The bride and all of her party are in the barn. The woman-of-honour puts the hat and the apron on the bride. The bride divides the gifts; whoever gets gifts, throws money on her apron. Then two bridesmaids go to the chamber and sing: "A bird's footprints have been left here. Our birdie is yet without the hat and the apron! The bride wants to retreat, she wants to return the engagement gifts and put the marriage tokens on the table." Now the groom's boy goes to the barn with the bridesmaids who are singing: "Maiden, will you make yourself ready and adorn yourself for the trip! I want to have a full sled here!" Now the bride and her party come out of the barn. The groom's boy takes her to the chamber by hand. The bride is given bread, meat, butter and a mug of beer, the groom's mother takes them from her and puts them on the table. The groom's boys and bridesmaids dance with the bride and then everybody sits to eat. The bridesmaids sing: "Dear bridegroom, why are you standing here and staring so angrily? Is there not a beautiful red-cheeked bride in front of you, with no scar on her skin?"

When the party is over at the bride's home, everybody starts towards the groom's home. The groom's boys have to pay money for the bridal chest. After the bride and groom rise from the table, the groom puts money in the place where the bride sat. Before leaving, the groom's party sings: "Maiden, will you make yourself ready and adorn yourself for the trip! I want to have a full sled here! The father's horses are waiting for you!" The bride's party answers: "If you gave the bride time to grow up, give her also time to adorn herself! She has to put on her mother's clothes and be like her mother once was." On the way, the wedding procession meets different hindrances. At the groom's home, the groom's boys walk the groom's horse to the yard, take the shaft-bow and throw it on the roof. The groom takes the bride in and the party goes on.

On the third day, the bride's mother is in the barn with the bridal chest, and half of the others are outside and sing: "Dear maiden, open your praised chest! Bring out to the chair and to the table all that you boasted to have!" Those inside answer: "Dear groom's party, don't be angry that the bride was boasting with her gifts! The bridegroom was still young, not long ago he was in the cradle yet." Now the bride's party comes out and the groom's boys take the chest out, too. The woman-of-honour starts to divide the gifts for the groom's party. When the chest is empty, it will be filled up with wool. The guests start to pluck the wool and throw money in the chest. The bride's party sings: "May the father-in-law give me an ox, the mother-in-law a cow in return for the wedding gifts – or I will take the chest out and put it into the fire!" The groom's party answers: "The father-in-law gave you an ox, the mother-in-law a cow, and the brother-in-law a purse of money!" Then the wedding is over and everybody goes home.

The wedding cycle 3

The groom's mother met the wedding party at her gate, her hands akimbo, and sang, "How did you dare to come here, to our rich and fine household?" The bride answered, "I am coming anyway!" The groom's mother sang, "Tell us, where you have whored around! Your belly is already big with the bastard!" When the bride was brought in, the wedding singer sang, "The drummer is brought into the house!"

Marriage

Married man

457. WAS ASKED TO BE THE SON-IN-LAW. I was asked to come to live at my wife's house as the son-in-law, after the wedding my father-in-law asked, "Why did you come to our family if you had no horse or sled to take with you?" I replied, "Look at your daughter – she has been sleeping with pigs, geese and cattle!"

458. IN MOTHER'S AND WIFE'S CARE. When I was still under my mother's care, I was wearing hemstitched and ruffled shirts, but since I got married, I must wear sackcloth.

459. MOTHER IS DEAR UNTIL THE SON TAKES A WIFE. The mother is dear to the son when he has not wed a wife yet. When he has got married, he sends his mother to hell.

460. THE YOUNG WIFE. I married a young wife like a rose or bentgrass. She was intact as an apple, straight as an onion, no boy had ever touched her.

461. SHE CAN WALK WITHOUT A CANDLE. I conquered her, I flattered her, I got her, I took her, the girl who makes butter, who can walk without a candle, who scythes at twilight and waters the calves at moonlight.

462. IF MY WIFE KNEW I WAS COMING! If my wife knew I was coming home, she would clean up the gates and melt the snow on the path.

463. THE LAZY WIFE. I married a wife who is lazy and clumsy. She would not wash the dishes and clothes or bring water and firewood in. I put her to spin the yarn – she broke the yarn. I put her to patch the shirt – she bungled it. I put her to knead the bread dough – she spilled the flour. I put her on top of the oven, she fell in the fire – so I got rid of her.

464. THE WIFE NEEDS HELP COMING TO THE CHAMBER. I got a wife like a rat, she could not come into the chamber herself but needed lifting. I will make the stairs to the chamber, the ladders to the loft.

465. THE DIRTY WIFE. Others received nice wives, but I was left with a dirty, stupid and sickly wife. Where I have to put her? I went to the forest and took her with me – wherever there was water, I soaked and scrubbed her. Now she became like other women and there is a place for me at the same table among the rich and noble.

466. FAMILY ADVISED TO FLOG THE WIFE. My family said that I should flog my wife and kill her with work. I will not do so!

467. A WRETCHED WIFE BROUGHT FROM AFAR. Dear brother, you went to woo far in vain! From our village you could get a good wife, now you married an evil and scabby one.

468. THE WIFE FROM THE MANOR. I was told to take a wife; I married one from the manor. She has just one shirt, made by the village women; her only blouse is made by the weaver.

469. A GOAT'S BELL AROUND THE WIFE'S NECK. My rich father-in-law gave me a goat with a bell around its neck. The wolf killed the goat, but the bell was left and I hung the bell around my wife's neck. People looked and called me a drunkard. I asked them what should I do then.

470. A COIN, A HORSE, A WIFE. I found a coin; I bought a horse with the coin; with the horse I grew barley; of the barley I made beer; with the beer I took a wife; with the wife I lived a life; with the wife I had a family. [In the second version:] With the family I worked hard; of the work I got wealthy; of the wealth I got arrogant; with the arrogance I got spoiled.

471. THE WIVES' HEALTH. Men are asking about each other's wives' health. – You know the health of the women: one day ill, another well, thirsty for vodka and feet turned towards the tavern.

Father's and husband's home

472. MAIDENHOOD AND MARRIAGE. [The song versions consist of several motifs. The first version:] The maiden has the only duty in the morning to wash up, comb her hair and dress herself before going to manor work. In maidenhood, everybody admired me and praised me, I was worth gold and silver. After getting married, I am not worth mud and everybody reviles me. It is better to have many brothers-in-law than many sisters-in-law: the brothers-in-law go out ploughing, but the sisters-in-law stay home reviling. [The second version:] In maidenhood, nobody was ever angry with me, I was cherished and protected from the bad weather. Now everybody can beat me. Nobody listens to my sorrows, the roof and the threshold hear me, but don't speak. When I go inside, I am chased away from every place. Where am I supposed to go now? The sky is too high to rise into, the spring is too pitiful to drown in, the ground is too low to fall onto, the clouds are too dark to go into.

473. FOOD AT FATHER'S AND HUSBAND'S HOME. At father's home, I could wash my hands with milk and grease my face with butter. Now I cannot eat butter, milk and bread once in a year. I can have kvass and rotten fish only. [In the second version:] At your father's home there were all the best foods, at your husband's home the granaries are full of chaff and moss. You go crying to visit your parents to complain to them about your misery.

474. NICKNAMES AT FATHER'S AND HUSBAND'S HOME. At my husband's place there is no log to make the porridge, but there are enough logs to hit me. At my father's place I was called dear daughter, egg dish, soft butter. Now I am not worth a straw or a twig.

475. WAS WORTH GOLD AT HOME. If the girls knew which fate is lying ahead for them, they would never get married! In father's house the maiden is worth gold, in another farm, her worth is lower than mud on the ground, hay straw on the yard, water between her toes.

476. WHEN I WILL GET TO VISIT MY FATHER? How can I reach my old home to visit my parents, brothers and sisters: in autumn and in spring, the waters are deep; in summer, the road is dusty; in winter, there is a blizzard. May the wind send greetings to people at home!

477. COULD NOT PLANT. Dear mother, you knew how to grow the plant, but you could not plant it. You planted it in a hard soil of limestone where it did not grow. Dear mother, you fed and watered the other children and took care of them, but you lost me to the cattle path, left me as a mole to the turf, as a rat to the tussock. The mole and the rat have become a fine lady now!

478. MARRIED TOO YOUNG. As a married wife, I have too much work and trouble. Girls, do not get married – then you have to feed the pigs, milk the cows and nurse the child, your husband drinks in the taverns and beats you, when comes home.

479. HUSBAND WILL NOT MAKE YOU GROW. Dear maiden, do not marry young! A husband will not make you grow – a husband will ask for cloths, will require a new coat, will want four shirts in a week. If he does not get them, he will beat you.

480. MOTHER-IN-LAW WILL NOT GIVE SOAP. I was disparaging my mother's home and longing to get away from there. When I finally got to my husband's home, I asked my parents-in-law, brothers- and sisters-in-law for a basin, a kettle, a laundry beater and soap for doing laundry, but they did not give them. I went to my mother, crying. My mother comforted me: the parents-in-law will die, the brothers- and sisters-in-law will get married and leave the farm.

481. CONDITIONS OF MOTHER-IN-LAW'S APPROVAL. My parents-in-law, brothers- and sisters-in-law approve of me as long as I can work hard. When I cannot work hard, they curse and beat me.

482. MOCKING THE IN-LAWS. I will lock up my in-laws and make holes in the door for them to peek out. I will drive my brothers-in-law to plough and to take the grain to the mill while my sister-in-law stays home.

Good and bad husband

483. GRATITUDE TO THE HUSBAND'S PARENTS. My husband helps me to make the bed, to cook lunch and to feed pigs! I thank his mother who has raised him so well! The other women told that their husbands have been raised into wild animals.

484. HUSBAND IS MY SUPPORT. My parents-in-law are rich, they have a lot of horses and cows. The horses and cows would not help me with my work – but my husband will.

485. THE WHIP OF THREAD. If my wife has done five or six offenses and a lot of wrong, then I will make a whip of thread and straw to hit her. Then I will hurry to look if she is hurt badly and bring medicine from Sweden and Russia for her.

486. WOULD NOT HUG IN FRONT OF OTHERS. To hell with those husbands who hug and kiss in front of other people. My dear husband only hugs and kisses me in the chamber between the sheets.

487. IF HUSBAND KNEW WHAT MY LIFE IS LIKE! I am crying alone at home. Dear husband, take a horse from the otherworld and take me along with you!

488. PROMISED TO FIND ME A PLACE FULL OF BREAD. Many boys wanted to marry me, but I did not want them and my family would not let me either. My mother promised to find me a place where there is happiness and plenty of food. But she found me a place with trouble, mourning and illness.

489. I MARRIED A FARM HAND. My family wanted me to marry a rich man, but I married a farm hand. The farm hand has no field of his own, he ploughs in the swamp, while the farm owner's son ploughs on the wide field. My mother warned me that a wolf will eat me when I go to cut the corn in the swamp. I answered that it will not, the wolf eats well groomed horses.

490. HOW I CAN DRESS MY HUSBAND? When I was wooed, the village people gossiped that I had nothing to dress my husband with. I answered that my husband will ride to the town and bring flax, wool and hemp to make the clothes.

491. A GOOD MAN WITH MUSIC, A MEAN MAN WITH A WHIP. You boasted last year that your groom was a music maker, he will put you to bed with music. But now I see that your groom is a whip and cudgel maker, he puts you to bed with a whip and a cudgel. You are making his bed crying.

492. THE DIRTY HUSBAND. Oh, dear God, why did you leave me sleeping when bridegrooms were dealt out? I was left with a dirty, stupid and sickly man. I am rinsing him in every puddle to make him as fancy as all the others.

493. THE CRAZY HUSBAND. What to do with a crazy husband – you can feed him and buy him a horse, a saddle and a gun, but he will drown the horse and throw the gun in the attic.

494. WILL THROW HIS SOCKS IN DUNG. [The song consists of several motifs.] The groom is nice to look at, but maybe he is a drunkard. Maybe he will sell all his horses in taverns, come home, get a rod ready and throw his socks on the dung pile. If his wife refuses to pick them up, he will beat her. Then her mother will say that she has warned her daughter about the drunkard.

495. STARVED WITH A DRUNKARD. Oh, wretched me, why did I marry a drunkard! I, the drunkard's wife, am starving and cannot get back my golden maidenhood. He is beating me when he comes from the tavern, and I have no strength to beat him back.

Oh, dear mother, you might have taken me to the river – there, the river would have raised me and fish prepared my dowry.

496. THE DRUNKARD DRINKS EVERYTHING. [The song versions consist of several motifs.] The drunkard's wife will lose all her clothes and jewellery, her husband will take them to the tavern in exchange for vodka.

Old man and widower

497. SHAMEFUL TO CALL HIM A GAFFER. I married an old man – how I am supposed to call him? It's shameful to call him father or gaffer, bad to call him groom or husband.

498. WASHING UP AN OLD MAN. The other women have time to sleep and weave, you must wash your old husband. You have to bring basins from the village and keep the soap ready all the time.

499. A WIDOWER IS HARD TO PLEASE. Don't marry a widower, girls, a widowers' wishes are difficult to fulfil. You can feed one pig, kill another, catch the third and serve the fourth, still the widower is not pleased. A young boy is easy to please.

500. KISSING AN OLD MAN AND A YOUNG ONE. Kissing an old man is like kissing a dead pig, greeting an old man is like greeting a cold stone. Kissing a young man is like kissing melted butter, greeting a young man is like greeting a hot stone. A young man will keep me on his arms, an old man cannot caress me.

Wife and child

501. A WOMAN IN CHILDBED. Young woman, when you feel labour coming on, walk around in the yard and cow pen, feed the cattle passing by and bring the water and firewood! The firewood is heavy and will fall on your chest; the well sweep is heavy and will fall on your neck.

Songs sung to children and children's songs

Lullabies

502. A LULLABY. Hush, hush-a-bye, la la la!

503. COME, SLEEP! Come, sleep, enter the chamber, step onto the child's brow!

504. LET THE CRADLE ROCK! Let the cradle rock high over the hills and seas.

505. ROCK IN THE CRADLE, KID! Rock in the cradle, kid, swing, little lamb!

506. SLEEP, BIRD CHERRY! Sleep, bird cherry, fall asleep, berry twig! Go, go to town! Bring pastries to the child! In town, pastries are curved, buns, double-creamed!

507. TROUSERS ON. Trousers on and stockings on, let's go to tend a flock!

508. GROW UP TO BE A HERDSBOY. Sleep long! Grow up to be a herdsboy who brings home the horses, cows and sheep from the pasture!

509. THE STONE BELL TOLLS: IMITATION OF CHURCH BELLS. Toll-toll, the stone bell tolls, clay bread was eaten, groats porridge was made and hid under the bridge!

Nursery songs and games

510. THE DOG GOES TO KEEP THE HERD. [Sung while imitating the dog's movements with the child's feet.] The dog goes to keep the herd stumbling and drooping, tail between its legs, but comes home running fast.

511. MAKE A BUN! [Sung while imitating the kneading of bread and buttering bread with the child's hands.] Make a cake, roll the bread, brush it with a chicken egg, stuff it with pork, put it into the oven, take it out, spread plenty of butter on it! Eat it up: yum-yum!

512. TEE, TEE, TITMOUSE! [Sung while imitating the bird's flight with the child's hands.] Titmouse, fly over the bean garden, jump over the cabbage garden and over the woods – whirr!

513. COME TO OUR PLACE! [Sung while bouncing a child on the knees.] Come to our place, I will come to your place tomorrow. Then we will swing and jump and dance!

514. WOLF, HERE'S A LEG FOR YOU! [Sung while stretching the child's legs, one at a time.] Wolf, here's a leg for you, and here's another – I will not give you either one!

515. THE WOLF WAS RUNNING. [Sung while bouncing a child on the knees.] The wolf was running, its head was rattling, I kept it from its tail.

516. GO, GO TO THE AUNTIE! [Sung while bouncing a child on the knees.] Go, go to the auntie, through the forest to the uncle, to the back of the house to the auntie's place!

517. GO, GO TO TOWN! [Sung while bouncing a child on the knees.] Go, go to town! Bring pastries to the child! In town, pastries are curved, buns, double-creamed!

518. LEAD THE OXEN TO THE THATCH! [Sung while bouncing the child.] Lead the oxen to the thatch, take Juku to the carriage and put a bag with bread on his back!

519. EXPENSIVE PACKAGE OF CLOTH. [Sung while caressing the child.] The baby is an expensive package of cloth and a spinning wheel, a knitting needle and a tow [because the mother cannot spin or weave while holding the child].

520. THE CHILD'S DANCE. [Sung while bouncing the child.] Dance, dance, tow-but; have fun, ring-but!

Chain songs

521. WIRBLE-WARBLE, SMALL LARK! The lark's nest is on top of a dried fir tree. – What happened to the dried fir tree? – An old man cut it down. – What happened to the old man? – Fell asleep on a pile of earth (in another version, died and was buried

in a long furrow in the field). – What happened to the earth? – A hen scattered it about. – What happened to the hen? – A hawk carried it away. – What happened to the hawk? – The hawk hid in the reeds. – What happened to the reeds? – The scythe cut these down, scratched the tree stump. – What happened to the stump? – Burnt in fire. – What happened to the fire? – Water put it out. – What happened to the water? – A black ox drank it. – What happened to the black ox? – A bear took it away. – What happened to the bear? – Went over the sea, to Sweden. – How did the bear get there? – On iron wheels, with brass bridle, with silver reins.

522. GOAT TO THE PASTURE! Goat, get to the pasture, bring me some hay. I'll give the hay to the cow. The cow will give me some milk. I'll give milk to the piglet. The piglet will give me a side of bacon. I'll give the bacon to my mother-in-law. Mother-in-law will give me a bun. I'll give the bun to Kalev. Kalev will give me an iron [blade]. I'll give the iron to the fox. The fox will give me gold. I'll give the gold to the oak tree. The oak will give me leaves. I'll give the leaves to the sheep. The sheep will give me wool. Of the wool, I'll make socks for the herder boy, stockings for the farmhand, long trousers for the master.

523. MOUSIE, WHERE ARE YOU OFF TO? [Fragments.] The mouse is running on the road, it has taken along a sled, an axe on the sled. Where are you going, little mouse? – To cut trees. – What if a tree falls on you? – I will hide under the tree stump.

524. I FOUND A HAY STRAW. I found a piece of straw; I took the straw to the cow. The cow gave me milk; I took the milk to a baker. The baker gave me wheat bread; I took the wheat bread to a shoemaker. The shoemaker gave me boots; I took the boots to the king. The king gave me a throne; I took the throne to my father (in another version, my mother). My father gave me birch twigs; I kept them to myself (in another version, my mother birched me).

Other children's songs

525. THE HORSEFLY'S FUNERAL. Where are you going? – I'll go to the horsefly's funeral. – Who killed that horsefly? – The pig did, with its horn, the sheep with its foot, the goat with its anklebone, the horse with its iron hoof (in other versions: men and women with different instruments).

526. THE MOUSE'S WEDDING. The mouse's daughter married the weasel's younger son. There were some illustrious guests at the wedding: a rooster with golden spurs, a titmouse with a tin sled, a crow with copper boots.

527. THE FLEA'S CARRIAGE WAS CREAKING. The flea's carriage was creaking driving over the sea behind Narva.

528. WHERE HAVE YOU BEEN, LITTLE BILLY GOAT? [The dialogue between the landlord and the little billy goat:] Where are you going to, little billy goat? – To the mill, dear landlord. – What will you be grinding there? – Wheat, dear landlord. – With what do you measure? – With the horns, dear landlord. – What do you eat? – Roast goose.

– What do you drink? – Mead and vodka. – Where do you sleep? – In the maiden’s bed.
– How do you scream? – Pökkadi, pökkadi, pöhöhöö!

529. THE WOLF WAS GORGEOUS. The wolf was gorgeous, it wandered around the forest, carrying goat’s and foal’s bones, roast pork in its bag.

530. THE CAT’S SONG. Purr, purr, where are you going? – I am going to the corner (in other versions: to the pasture, to the perch, to the milk churn). – What are you going to do there? – I will eat mice.

531. KAI FROM KADAKA FARM. Come to visit us, girls, the porridge is ready, dipped with birch fat, peas and beans boiled, crow and titmouse slaughtered.

532. A LOT. There is a lot of wolves, a lot of ghosts behind the house, a lot of children on the sauna bench, a lot of fleas on the sauna stove stones.

Nonsensical word plays

533. FROM SÖMERA TO SÖRMIKU. Travel, travel to Sömera, from Sömera on to Sörmiku, from Sörmiku on to Narmiku, from Narmiku on to Nattapäia, from Nattapäia to Pügala....

534. ONNIMANNI. Iidi-tiidi tillermanni, from tillermanni came matika, from matika came maidupöörä, from maidupöörä came pöböra... [In a different version:] From the land rose a manter-tree, from the manter-tree came a kausta-tree, from the kausta-tree came a great forest. [In a different version:] From loveku came laveku, from laveku came a wide hat, from the wide hat came müdeli, from müdeli came our master.

Riddle songs

535. GUESS THE GRAIN. Which grain is round? – The pea. – Which is oblate? – The lentil. – Which is oblong? – The bean. – Which has blue hair? – The flax. – Which has stiff coat? – The hemp. – Which has ginger hair (in other versions: which has a silk shirt)? – The rye. – Which has long trousers? – The oat. – Which is all naked? – The wheat.

Charms

Charms to influence nature

536. SNAKE, CREATURE OF THE UNDERGROUND. You, snake, black hued under earth, many coloured under stone. You promised to bite the trees – now you have bitten cattle and people! Bee, birdie, fly over nine seas and bring butter to heal the ill one!

Charms against illnesses and pain

537. THE CHARM AGAINST BLEEDING. You were not big when you sucked the maiden's milk in her arms. The maiden went to herd in summer and spilt the milk on the ground. Now I know how the steel and the iron were born in the swamp. Stay fastened as a wall, harden as a limestone! Persist as a rock in the sea, as limestone in the river of Jordan! Bee, birdie, fly over nine seas and bring butter to heal the ill one!

538. PAIN TO THE CROW! [Recited by gently blowing on the part of the body that the child had hurt.] Pain to the crow, malady to the magpie, other disease to the black bird, to the raven all other harm – may the sick child (in other versions, the aching spot) get better.

539. THE CHARM AGAINST INFANT DIARRHOEA. Dusk and dawn, help me and my child, the child's one (stool) is green.

540. GIVE ME AN IRON TOOTH! [A child's milk teeth were tossed on top of the oven.] Cricket, here's a bone tooth, give me an iron tooth in return!

541. THE PALM SUNDAY CHARM. [Slapping with the branches of catkins on Palm Sunday morning had to bring health and diligence.] Thousand-time health for you, richness for the king and for the threshing room's guard, an egg for the hen and a butter spoon for the mistress.

542. JESUS ON THE WAY TO CHURCH. [Recited when an ankle is sprained.] Jesus rode to the church on a grey horse. The horse startled, Jesus came down and recited the charm to fix the veins and joints: the blood comes from the slot of the running wolf, the flesh comes from the slot of the running hare. Bee, birdie, fly over nine seas and bring butter to heal the ill one!

Carmina obscoenaes

543. MAKE IT OF TIN! Dear blacksmith, make me a penis of tin, a little hammer out of copper! I will prod the maidens with it.

544. MY WIFE IS A FUN ONE. My wife, myself, my daughter, my son – we all are spoilt.

545. A BEAR HAS SCRATCHED KAIE. I loved Maie and Anne, but not Mari. A bear had scratched Kaie's thighs, a snake had bitten Maie's tights, a snake had bitten Anne in the groin.

546. DID NOT LET ME MARRY A WIFE. Parents, why did you not let me marry a wife! Now I'm wondering around the village and making babies with the girls.

547. I HAVE HEARD. I have heard how my parents made me, it was winter and cold weather then.

548. THE FLEA HAS NO TROUBLE. The flea has no trouble, it eats the girl's thighs and sleeps under her tuft.

SISUKORD

Eessõna	5
Sissejuhatuseks	11
Ülevaade Vaivara ja Narva ajaloost (Kalle Kroon)	13
Vaivara murrak (Eevi Ross)	47
Regilaulude kogumine Vaivara kihelkonnas ja Narva linnas (Ruth Mirov, Kanni Labi)	74
Vaivara kihelkonna regilaulud ja laulikud (Ruth Mirov)	107
Ülevaade Vaivara ja Narva regiviisidest (Ingrid Rützel)	146

LÜROEPIILISED LAULUD

Müütilised laulud – 161

1. Loomine – 161
2. Tähemõrsja – 162
3. Kulla põlemine – 163
4. Harja otsimine – 164
5. Mõök merest – 167
6. Mere kündmine – 168
7. Mere pühkimine – 169
8. Täid kaladeks – 170
9. Suur tamm – 172
10. Nuttev tamm – 174
11. Suur härg – 175
12. Kurg kündmas – 176

Laulud ebatavalistest juhtumustest ja tegemistest – 177

13. Laevapuu – 177
14. Laevasõit – 177
15. Viru sepp – 178
16. Vikat haavab venda – 180
17. Põll põrmune – 181
18. Ehted varastatud – 183
19. Ehted kadunud – 184
20. Haned kadunud – 185
21. Härjad kadunud – 186
22. Härjad murtud – 186

23. Hobune varastatud – 187

Laulud noortest ja peresuhetest – 189

24. Ristitud mets – 189
25. Kuldnaine – 189
26. Kaevul kosija – 190
27. Arg kosilane – 191
28. Hobuse ostjad – 194
29. Müüdüd neiu – 194
30. Lunastatav neiu – 196
31. Ei tohi külla tulla – 199
32. Tütarde tapja – 199
33. Mehe tapja – 205
34. Põlvist pödema – 207
35. Kodus käimas – 213
36. Tere, tuttav tuba! – 214
37. Vennal võõrsil – 215
38. Noorik isakodu külastamas – 216
39. Nüüd kostab kuri külasse – 217
40. Poeg ei kutsu ema tuppa – 219

Laulud küla ja mõisa suhetest – 223

41. Kubjas ja teomees – 223
42. Sundija sulane – 225
43. Hollandi sulane – 227

44. Mõisast varastamas – 230
Laulud sõjast ja nekrutist – 232
 45. Venna sõjalugu – 232
 46. Sõda sõlest – 238
 47. Sõjas mõök ja hobu kallis – 238
 48. Poisid kurvad, viiakse
 soldatiks – 238
 49. Ainus vend soldatiks – 239
 50. Kodu jääb poega nutma – 239
 51. Neiud jäävad nutma – 240

52. Neiud nutsid, kuni purjed
 paistsid – 240
 53. Ei saanud sõttaminejat saatma –
 241
 54. Isandad soovivad sõda – 241
 55. Rõõmus nekrut – 241

Legendid – 244

56. Ori taevas – 244
 57. Jeesuse kannatamine ja surm – 245

LÜÜRILISED LAULUD

Loodus – 49

- Aastaajad – 249
 58. Kevad põllul – 249
 Ilm – 249
 59. Päev põletab – 249
 60. Veere, päev, saksa kiusuks! –
 250
 61. Päeva peitmine – 250
 62. Vihm mujale maale! – 251
 63. Vihm, üle vaeslapsest! – 251
 64. Külma sajatamine – 252
 65. Et saaks saan sõitma! – 252
 Puud, maad, veed – 252
 66. Õllest saar – 252
 67. Kolm metsa – 253
 Linnud, loomad, kalad – 254
 68. Ladvad lindudele – 254
 69. Käopojad põues – 255
 70. Kägu kukub karjasele – 255
 71. Kull kutsumata – 256
 72. Kurg ja vares – 261
 73. Vares ootab hobuse surma –
 262
 74. Kukk ja kana siblimas – 262
 75. Kikas ütles kanale – 263
 76. Kits ähvardab – 263
 77. Kits ja hunt – 264
 78. Kits ja krapp – 265
 79. Kass kaevus – 266

80. Kassijaht – 268
 81. Pisike punane põrsas – 268
 82. Oksad oravaid täis – 269
 83. Kalajõgi – 270
 84. Hommikul vees, õhtul katlas –
 271

Talupoja loomad – 271

85. Oma või küla koerad – 271
 86. Tall taeva all – 272

Töö ja töötegija – 273

- Välised tööd – 273
 87. Sillad soodele – 273
 88. Tarbepuude raiumine – 273
 89. Kuhu teeme õitsitule? – 273
 90. Kuulus kuhjalooja – 275
 91. Põld tahab tõmbamist – 276
 92. Siin on kündnud küürseljad –
 276
 93. Vaikne paarimees – 276
 94. Tütarlaps väsib – 277
 95. Väsinud lõikaja – 277
 96. Etterutanud lõikajale – 278
 97. Sirbiviskamise laul – 278
 98. Talguliste tänu – 279

Naiste kodused tööd – 281

99. Anna piima! – 281
 100. Kokku, koorekene! – 282
 101. Kärmas ketraja – 283
 102. Käsikivi – 284

103. Keerge, keerge, kivikesed! – 285
- Meeste käsitööd – 285
104. Sarved sepale – 285
- Kalapüük, meresõit ja rannaelu – 286
105. Mõrrad mõisa poole – 286
106. Omaksed merel – 287
- Teekäigu- ja sõidulaulud – 288
107. Hakkame, mehed, minema! – 288
108. Kohus koju minna – 289
109. Öösel käimas – 289
110. Viibisin vilet ajama – 290
111. Halva ilmaga teel – 290
112. Riia rikkumine – 291
113. Soome sild – 291
- Töökus, laiskus, puhkus – 292
114. Töö ei tüüta – 292
115. Laisk viib villad virga kätte – 292
116. Laisk ei viitsi võid teha – 293
117. Laisk ei oska leiba teha – 293
118. Uni, mine külasse! – 293
119. Pereema on viimane magamineja – 294
120. Tõuske üles! – 294
121. Uni ei anna uut kuube – 295
- Orjapõli** – 296
- Ori ja orjus – 296
122. Orjade tee – 296
123. Orja hool – 296
124. Orja palk – 298
125. Orja õnn – 299
126. Orjusest ostja – 299
- Teoline ja teotöö – 300
127. Ööd tuleme, ööd läheme – 300
128. Peeti pimedani – 301
129. Öötöö tulu tondile – 302
130. Ori saab pisut magada – 303
131. Ori tahab süüa – 304
132. Reht ei peksta minuta – 304
133. Paksud lademed – 305
134. Kündmine hea hobusega – 305
135. Teohobuse kiitus – 305
136. Saksad sandid, maad madalad – 306
137. Teol käisin, teljed murdsin – 307
138. Teivas – teomehe säng – 307
139. Teopoiss tehtud teivastest – 307
140. Tilluke teopoiss – 308
- Mõis – 311
141. Hirmus mõis – 311
142. Mõis rikas valla vaevast – 311
143. Mõisas kasvanud – 311
144. Laupäeval peksta saame – 312
145. Mõisast pääsemine – 312
- Saks – 313
146. Saksa sugu – hundi sugu – 313
147. Saks ei künnu ega külva – 313
148. Palve sakstele – 314
149. Saksad kaugel, elu hea – 319
150. Kättemaks sakstele – 319
151. Saagu saksad surema! – 325
- Kubjas ja teised mõisamehed – 325
152. Kubjas, lase lõunale! – 325
153. Kubjas mõõtis märga maad – 327
154. Kubjas mõõtis suure tüki – 329
155. Kubjas pani sood kündma – 329
156. Kubjas kannul kepiga – 330
157. Kupjal raudne kepp – 330
158. Peksuhaavade vihtlemine – 331
159. Kubjas ahju! – 332
160. Kubjas põrgu! – 333
161. Mis kupjast saab – 334
162. Kiltri pilge – 336

Sotsiaalsed suhted külas – 337

Rikas ja vaene – 337

163. Eest ära, rikkad tulevad! – 337

164. Kust riided toodud – 337

165. Pole pulmariideid – 338

166. Ei jõua sugu sööta – 339

167. Rikka härg ja vaese vares –
340

168. Nälja peksmine – 341

Pererahvas ja sulasrahvas – 341

169. Tütar kodus ja võõrast
teenimas – 341

170. Peretütar ei viitsi vett tuua –
341

171. Laisk peretütar tööajal haige –
342

172. Liigsööja – 342

173. Pererahvas ootab orja koju
(paralleeltüüp: Oma ema ja
võõrasema ootavad koju) – 343

174. Keedeti kingaleent – 345

175. Aeti külmaga hagu tegema
(paralleeltüüp: Aeti külmaga
kündma) – 346

176. Saunanaine palub paja-aset –
347

177. Sulase kättemaks – 348

178. Ori lahkub – 348

Vaerslaps – 349

Vaerslaps nutab ema-isa – 349

179. Vara vaerslapseks – 349

180. Ema haulal – 350

181. Isa haulal (paralleeltüüp: Ema
haulal) – 355

182. Ära suri suur kuusk – 356

183. Kaks vaerslast – 356

184. Pole kodu vaerslapsel – 357

185. Onude hoida – 358

186. Isa loomad võõraste käes –
358

Vaerslaps ja võõrasema – 359

187. Võõras võõriti ees – 359

188. Oma ema ja võõrasema
ootavad koju – 359

189. Oma ema ja võõrasema
äratus – 362

Vaerslaps ja peretütar – 362

190. Peretütar inetu, vaerslaps
ilus – 362

Küla argipäev – 363

Kodukant – 363

191. Meie maal on mehed mukid –
363

192. Omakandi kiitus – 363

193. Mis viga Virus elada! – 364

194. Ilus küla – 365

195. Küllad külas – 365

Tüli, laim, pilge – 365

196. Teretamata möödujale – 365

197. Laimajale – 366

198. Ärgu naergu naine naist! –
367

199. Laisk naine naerab neidu –
368

200. Naiste taplus – 368

201. Vannutakse vanaks – 369

202. Hobuse imetatud – 369

203. Sõi sea söögi – 370

Vargus – 371

204. Naine ajab vargile – 371

205. Varga õpetamine – 372

206. Varga söim – 372

Hädad ja õnnetused – 373

207. Nõiutud kari – 373

208. Õnnetused – 373

Hool ja mure – 374

209. Mis maksab muretsemine! –
374

210. Mure murrab meele – 374

211. Mure musta parre peale – 375

212. Ilu jäi heinakaare peale – 375

213. Kus istun, seal itken – 376

214. Nutust järv – 376

215. Kurva kodu – 377

216. Kellele kurdan? – 378
- Lesk – 379
217. Lese kündja kabelis – 379
218. Kõik tuuled peale tulevad – 379
219. Mitu halba ilma peal – 380
- Elust ja surmast – 381
220. Jätkud – 381
221. Vanaks jäänud – 381
222. Surm ei võta – 381
223. Vale surmasõnum – 382
224. Kivine kirst – 382
- Imed – 383
225. Tuba tuule peale – 383
226. Tuule tuba – 383
227. Imelik maja – 383
228. Imed võõras külas – 385
229. Imemaa – 387
230. Loomad ja linnud tööl – 387
231. Imelik rüü – 387
232. Sild sibulast – 388
- Laulik ja laulmine – 389**
- Laulik – 389
233. Ilu kannan kaasas – 389
234. Arg laulik – 389
235. Kurb laulik – 391
236. Lauliku lapsepõli – 392
237. Lauliku soost – 393
238. Küla jääb kuulama – 393
239. Kust laulud saadud? – 396
240. Laulud tööl õpitud – 396
241. Pulmades laulikuks saanud – 398
- Laulmine – 398
242. Laula, kuni elad! – 398
243. Ühtelaulmine – 400
244. Helise, mets! – 401
245. Öhtul ilus laulda – 401
246. Metsamurd – 401
247. Laulan mere maaks – 402
248. Laulust hobu – 402
249. Suude sulg – 403
250. Endine hääl – 406
251. Laulikule juua – 408
- Laulikute hooplemine ja sõim – 408
252. Sina ei oska laulda! – 408
253. Võta äke hääleks! – 409
254. Mida suust kukub – 409
255. Mis sina, sinine, laulad! – 410
256. Mis sa laulad, laisk lits! – 411
- Kiik ja kiikumine – 412**
257. Kiigele kutse – 412
258. Kiige toomine – 413
259. Kiige katsumine – 413
260. Kiik kiunub kindaid – 414
261. Kingitused kiigutajatele – 416
262. Pole mune kiigele tuua – 417
263. Kallis kiik – 418
264. Kiik halval kohal – 418
265. Joostes kiigele – 419
266. Ilus neuu kiigel – 419
267. Kiigu kõrgele! – 420
268. Mis kiigelt paistab – 421
269. Kiigel kartlik – 422
270. Laske kiigelt maha! – 425
- Pühad ja lõbustused – 427**
- Pühad – 427
271. Mardilaul – 427
272. Kadri laul – 430
273. Linad liulaskjale – 431
274. Pühad teevad mustaks – 432
- Laulumängud – 433
275. Lambamäng – 433
276. Nõelamäng – 433
277. Laevamäng – 434
278. Hanemäng – 434
279. Hobusemäng – 436
280. Kuningamäng – 438
281. Leinamäng – 438
282. Kalapüüdmise mäng – 439
283. Kündjamäng – 440
284. Sõrmemähkimise mäng – 441
285. Rebasemäng – 441
- Pillimäng ja tants – 442

286. Anna luba tantsida! – 442
- Õlu, viin ja tubakas – 442
287. Kõrts tehtud kõrgemaks – 442
288. Kolm jooki – 442
289. Joo, küll jalad koju viivad! – 443
290. Joodiku hobune – 443
291. Õlu teeb sooja – 444
292. Õlu viib meeled peast – 444
293. Viinamõõt viltu – 445
294. Kuhu kurk kuue pannud? – 445
295. Joomar tuppa juhtunud – 445
296. Tubaka toomine – 446
- Kodu ja lapsepõlv – 447**
- Kodupaik – 447
297. Kodu tundemärgid – 447
- Ema arm – 447
298. Memme vaev – 447
299. Kolm kätkit – 450
300. Ema hoidis hädade eest – 451
301. Ema lasi magada – 452
- Hea ja halb kodu – 452
302. Kallis kasvupõli – 452
303. Kodus ei löödud – 452
304. Tütar on kodu ehteks – 453
305. Tütar ei saa tööst palka – 453
306. Tulin koju tuule pealt – 454
307. Sõnasaatmine linnuga – 455
308. Pole isa olnudki – 455
309. Sugu kaugel – 455
- Ilmaeagu kasvanud – 456
310. Hiljuke – 456
311. Kasvas üks ja kangekaelne – 456
- Noorus – 457**
- Neiud – 457
312. Tore neiu – 457
313. Ehitud neiu kumab kuuna – 457
314. Paljupüütud neiu – 458
315. Suveks Soomemaale – 459
316. Neiunälg – 460
317. Pole, kes pillaks piigaparve – 460
318. Linnast kuldsed vööd – 461
319. Ema ei lasknud laiselda – 461
320. Ei hooli laimust-kiidust – 462
321. Ei hooli uhkeist – 463
322. Poiss – ööhulkuja, tüdruk – töötægija – 464
323. Lase lahti, lahke peiu (paralleeltüüp: Lase lahti, lahke neiu) – 464
324. Külavahel kenad poisid – 464
325. Meelitavad mehi – 465
326. Tüdruk kutsub poisse külla – 465
327. Mina Mihklit, Mihkel mind – 465
328. Neiu saatus teadmata – 466
329. Heinamaa ilu ja neiu noorus – 466
330. Tütar luku taha! – 468
331. Tütrel tüli tulemas – 469
332. Oh neid linna Liisusid! – 470
333. Kõrtsinaise tütar – 470
334. Peetud neiud – 470
335. Palju poisse magatanud – 472
336. Hukkaläinud tüdruk hoopleb – 472
337. Maias meeste peale – 473
338. Teiste naerda jäänud – 473
339. Palju vanatüdrukuid – 474
340. Vanatüdrukute pilge – 474
341. Vanatüdruk istub leelõukal (paralleeltüüp: Vanapoiss istub leelõukal) – 475
- Noormehed – 475
342. Meie ja teie poisid – 475
343. Poiste kiitlemine – 477
344. Mehed kui metsapullid – 478
345. Poisi nädal – 478
346. Linnas peetakse saksaks – 478

347. Ühes sööme, ühes jooime – 479
 348. Pidin Pillele minema – 479
 349. Käin külatüdrukuid mööda – 480
 350. Odav neiukaup – 481
 351. Uhkus uue kuue peale – 482
 352. Poisi ja neiu matus – 482
 353. Ei ole mehe meelt – 483
 354. Öeldi silmist siniseks – 483
 355. Võtaks naise, kardab last – 483
 356. Vanapoiss istub leelõukal (paralleeltüüp: Vanatüdruk istub leelõukal) – 484
 357. Vanapoisid müürile magama! – 484
- Armastus ja kosjad** – 485
 Abielusooovid ja kosjafantaasiad – 485
 358. Neli neiu – 485
 359. Neiuhulk ei lõpe – 486
 360. Poiss kurdab – 486
 361. Kaasa kaugel – 487
 362. Peiu teadmata – 488
 363. Öösel üksi – 488
 364. Kes mind võtab, võib elada! – 489
 365. Neiu tahab saksale – 490
 366. Kes saab missuguse mehe? – 491
 367. Metsast mehele – 491
 368. Mustad ja puhtad neiu – 492
 369. Tule mulle! – 493
 370. Miks mullu ei tulnud? – 495
 371. Ei tule sinule! – 498
 372. Kaua oma otsinud – 499
 373. Siit ei saa naist – 500
 374. Jäägu koju kopitama! – 500
 375. Äрге naerge neide, endal naine võtmata! – 500
- Õpetused noormeestele – 501
 376. Oleks see neiu minul! (paralleeltüüp: Oleks see mees minu!) – 501
 377. Ei tohi tuua tuule kätte – 502
 378. Tunnen tuima neiu – 502
 379. Võta naine töölt! – 503
 380. Vahelt vaene – 504
 381. Võta vallast vaeslaps! – 505
 382. Oota, kuni kasvan kaasikuks! – 505
 383. Võta väike naine! – 505
 384. Kuhu panna kuri naine? – 506
- Millist meest tüdrukud tahavad – 507
 385. Katsub kaasa kombeid – 507
 386. Oleks see mees minu! – 507
 387. Ei lähe mere- ega metsa- mehele – 510
 388. Neiu tahab talupojale – 511
 389. Ei lähe perepojale – petjale – 511
- Õpetused neidudele – 512
 390. Virkuseõpetus neidudele – 512
 391. Jäta koju kolmed kombed! – 512
 392. Mine mustale mehele! – 513
 393. Ära usu poisi juttu! – 513
 394. Petis peiu – 513
 395. Ära jookse joodikule! – 515
 396. Hoiatus vene mehe eest – 515
- Kosjad – 516
 397. Linna pruudiehteid ostma – 516
 398. Kauple kallis kosjahobu! – 517
 399. Kosjahobu söötmine – 517
 400. Isa ei andnud hobust – 518
 401. Kolm kupja tüdart – 518
 402. Kosilane laisas talus – 519
 403. Narvast naist tooma – 521
 404. Lõikaja viiakse mehele – 521
 405. Vana kosilase pilge – 522
 406. Koju toon kositu – 522

407. Ise leidsin hellakese – 522
- Pulmalaulud – 523**
- Saaja saabumine mõrsjakoju – 523
408. Kust teadsid tulla? – 523
409. Siidised tulevad – 525
410. Kas tohib tupp tulla? – 526
- Mõrsja otsimine ja tunnistamine – 529
411. Juba läinud pool ööd – 529
412. Tooge neiu näha! – 529
413. Neiut pole kodus – 531
- Mõrsja ja peiu laitmine, kiitmine ja õpetamine – 531
414. Ära karda mulle tulla! – 531
415. Miks võõriti vaatad? – 531
416. Miks pidas heledad helmed! – 532
417. Kaua valinud – 532
418. Õige kui õun – 533
419. Ei läinud metsast mehele – 533
420. Peig on kange kündma – 534
421. Kaitse noorikut! – 534
422. kuidas särki ömmelda – 535
423. Nooriku virkuseõpetus – 536
424. Kuidas meelitad äia-ämma – 539
- Mõrsja lahkumine vanemate kodust – 541
425. Mõrsja lahkumine – 541
426. Kahju tütart anda – 541
427. Ehi, neiu, saaks minema! – 542
428. Mis teed kaua kambris? – 545
429. Ei viida veskiks – 547
430. Ema jääb tütart nutma – 547
- Vastuvõtt peiukodus – 548
431. Kas on kirstumaad? – 548
432. Kust teadsid tulla? [Lauldakse nii peiukoju kui pruudikoju saabumisel] – 549
433. Välja, tuusijad, toast! – 550
434. Minia tuuakse tupp – 550
435. Õe paiga vaatamine – 553
436. Puhka jalgu, pruudikene! – 554
- Tants pulmas – 554
437. Tantsitage tasa! – 554
- Tanutamine – 554
438. Tanutamise sõnad – 554
- Magama viimine ja äratamine – 555
439. Kas peig heina teinud? – 555
440. Nooriku äratamine – 555
441. Pulmaliste äratamine – 556
- Veimede jagamine – 557
442. Annivaka kiitus – 557
443. Ei saanud kuskilt selliseid veimi – 557
444. Palju paljakaid – 558
445. Veimed kingitud villadest – 558
- Pulmalaulikute söimlemine – 559
446. Purrelge, koerad! – 559
447. Koer, ära haugu! – 559
448. Mis sina, vana, vabised! – 559
449. Au aeti, pidu peeti – 560
- Pulmalised ja lapulised – 562
450. Ei kutsunud koera kombel – 562
451. Ma pole päris pulmaline – 562
- Söö ja jook pulmas – 563
452. Koka kiitus – 563
453. Palju paha teinud – 564
454. Kas on puder keedetud? – 564
455. Kas on kohvi keedetud? (paralleeltüüp: – 565 Kas on puder keedetud?) – 565
- Juhulaul pulmas – 565
456. Süü on pingiseadjal – 565
- Pulmalaulude tsükkel 1: Saaja saabumine mõrsjakoju + Mõrsja lahkumine vanemate kodust – 566
- Pulmalaulude tsükkel 2 ja kombekirjeldus – 566
- Pulmalaulude tsükkel 3 – 570

Abielu – 571

Naisemehepõli – 571

457. Kutsuti koduväiks – 571
 458. Ema ja naise hooles – 571
 459. Ema armas, kuni naine võtmata – 572
 460. Nooruke naine – 573
 461. Tunneb tuleta käia – 574
 462. Teaks naine mind tulema! – 575
 463. Laisk naine – 575
 464. Naine ei saa tuppa tõstmata – 576
 465. Must naine (paralleeltüüp: Must mees – 576
 466. Pere ütles: peksta naist! – 577
 467. Kaugelt toodud kehv naine – 578
 468. Mõisast naine – 578
 469. Kitsekrapp naise kaela – 578
 470. Teng, hobu, naine – 579
 471. Naiste tervis – 580

Isa- ja mehekodu – 581

472. Neiu- ja noorikupõli – 581
 473. Söömine isa- ja mehekodus – 581
 474. Kutsumine isa- ja mehekodus – 583
 475. Kodus maksis kulda – 583
 476. Millal lähen mina isale? – 584
 477. Ei mõistnud istutada – 585
 478. Noorelt mehele – 586
 479. Kaasa ei pane kasvama – 586
 480. Ämm ei anna seepi – 590
 481. Seni hea ämma meelest – 591
 482. Mehe omaste pilge – 591

Hea ja halb mees – 592

483. Tänu mehe vanemaile – 592
 484. Mees on toeks – 592
 485. Niidist piits – 593
 486. Ei kaelusta kõigi nähes – 593
 487. Teaks mees, missugune elu

minul! – 593

488. Lubas leida leivapaiga – 594
 489. Sain sulasele – 594
 490. Kuidas riietab oma mehe? – 595
 491. Hea pilliga, kuri piitsaga – 595
 492. Must mees (paralleeltüüp: Must naine) – 596
 493. Hull mees – 597
 494. Viskab sukad sõnnikule – 597
 495. Joodikul saab nälga näha – 598
 496. Joodik joob kõik maha – 600
 Vana ja lesk mees – 602
 497. Häbi on ätiks hüüda – 602
 498. Vana mehe kasimine – 602
 499. Leske on paha lepitada – 604
 500. Suuandmine vanale ja noorele – 604

Naine ja laps – 605

501. Nurganaine – 605

Laulud lastele ja lastelaulud – 606

Hällitused – 606

502. Äiutus – 606
 503. Tule, uni! – 607
 504. Lase kiik käia! – 608
 505. Kiigu, kitsetall! – 609
 506. Tudu, toomekene! – 609
 507. Piu-piu, püksid jalga! – 610
 508. Kasva karjaskäijaks! (paralleeltüüp: Kasva marja-toojaks!) – 610
 509. Kivikella löödi: kirikukellade imitatsioon – 611

Hüpitused ja mängitused – 613

510. Koer läheb karja – 613
 511. Tee kakku! – 621
 512. Tii-tii, tihane! – 630
 513. Tule meile! – 637
 514. Hunt, säh jalgi! – 637
 515. Hunt jooksis unta-runta – 637

516. Sõit, sõit sõtsele! – 638
 517. Sõit, sõit linna! – 641
 518. Aja härjad roogu! – 642
 519. Kallis kangapakk – 642
 520. Lapse tants – 642
 Ahellaulud – 643
 521. Liiri-lõõri, lõoke! – 643
 522. Kits kile karja! – 656
 523. Kus sa lähed, hiirekene? –
 662
 524. Mina leidsin õlekõrre – 663
 Muud lastelaulud – 666
 525. Parmu matus – 666
 526. Hiire pulmad – 667
 527. Kirbu rattad kirisesid – 672
 528. Kus sa käisid, sokukene? –
 672
 529. Hunt oli uhke – 673
 530. Kassi laul – 673
 531. Kadaka Kai – 678
 532. Palju – 678
 Sõnamängud – 679
 533. Sõmeralt Sõrmikule – 679
 534. Onnimanni – 679
Mõistatuslaulud – 681
 535. Vilja mõistatamine – 681
Nõidussõnad – 682
 Sõnad looduse mõjutamiseks – 682
 536. Madu, maa-alune – 682
 Sõnad haiguste ja valu vastu – 683
 537. Veresulgemise sõnad – 683
 538. Varesele valu! – 684
 539. Aita minu last! – 691
 540. Anna mulle raudhammas! –
 691
 541. Urbimissõnad – 692
 542. Jeesus kirikuteel – 692
Carmina obscoenae – 693
 543. Tee tinast! – 693
 544. Minu naine naljavõru – 694
 545. Karu Kaie kiskunud – 694
 546. Ei lastud naist võtta – 695
 547. Küll mina kuulsin – 695
 548. Mis viga kirbul elada! – 695
Fragmendid – 696

REGISTRID

Tüübi- ja motiivinimede alfabeetiline register (Kanni Labi)	705
Tüübinimede võrdlev register (Ruth Mirov, Kanni Labi)	718
Laulikute register (Kanni Labi)	751
Kogujate register (Kanni Labi)	760
Kohanimeregister (Kanni Labi)	768
Murdeliste ja vähetuntud sõnade seletusi (Ruth Mirov, Kanni Labi)	772
Lühendid (Kanni Labi)	792
Summary. Folk Songs from Vaivara Parish and Narva (Kanni Labi)	797

ISBN 978-9949-586-79-0

